Tuzsér és a Lónyayak

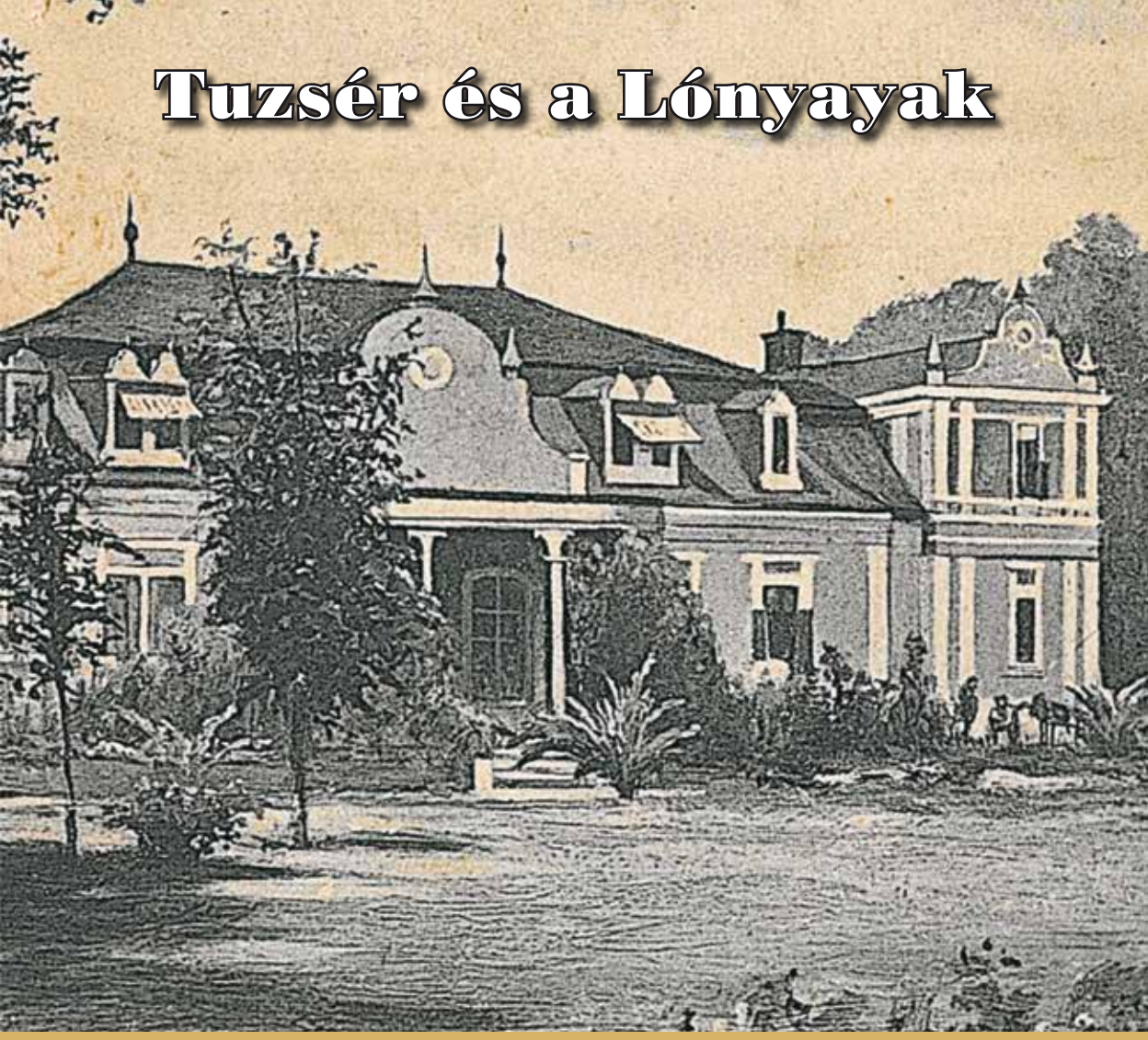

1212-2012

A 2012. május 25-én megrendezett tudományos konferencia előadásai.

Tuzsér és a Lónyayak

A 2012. május 25-én megrendezett
tudományos konferencia előadásai.

2. változatlan kiadás a Lónyay Emlékév tiszteletére.
2022.

Támogatók:

Tuzsér és a Lónyayak

A 2012. május 25-én megrendezett
tudományos konferencia előadásai.

Kiadja:
„Tuzsér Községért" Közalapítvány

Szerkesztő:
Klicsu Ferenc

Lektorálta:
Dr. Szabó Géza

Nyomdai előkészítés:
JPG Stúdió Bt.

Készült a Greifer Press Bt. nyíregyházi nyomdaüzemében 1000 példányban.
Felelős vezető: *Ördögh János okl. nyomdamérnök*

Tuzsér, 2022

Köszöntő

Kedves Olvasó!

Településünkről, Tuzsérról az első írásos feljegyzés 1212-ben készült. Nyilvánvaló, hogy az akkor említett területen már házak, gazdasági épületek álltak, emberek élték mindennapjaikat. Az elmúlt 800 évben nagyon sok minden történt a településünkön, sokszor egymással perlekedő uraik jöttekmentek, kihaltak, s néha a történelem viharainak szele is megérintette az itt lakókat.

A település adottságai biztonságos, nyugodt megélhetést biztosítottak nem csak az itt lakó háznépeknek, de uraiknak is. A nép állatokat tenyésztett, földet művelt, fuvarozott, révészkedett, s lassú gyarapodásnak indult az évszázadok során.

A faluról, illetve korai, korábbi lakóiról nem sok minden maradt az utókorra, így szinte a Lónyay-családon keresztül ismerhetjük jobban a község utóbbi 200-250 évét.

A Lónyay János nevéhez köthető kúria - a kastély elődje,- megépítése jelentős esemény volt a család, de a település életében is. A későbbi átalakítása gróf Lónyay Menyhértnek köszönhető, aki már túl van ekkorra a pénzügyminiszteri, valamint a miniszterelnöki pozíciókon.

A kúria kibővítése, átalakítása nem nevezhető öncélúnak, bár minden kétséget kizáróan a ranghoz lett igazítva az épület megújulása. Ugyanakkor elmondható, hogy a település életében is történtek változások. Követve a korok technikai, közigazgatási, szociális, gazdasági lehetőségeit, lásd a Nyíregyháza–Ungvár vasútvonal megépülését, mely természetesen Tuzséron haladt át, könnyebbé téve így a kereskedelmet, az utazást és a munkavállalást. De ide sorolható a Tisza-szabályozás, a templom, iskola, később óvoda, községháza építése, melyekhez sokat tettek az itt élő birtokosok is.

A falu lakói, valamint az idénymunkások sokasága szépen gyarapodhattak az uradalomtól bérbe kapott földek megműveléséből, valamint az ekkor már virágzó gyümölcsgazdálkodás kínálta lehetőségekből.

A település virágzása nem csak anyagiakban volt mérhető, hanem a lakosság lassú gyarapodása is jellemzővé vált. Emlékezzünk rá, hogy 1549-ben tizenhat háznépet írtak össze hetven-nyolcvan emberrel, 1910-re már 1540 lakost jegyeztek, a külterületnek számító Kálonga-tanyán pedig 416-an éltek.

Az 1930-as évek elején épült meg a községháza, s lett önálló település Tuzsér, megszabadulva a tiszabezdédi körjegyzőségből.

Láthatjuk tehát, hogy Tuzsér és lakossága mindig is törekvő, szorgos életet élt az évszázadok során. Mi, utódok, csak hálásan gondolhatunk és emlékezhetünk vissza azokra az egykoron itt élt és dolgozott emberekre, kik nélkül Tuzsér nem ilyen lenne napjainkban, amikor is a településünk fennállásának 800 éves évfordulóját ünnepeljük egész évben tartó programsorozattal.

E programsorozat egyik állomása volt 2012. május 25-én a Tuzsér és a Lónyayak címet viselő tudományos konferencia, melynek keretében a településünk elmúlt 800 éves történetének epizódjaival ismerkedhettünk meg. E könyv tartalmazza ennek a jeles napnak az előadásait.

Remélem, hogy településünk történetéből olyan adalékokkal fog az olvasó megismerkedni, melyek még jobban rávilágítanak arra, hogy Tuzsér egy nagy múltú község, s eseményekben gazdag 800 évet tudhat a háta mögött. Ennek az örökségnek az őrzése, ápolása, valamint a közös jövőnk építése minden tuzséri lakosnak feladata, kötelessége!

Klicsu Ferenc
szerkesztő
az Oktatási és Közművelődési Bizottság elnöke

Dr. Istvánovits Eszter – Dr. Németh Péter
(Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, Nyíregyháza)

Honfoglalók a Boszorkány-hegyen[1]

Dr. Istvánovits Eszter
régész-muzeológus

Tuzsérról nem sok régészeti lelet található a nyíregyházi Jósa András Múzeumban, de ami innen előkerült, az minden kiállítás díszére válna. Időben a legrégebbi az a három bronzkard, amelyek *Salamon Tivadarné*, *gróf Forgách Margit* ajándékaként kerültek a gyűjteménybe 1892-ben. A kastélytól délre, a park közelében pár száz lépésre, szántás alkalmával bukkantak harminc centiméter mélyen a szakirodalomban liptói típusának mondott két példányra, s az egy csészés markolatú darabra. Korukat a szakirodalom a Hallstatt B időszakára, azaz a késő bronzkor végére, a kora vaskor elejére, a Krisztus előtti 1100–800 közötti évekre teszi.

Talán a bronzkardok egykori tulajdonosai, a Gáva kultúra népe építette azt a földvárat, amelyről csak a múzeumalapító *Jósa András* feljegyzése tesz említést: *„…a tuzséri földvár a Salamon-féle kastély közelében, közvetlen a Tisza mellett fekszik, téglaalakú és mintegy kétholdnyi területű. Felületén csupán obszidiánszilánkok és durva cserépedény-töredékek találtattak. Sáncai most már csak a tiszai oldalon meredekek és 6–8 méter magasak, a többi oldalon alacsonyabbak és elmosódottabbak.”*

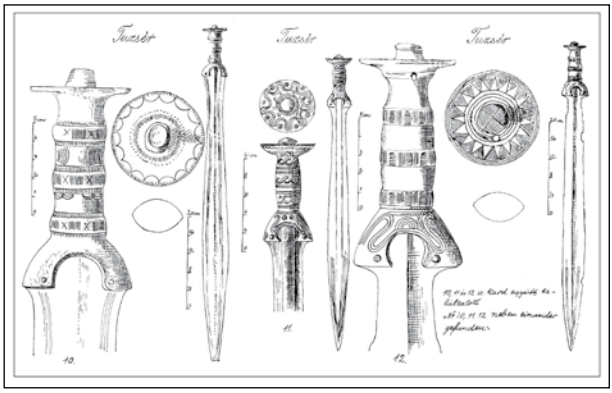

Jósa András rajza a kastély parkjában talált bronzkardokról

Amikor 24 évvel később *Kiss Lajos*, Jósa utóda a múzeumigazgatói székben, a faluban járt, s felgyűjtötte a község földrajzi neveit, már nem talált a földvárról adatközlőt, pedig sok emberrel beszélt. Elmosta volna a várat addigra a Tisza? De korábban sem tudtak róla. *Szabó Péter* főbírósága alatt, 1864. április 25-én küldi el a falu a Pesty-féle körlevélre a válaszát, abban sok minden olvasható, még a falu nevének népetimológiás magyarázatát is megadják *(„innen is ér, Túl is ér, ebből lett ezen község neve Thuzsér”)*, de a földvárról hallgatnak.

Nagyobb szerencsével jártunk *Dienes István* régészkollégámmal 1971. május 24-én hétfőn, amikor az 1900-ban előkerült honfoglalás kori sírok lelőhelye, a Boszorkány-hegy után nyomoztunk. Erről ezt írtuk terepbejárási naplónkba: „A tuzséri Boszorkány-hegy fekvését Dienesnek az 1960. évi 2 napos tuzséri ásatása idején nem sikerült kitudakolnia, pont elutazása előtt kapta a hírt, hogy az öreg harangozó tudja, hogy hol fekszik a Boszorkány-hegy. Ezért most először felkerestük Pethő Gyula tuzséri ref. lelkészt, hogy kalauzoljon el minket Nagy bácsihoz, az öreg harangozóhoz. Időközben Nagy bácsi azonban meghalt, így Pethő Gyula társaságában id. Szabó Elek 88 éves tuzséri lakost kerestük fel (Kossuth u. 92.), aki megerősítette Németh Péter sejtését, hogy a Boszorkány-hegy a komorói határ közelébe esik, hiszen csak ott vannak szőlők. Az öregember elmondotta, hogy Szalánczy Emil komorói földbirtokos kutatott is ott jó régen sírok után.

[1] *A megemlékezés alkalmával a régészeti leletekről Istvánovits Eszter, a nyíregyházi Jósa András Múzeum régésze tartott beszámolót. A tanulmány a Száz magyar falu sorozat Tuszér kötetének változatlan részlete.*

Ezután átmentünk Komoróra, mivel Németh Péter tudta, hogy a lelőhelyen rigolírozást végző Gergely István ivadéka tanító Komorón. Kiderült, hogy a tanító apja is életben van: a 78 éves id. Gergely Lajos (Komoró, Kossuth u. 16.), aki mint kis elemista maga látta, amikor édesapja (néhai Gergely István) rigolírozásnál a sírokra ráakadt. Ő kalauzolt ki minket a helyszínre, amely valóban Tuzsér, Komoró és Mándok összeszögellésében van, Tuzsértól dél-délkeletre. A Komorótól Mándokra vezető földúton mentünk, majd elérve a szőlőskertet, az első dűlőúton tértünk be délnek, s a kutat 150 méterrel magunk mögött hagyva kapaszkodtunk fel nyugatnak fordulva a Gergely család szőlőjébe, egy dombhátra, ahol a sírokra rábukkantak. Forgách Margit 1899-ben osztotta itt fel a tulajdonában lévő területet, ekkor nyertek itt földet Gergelyék is, s 1900-ban folyt itt a nagy szőlőtelepítés. Az a dombhát, amelyre Gergelyék keskeny parcellája felkapaszkodik, nem maga a Boszorkány-hegy. Id. Gergely Lajos szerint Boszorkány-hegynek az ettől északkeletre eső 120 méteres magassági ponttal jelölt nagy dombot nevezték, úgy látszik, Jósa nem véletlenül írja diplomatikusan, hogy a sírokra a »Boszorkány-hegynek nevezett részen« akadtak rá."

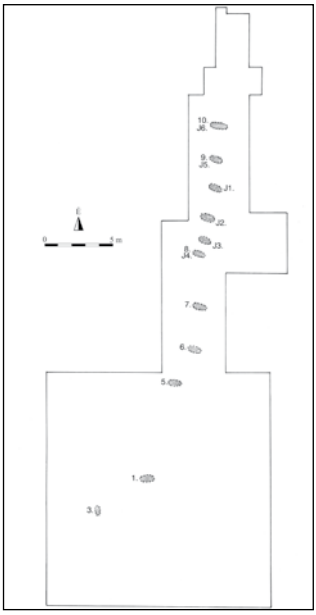

A Boszorkány-hegyi honfoglalás kori temető térképe

A honfoglalás kori tuzséri temető színhelyének ily módon történt utólagos rögzítése tette lehetővé, hogy *Révész Lászlóval*, a Magyar Nemzeti Múzeum osztályvezetőjével 1998-ban hitelesítő ásatást végezzünk az 1900-ban előkerült sírok után kutatva. Ennek eredményeit Jósa András közlésével ugyancsak ő vetette egybe. Ám mielőtt idézzük a legfontosabb megállapításait, nézzük meg, mit is talált Jósa Tuzséron.

Jósa Andrást jó barátja, *Vidovich László* főszolgabíró értesítette, hogy a faluban az úgynevezett Ráday-féle birtokból az akkor már özvegy Salamon Tivadarné, gróf Forgách Margit szőlőtelepítésre százharminc holdat osztott ki. A Gergelyéknek jutott területen került elő négy sír, amelyek koponyái *dr. Sziklássy Béla* járásorvoshoz kerültek – valószínű, hogy ő értesítette Vidovichot –, aki viszont nemcsak továbbította a hírt Jósának, de a négy sír előkerülési körülményeiről jegyzeteket is készített. A vármegye tiszti főorvosa és egyúttal a múzeum vezetője a helyszínen további két sírt (térképünkön a J5. és J6.) tárt fel, aki ezek alapján tudta a honfoglalók nyíltartó tegezét, vagy ahogy akkoriban mondták: a puzdrát rekonstruálni.

Legyen a szó a továbbiakban Révész Lászlóé: „Az 1900-ban végzett leletmentés és az 1998-ban folytatott hitelesítő ásatás nyomán a tuzséri temető 11 sírja vált ismertté. A lelőhely azonban korántsem vált teljessé: az egyetlen észak–déli irányú sort alkotó síroknak legalább a fele – főként női és gyermektemetkezések – nyomtalanul elpusztultak. Sajnos, még a megmentett sírok leletanyaga sem teljes.

A Boszorkány-hegyi honfoglalás kori temető tarsolylemezének elő- és hátlapja

A megmaradt leletek egy része a X. századra jellemző, de ritkábban a XI. század során is használt tárgytípusok sorába tartozik (nyitott hajkarikák, íjcsontok, nyílhegyek, tegezvasalások, csont tűtartó, vaskések, csiholók). A méltóságjelvények (tarsolylemez, valamint öv- és függesztő szíjveretek) azonban a X. század első kétharmadára jellemzők. Párhuzamaik ez utóbbi periódus temetőiből láttak napvilágot, s zömmel a Felső-Tisza-vidék

gazdag temetőiből ismertek. Ugyanerre az időszakra jellemző a temető egysoros szerkezete is. Mindezek alapján a tuzséri temető használatát nagy valószínűséggel a X. század első kétharmadára keltezhetjük.

A megmentett sírok egy kivételével férfiak temetkezései voltak. Közülük azok, amelyek leletanyaga többé-kevésbé megmaradt, rendelkeztek az íjászfelszerelés egyes darabjaival. Sőt, szinte csak azzal rendelkeztek, hiszen egyéb mellékleteik csupán apróbb használati eszközeikből (kések, csiholók) álltak. Az egyetlen tipikus női melléklet a csont tűtartóba rejtett vastű volt. A temető kétségtelenül legrangosabb tagja, a hajdani közösség vezetője a J6. sírban nyugodott. Méltóságát kétségkívül jelzi ugyan tarsolylemeze, de egymáshoz nem illő veretekből összetákolt öve arra is utal, hogy aligha tartozott a korbeli törzsi-nemzetségi arisztokrácia élvonalába vagy a katonai kíséret magas rangú vezetői közé. Jellemző módon – mint ahogy a temető többi halottja mellé sem – még neki sem jutott a sírjába ló vagy legalább lószerszám. A többé-kevésbé megmentett, illetve régész által feltárt tarsolylemezes sírok közül a tuzséri az egyetlen, amely nem lovastemetkezés! De maga a tuzséri temető is egyedülálló e jelenséggel a Felső-Tisza-vidék X. századi lelőhelyeinek a sorában.

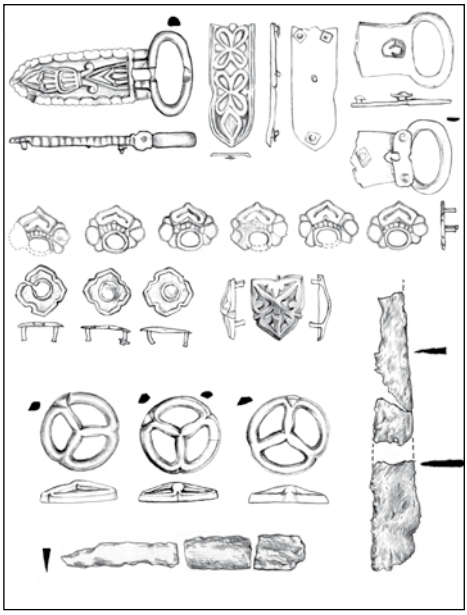

A Boszorkány-hegyi honfoglalás kori temető 6. sírjának leletei közül

Ha csak e lelőhely szűkebb környezetét vesszük szemügyre, amennyiben a tuzséri, s a vele szomszédos eperjeskei vagy bezdédi temetők sírjai közül kiemeljük a tarsolylemezes, készenléti íjtegezes négy temetkezést, e legendás »gazdag« temetők gazdagságából semmi sem marad. A fennmaradó 35 sír mellékleteiből összesen nem tudunk kimutatni 35 dekagramm ezüstöt! Ez szinte hajszálpontosan annyi, mint a 937-ben Capua alatt váltságdíjként szerzett zsákmányból megemlített három ezüstkanál súlya. Elgondolkodtató ez a tény még akkor is, ha azzal számolunk, hogy e közösségek vagyonának tetemes részét inkább az állatállomány alkotta, és azok a finom textíliák, selymek, brokátok, prémek, amelyek régészetileg nem, vagy csak nagyon ritkán mutathatók ki.

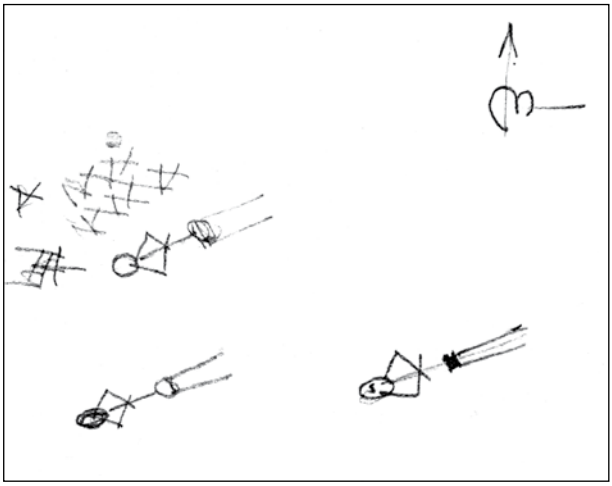

Csallány Dezső skicce az az Előtói-dűlőben talált sírokról

A fent említett nemesfémmennyiséget vagy annak akár a dupláját is megtalálhatjuk viszont egyes gazdag férfi vagy női sírokban (Zemplén, Karos II/52. sír, Geszteréd, Rakamaz stb.). A társadalmi-vagyoni különbségek alighanem jóval nagyobbak lehetettek a honfoglaló magyarok körében már a X. század első felében, mint azt a korszak kutatóinak egy része gondolja. Mindezek után adódik a kérdés: hol lehetett a helye a tuzséri közösség tagjainak a korabeli ranglétrán? Nos, a csúcson aligha, de még a felső harmadban sem. Alighanem az itt s a hasonló temetőkben elhantolt férfiakban és nőkben kell látnunk

azt a X. század eleji szabad magyar köznépi réteget, amelyet a kutatók jó része már évtizedek óta oly lázasan keres, de amelyet valamilyen optikai csalódás miatt nem fedezett fel."

Térképlapunkon még egy körrel körbevett területet láthatunk, de ebben nincs háromszög alakú, a pontos lelőhelyre utaló jel. *Csallány Dezső*, a Jósa András Múzeum igazgatója 1960. évi jelentése szerint az Előtói-dűlőben, talajegyengetési munkák közben három sírra bukkantak, s a nyugat–keleti tájolású sírok egyikének a végében lófog is előkerült, ami talán honfoglalás kori szegényes temetőre utalna. Amikor 1971-ben a szűkszavú jelentésnek utánamentünk, kiderült, hogy a fatelep 2. számú, mándoki kapuján akkor keresztül vezető 4-es számú műúttól északra volt egy domb, amelyet lehordattak. *Kalán János* (Kálonga-tanya) szerint, aki 1960-ban ott dolgozott a tereprendezésnél, több sírra is bukkantak akkor, olyanra is, amely mellett állatfej (!) volt. Emlékszik rá, hogy volt kinn akkoriban régész, aki a sírokat kitisztította. Szerinte a szóban forgó domb helyére a fatelep ládákat gyártó fűrészüzeme épült rá. A gyors iparosítás, az akkor szokásos titkolódzás így tüntette el Tuzsér X–XI. századi múltjának e másik nyomát.

Dr. Németh Péter *(Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, Nyíregyháza)*

A Rozgonyiak és familiárisaiak: a Tuzsériak – Tuzsér a középkorban –

Dr. Németh Péter
címzetes igazgató

1270-ből – egy sajnos pontosabb dátum nélküli oklevélből – tudjuk, hogy az abban az évben, apja, IV. Béla király halála után trónra lépő V. István más hívei mellett megjutalmazta Rénoldot (latinosan Reynoldust), fia: László herceg főétekfogó mesterét, a lovászok és Szabolcs megye ispánját érdemeiért. Eszerint még István hercegsége idején az adományozott részt vett a németországi, karinthiai, csehországi és egyéb hadjáratokban, főképp azonban a görögországi hadjáratban, majd öt bolgár hadjáratban és az isaszegi csatában tüntette ki magát. Ezek felemlegetése azért fontos számunkra, mert az 1262-ben apjától hercegi címet kicsikart István a Tiszától K-re eső országrész és Erdély uraként nemcsak saját udvartartással rendelkezett, s a trónra lépéséig tartó nyolc évben számos alkalommal került szembe apjával. Ezek közül az egyik volt az említett isaszegi ütközet 1265 március elején, ahol István ifjabb király legyőzte az öreg király hadait. Az ütközetben azzal tüntette ki magát az adományozott, hogy a csatatéren a királyi sereg tényleges vezérét, Kőszegi Henriket Rénold ütötte ki a nyeregből, ahogy ezt az oklevél arengája elmeséli. Aki ezért a fegyvertényért is elnyerte az abaújmegyei Rozgonyt (a család későbbi névadó települését), Rás-földét, Szaláncot és Szakalyt, a sárosmegyei Lapispatakot, a szabolcsmegyei Tuzsért és Bodonföldét, a zemplénvármegyei Csicsvát.

Lássuk először is, mit tudunk az adományozottról, majd az adomány egyik falujáról, Tuzsérról? A történettudomány már régen számon tartja az esztergommegyei Básztély falut (ma elpusztulva Csabdi határában), ahonnan a család első ismert tagja, a szintén Rénold nevet viselő poroszló származott (1215). Ő az, aki élete végén veszprémi ispán volt (1238), s ezzel elindította fia karrierjét az udvarban. A család más személyei királyi, érseki, báni megbízottak. Fia, a középnemesi sorból kiváló Rénold 1259-től ismert az oklevelekben, de egyre emelkedő pályafutása István ifjabb királyságától számítható, ezután került az ország-bárók közé. A szabolcsi mellett szolgagyőri ispánságot is viselő országnagy galgóci ispán is volt, élete végén pedig a Dunától keletre eső területek nádora lett. A dürnkruti (morvamezei) csatában is vitézkedett. Rénold kiemelkedését házassága is elősegítette: első felesége a Hahót nembeli Buzád fia: Panyit leánya; nősüléséhez királyi apródként 2 falut kapott adományba (1259), hogy jövendőbelijéhez képest méltó vagyona legyen. Második felesége pedig a Rátót nembeli Putnoki Vecse Miklós leánya volt. Éppen e jeles famíliák sugallták a IV. (Kun) László udvarában élt krónikaírónak, Kézai Simonnak, hogy Rénoldnak is kreáljon egy nemzetséget, éppen birtokáról, Básztélyról. A családról most csak annyit, hogy a Rozgonyiak csillaga Zsigmond király alatt ért a zenitjére, hogy azután őket is elérje a magyar átok: az egyik ág, az ifjabbnak nevezett 1492-ben, az idősb 1523-ban halt ki fiágon.

Az adományozott birtok, Tuzsér azonban nem 1270-ből ismert, hanem korábbról, egyike Szabolcs megye elsőként feltűnő településeinek. 1212-ben, éppen 800 éve ugyanis II. András király megerősítette Bánk bihari ispánt és királynéi udvarispánt Zsurk föld birtokában a leírt határok között, aki azt 300 M.-ért Ipoch [bán, bácsi] ispántól [1202-4 k.] vásárolta, érvénytelenítve annak Imre királytól kapott adománylevelét. Zsurk föld ekkor magába foglalta a későbbi Mándok, Eperjes és Pálca területét is. Az oklevél felsorolta továbbá azokat a falvakat, amelyek Bánk bírói hatósága alól mentesek, de erdővám fejében évente minden egyes ház után 1 akó gabonát, 2 tyúkot és 5 szövött len(vászon)t

tartoztak adni. Ezek a Zsurk körül fekvő prédiumok a következők:Váraslövő és Csobodlövő, mindkettő a mai Nyírlövőből vált ki, Peter-Pálcaja, Báka és a másik Báka (a múlt századig élt Kisbáka), Maráz (elpusztult falu Gyulaháza határában), Litke, Anarcs, Jéke, Tuzsér, Bezdéd, és Győr. Azaz Tuzsér az 1270. évi adományozásig királyi birtok volt, ezt jól tudhatta Rénold mester, a megye ispánja, s ezért kérte fel a királytól. Nem volt szerencséje viszont a komorói határba olvadt Bodonföldével. Hiába kérte fel és kapta meg a királytól 1270-ben, s íratta át az 1273. évi megerősítést I. Lajos király 1361-ben Rozgonyi (Abaúj m.) János fia: László mester és rokona, Péter fia: Lőrinc mester kérésére (DL 5164), Bodonnak már korábbról voltak birtokosai: egyik része, Belbodon az Ung megyei Csicserieké volt, a másik fele, Külbodon a Komorói családé. Azoké is maradt az utóbbiak kihalásáig, illetve a falu pusztulásáig. Az 1361. évi átírás híre azonban Tuzsér akkor tényleges birtokosaihoz is eljutott: nosza ők is felkerekedtek, s Kont Miklós nádor ítélőszékéig meg sem álltak, aki az 1273. évi IV. (Kun) László-féle megerősítést Tuzséri Benedek fia: Miklós kérésére átíratta.

Kik ezek az eddig nem emlegetett Tuzsériak, hiszen mostanáig csak arról volt szó, hogy a királyi birtok Tuzsért 1270-ben a Rozgonyiak őse, Rénold kapta adományba. A titok nyitja egy 1316. évi oklevél. Eszerint a budai káptalan előtt Básztélyi (Esztergom m.) Rénold fia: László mester fia: Péter mester, továbbá testvére, János mester fia: László apród a nagyapja, Rénold nádor által szerzett, a Tisza folyó melletti, Nyír megyében fekvő Tuzsér birtokát a kikötővel és a vámmal együtt – amely [Bodoni] Keheden fiai és Rénold fiai birtokainak szomszédságában fekszik – érdemeiért és 100 M.-ért odaadták a Zemplén m.-i [az Abaúj m.-i Gecséről származó, ld. Györffy I, 86] András fia: „Peres" Miklósnak, Péter mester csicsvai várnagyának. I. Károly király az adományt még az évben megerősítette. Az oklevél arengája részletesebben is elmeséli az adományt kiváltó okot: a nevezett „Peres" Miklós hűen szolgálta atyai ágú unokatestvérét, Gyula mestert, majd testvérét, Jánost, s végül őt Csicsva várának megőrzésében, testvére, István és 3 nemes szerviense halálával, továbbá keze elvesztésével. Egy másik oklevélből kiderült, hogy a szolgálat Csicsva várának majd egy évig tartó védelme volt a király, Károly Róbert hűtlenjei ostromával szemben, ekkor estek el a védők közül a nevezettek és vesztette fél karját a Tuzsérral és a Zemplén megyei Felcsicsva, valamint az Abaúj megyei Egyházasszalánc birtokok felével is jutalmazott „Peres" Miklós. A várostrom még 1312 előtt kellett, hogy megtörténjék, a híres rozgonyi ütközet előtt, amikor a király és támogatói csapást mértek a Csák Máté szövetséges Aba-fiak és hűtlen társaik serege felett. S ha Csicsva ostromáról többet nem is tudunk, a közeli Szinye (Sáros m.) várának elfoglalása rokonítható vele: az egyik Amadéfi, János 1311 tavaszán vette ostrom alá a várat, s bevétele után fogságba hurcolta az azt védő egyik Szinyeit, Tót Pétert. Ha ez az időpont megegyezik Csicsva ostromának kezdetével, akkor éppen a rozgonyi csata – amelynek résztvevője volt Rozgonyi Gyula – vagy Sáros vár eleste időpontjával egyezik az egy évig tartó ostromzár.

Tuzsér falu átengedése az abaúji Gecseieknek azonban nem jelentette azt, hogy a Rozgonyiak azt véglegesnek tekintették. Erre utal a Gecseiek félelme: „Peres" (Perus) Miklós fiai: Pál és Mihály, valamint Benedek fiai: János és Lukács 1328-ban I. Károly királlyal átíratták az 1316. évi privilégiális oklevelet. Valamint az 1339. évi osztozás: ekkor Básztélyi néhai Rénold nádor fia: Salamon fiai: János, Pál és Gergely, Rénold fia: Dénes fia: Lampert és fiai: János és Desk mint felperesek, Rénold fia: László fia: Péter, Rénold fia: János fia: László, mint alperesek birtokaikon osztályt tettek. Tuzsért az alpereseknek hagyták. Pedig most már egy gyilkosság vérdíja is a magukat a faluról Tuzsérinak nevezettek kezére játszotta a falut. Ugyanis 1336-ban Tuzséri András fia: Benedek ispán, fiai: Lukács és László, valamint Rozgonyi László fia: Péter és János fia: László mesterek egyezséget kötöttek: bár Benedek fia Jánost Péter és László mesterek megölték, az utóbbiak a Szabolcs m.-i Tuzsér birtokában – melyet elődeik Benedeknek és fiainak, ill. Benedek elhunyt testvérének, „Peres" Miklósnak adtak – Benedeket és fiait megerősítették. Ez azonban nem akadályozta a Rozgonyiak egymás közötti további pereskedését. Pl. 1341-ben Básztélyi Rénold fia: Salamon fiai: János, Pál és Gergely, Rénold fia: Dénes fia: Lampert és fiai: János és Desk, valamint Rénold fia: László fia: Péter és Rénold fia: László fia!: János fia: László között per folyt birtokaik, köztük Tuzsér felosztásáról.

Tuzsér 15. századi történetét két szál befolyásolta. Az egyik a birtok tulajdonjogának biztosítása mindkét fél, a Tuzsériak ill. a Rozgonyiak számára. Ugyan az utóbbiak jól tudták, hogy a volt familiárisaik felé tett 1316. évi adományukat törvényesen nem vonhatják vissza, ennek ellenére a királyi adománylevelet folyamatosan megerősíttették, számolva a Tuzsériak fiágon történő kihalásával. Így tettek például 1410-ben, amikor a király Rozgonyi Miklós fiai: Simon országbíró és László mester, Lőrinc fia: János sárosi ispán s várnagy kérésére átírta és megerősítette (V.) István királynak a Szabolcs megyei Tuzsér és Bodonfölde birtokok adományozásáról szóló 1270. évi oklevelét, s e birtokokat új adományul adta nekik, s egyúttal utasította a szepesi káptalant a birtok iktatására. De lehet, ez válaszlépés volt arra, hogy 1407-ben Tuzséri Miklós fia: Miklós deák érdemeiért Zsigmond király az őseitől örökölt Szabolcs megyei Tuzsért révével és vámjával neki és unokatestvérének, László fia: György deáknak új adományul adta, azaz a Tuzsériak más úton is igyekeztek jogot formálni a falura.

A másik szál a Tuzsériak és a Gutkeled nembeli Várdaiak közötti, másfél századon át mérhető ellentét Gőstuzséra birtok és a tuzséri rév miatt. Az erősebb fél természetesen a Várdai família volt, a környék legnagyobb birtokosa, emiatt a Tuzsériaknak hathatós támogatókra volt szükség; a környékbeli hasonló státusú nemesekkel kialakított rokonság nem volt elégséges. Gőstuzséra névadója az a [Gősfalvi (Vas m.)] Gős ispán lehetett, akinek a fia: Miklós, Sándor országbíró bírságbeszedője volt (Kállay I, 234; AOkl. IX, 323). Eszerint a birtokot a századfordulón Tuzsér területéből, bírság fejében szakították ki. A birtoktestet 1343-ban említik először, amikor Miklós nádor előtt Várdai László fia: János mester állítását, miszerint a Szabolcs megyei Gőstuzsér – amely [a Básztély nb-i] Rénold szintén Tuzsér birtoka mellett fentebb fekszik a Tisza (Tycia) folyónál – a Gutkeled nemzetség örökbirtoka, s ezért őt illeti, Zemplén és Ung megye nemesei megerősítették. De nem a Szabolcs megyeiek, akik valamivel többet tudhattak e birtok múltjáról! Nem véletlen tehát, hogy a következő évben, amikor Miklós nádor előtt Várdai János fia: László mester be akarta magát iktatni a Szabolcs megyei Gőstuzsér birtokába rokonság okán, s a nádor parancsára a leleszi konvent a határjárást elvégezte (szomszédok: Szentmártoni Dénes fia: Tamás fia: István mester és Tuzséri Benedek fiai: László és Lukács), Lukács az iktatást megtiltotta. Ekkor a két fél megegyezett: a leleszi konvent előtt Várdai László fia: János mester a Tuzséri Benedek fiaitól, Lukácstól és Lászlótól bírói úton visszavett Gőstuzsér telket visszaadta, cserében az utóbbiak Szabolcs m.-i Tuzsér birtokukból egy részt Komoró felől Jánosnak adtak. Majd Miklós nádor előtt a felek ismételten megegyeztek: mivel Lukács Rénoldtuzséra lakott birtoka közel fekszik János Gőstuzséra lakatlan birtokához, ezért János Gőstuzsér falva helyét Lukácsnak adta ezen határok között: a falu helye a Tisza mellett, berek, mocsaras hely, ugyanezen berek, Paptava tó, „Kachynya" tó, rét, Rakatya bokor, Salamon faluból Várda felé tartó út, amely áthalad a Kálonga berken, Lukács Tuzsér falujából jövő út, amely a salamoni útba torkollik, 1 Bérc (Beer!), Eszenye erdő Lukács Rénoldtuzséra birtokáig. E határoktól kezdve Komoró birtok határáig Lukács a Tuzsér birtokából lehasított részt Jánosnak hagyta. E részbe az iktatás a Losonciakkal Gőstuzséra miatt folytatott per miatt csak 1354-ben került sor, amikor Miklós nádor meghagyta a váradi káptalannak, hogy Várdai László fia Jánost a Gőstuzséra birtok határán lévő, Tuzséri Benedek fia Lukácstól elcserélt vitatott földrészbe iktassa be; majd az üres és lakatlan Gőstuzséra és Komorói Tamás fia: János Komoró birtoka közötti határt a felek útmutatása alapján járja be. A következő évben a káptalan Várdai László fia: János Gőstuzséra, Komorói Tamás fia: János Komoró és Tuzséri Lukács Rénoldtuzséra birtokainak határát megjárta. 1387: István nádor Rénoldtuzséri Lukács fiai: István és Gál, László fiai: Kilián és György, Miklós fia: Miklós birtokolta Budahomoka föld és Előtó, Katatava és Paptava halastavak felét Várdai János fia: Domokos Gőstuzsér birtokához tartozónak ítélte, s felszólította a leleszi konventet az iktatásra. A konvent jelentése szerint az iktatásnak a Tuzsériak ellentmondtak. Ám a felek közül a gyengébb békülni volt kénytelen a pénztelenség miatt: 1417-ben Tuzséri László fia: György és fiai: Mihály, Tamás és István a Szabolcs megyei Tuzsér birtokukon elzálogosított 2 elhagyott jobbágytelket – az egyik az utca K-i végén, Kálonga birtok felőli részen, a másik az utca Tisza folyó rév felőli végén

van – Kisvárdai Domokos fiainak, Mihálynak, Miklósnak és Pelbártnak 40 rövid ft.-ért (ft.-ját 30 új d.-ral számolva). Talán valamelyik Tuzséri-lány kiházasításához kellett a hozomány. Egy emberöltővel később, 1445-ben Tuzséri György fia: Tamás arról panaszkodott Szabolcs vármegye hatósága előtt, hogy bár a Várdaiaké lett Gőstuzsér prédium és Előtó, Katinatava és Paptava halastavak, mégis mindkét Várdai Miklós és Mihály fia: László az ő Tuzsér birtokából nagy területű szántóföldet és rétet elfoglaltak s azokat Gőstuzsér birtokához csatolták. A megye vizsgálata mindezt megerősítette. Míg 1439-ben Tuzséri György fia: Tamást Losonci Bánfi Dénes fia: János famíliájában találjuk, s ez hathatós védelmet nyújthatott a Várdaiakkal szemben, Tuzséri Mihály 1461-ben már a távol lakó Kállói Lökös János és fia: Mihály famíliáját erősítette, de erre már a szükség, pontosabban fogalmazva a szegénység vitte rá. Korábban sem volt pénzük: 1407-ban Tuzséri Lukács és fiai: István és Gál tuzséri birtokrészét Tuzséri Miklós fia: Miklós deák visszaszerezte, ezért – s mert a birtokrész közös – Tuzséri László fia: György meg fia: István 83 centenárius új forintot (ft.-ját 100 új d.-ral számolva) fizetnek Miklósnak, ám pénzük nem lévén, 10 jobbágytelket engedtek át neki – ebből 5 a néhai Lukács részén – míg fizetni tudnak. A pénztelenség azonban a 15. század egészén végigkísérte a Tuzsériakat, s ezt két tény bizonyítja.

Az egyik a falu temploma. Lehetséges, hogy falu plébániáját kell keresnünk a tizedjegyzék Vámos faluja alatt! Ugyanis az egri püspökség borsovai főesperessége alá tartozó Pál vámosi! pap az 1334. évi I. részlet fejében 4 g. pápai tizedet fizetett. Mivel az adatot Györffy (I.) nem vonta a Bereg m. alá, ebből arra következtethetünk, hogy Szabolcs megyei településre gondolt. A vámos helyek közül egyedül Bács és Tuzsér nem szerepel a tizedjegyzékben, ám Bácsnak még papját sem ismerjük, Tuzséron viszont plébánia volt (temploma mellett temető), ezért gondoljuk ide tartozónak a jegyzék adatát. A tizedjegyzék nem adja meg a templomépület anyagát, ez lehetett akár fa is. Ám amikor 1518-ban (s nem 1500-ban, mint azt korábban véltük) a Várdai javakat összeírják, Tuzsérnak még mindig fatemploma volt, mint a 14. század utolsó harmadában megtelepült Kálongának.

A másik tény a leánynegyed kiadásának a körülményei. A lányok javait örökségük arányában kellett kiadni, s ezt pénzben meg lehetett váltani. Nos, a Tuzsériaknak erre nem tellett, s a 15. század második felétől a család férfiágon történő eltűnéséig egyre több idegen família jelenik meg Tuzséron, néhány jobbágytelket birtokolva. Ezek a kisnemesek voltak a „baráti" kör tagjai már a 14. század végén is: amikor Tuzséri László fia: György 1389-ben ügyvédet vall leleszi konvent előtt perei képviseletére, akkor a Bákai család 3 tagja, egy vitkai nemes, egy kisanarcsi, két jékei és egy tuzséri rokona, Antal szerepel a felsoroltak között, na meg egy nagyobb név, Bezdédi Kántor Mihály, de ő a Losonciak elszegényedett rokonságába tartozott. De róla egy 1400-as oklevél elárulja, hogy őket viszont sógorság-komaság kötötte össze.

Előadásomban arra törekedtem, hogy a 2002-ben a Száz magyar falu könyvesháza sorozatban megjelent Tuzsér monográfiában megjelentekhez képest – az azóta eltelt 10 év kutatásának új adatait ismertessem, csak itt-ott, a folyamatosság kedvéért utalva a régiekre. Így azoknak is nyújthattam újat, akik a Tuzsér-monográfiában leírtakat jól ismerik.

Dr. Takács Péter

Töröktől zaklatva, magyar hitet választva, a lakosság együtt élt a természettel

Dr. Takács Péter
egyetemi magántanár

I. A kora újkori Tuzsér

A település középkori története két-, illetve három – Kálonga, Gőstusér és Tuzsér – lakhely és közösség keretei között zajlott. Mindhárom ártéri formáció volt. A Tisza medrét övező, a folyó vizének szétterülését lehetővé tevő lapályos, halak ívására, nevelésére alkalmas, langyos vizű mélyedésekkel, jó halastavakkal tarkított síkságból legfeljebb egy-két méter, ritkábban magasabb folyóhordalékon tanyát verő emberek valószínűleg a mozgó, változó pásztorszállásokból formáltak állandóan lakhelyet, falut. Gőstusér – ha hihetünk az okleveleknek – a 14. század közepére, amikor Tuzséron templomot említenek a források, elpusztásodott, lakatlanná vált. A fantázia ilyenkor hadjárások nyomát kutatja. A történészek fekete himlő, pestisjárvány nyomait keresik, de lehet, hogy csak egy esősebb meteorológiai periódus Tiszát duzzasztó áradásai késztették elköltözésre a gőstusériakat. A Tisza mentén bőven találunk példát ilyen áradások miatti átköltözésekre. Kálonga viszont a 17. században még virágzó település volt. Adózó háztartásainak a száma – az ekkoriban végrehajtott összeírások tanúsága szerint – vetekedett Tuzséréval. Volt esztendő, amikor Tuzsér csak negyed porta, tehát négy vagy hat ökörrel megművelhető szántóterület után, míg Kálonga lakói egy egész porta, tehát huszonnégy ökörrel művelt szántó után rótták le a királyi adójukat. A 17. század végén ritkult Kálonga lakossága. Az emberek szétszóródtak Bereg, Szatmár, Zemplén, Szabolcs, talán Bihar megyében. Bizonyára jutott belőlük Kisvárdára is. Egy, a kuruc szabadságharcot követő vizsgálódás szerint a Komoróra költöztetettek emlékezetében úgy élt, hogy négy igaerővel rendelkező jobbágy és hét házas zsellér háznépe hagyta el engedelem nélkül a települést. Azt nem tudták – vagy nem akarták – megmondani, merre vették az útjukat. Akik maradtak, azokat Ormos Ferenc örökösei költöztették át Komoróra 1700-ban.

A hajdan 2500 holdnyi faluhatárban feltárt tízedik századi – mellékletként tarsolylemezt és fegyvereket rejtő – sírok megengedik feltételezni, hogy a honfoglaló magyarok valamelyik nemzetségének egy ága kaphatott itt feladatot a zempléni, beregi és északnyírségi, rétközi táj érintkezésénél a tiszai átkelő kémlelésére, működtetésére és őrzésére. Ennek tisztázása – megerősítése vagy cáfolása – a régészek, középkorosok feladata.

A magyar történelemben az 1526-os mohácsi csata zárta a középkort, és nyitotta meg a kora újkort. Tuzsértól azonban Mohács időben és térben túl messze volt ahhoz, hogy az ott elveszett csata az itteni élet természetes rendjét megzavarhatta volna. Templomos falu lévén, a törökök győzelméről, II. Lajos haláláról, az új királyok koronázásáról, ha máshol nem, Kisvárdán hiteles egyházi körlevélből értesülhettek. Azt is hamar megtudták, hogy az 1465-1475 között megépült kisvárdai vár urai Habsburg I. Ferdinánd hűségére esküdtek, miközben Szabolcs megye Szapolyai Jánoshoz pártolt.

Az első leckét a kora újkorról a két pártra szakadás következményeként tanulgatták Kálongán és Tuzséron. 1558 telén a János Zsigmond oldalán harcoló Báthori István, majd őt követően még ugyanazon a télen Balassa Menyhért megkísérelte elfoglalni és János Zsigmond hűségére hajlítani a kisvárdai várat. A kemény tél a támadók mellé pártolt. A várárok, a vár megközelítését akadályozó vízerek, mocsarak befagytak, a katonák megközelíthették a várfalakat, de a kiváló téglából épült falak ellenálltak az ostromnak, és mindkét alkalommal időben megérkezett Kassáról a felmentő sereggel

Telekessy Imre. Mind Báthori István, mind Balassa Menyhért kénytelen volt várfoglaló szándékáról lemondani.

1564-ben maga János Zsigmond ostromolta Kisvárdát, de Várday Miklós ekkor is kitartott, és az erdélyi had a várkapitány semlegességi fogadalmát követően – részben az élelmezési nehézségek miatt is – elvonult a vár alól.

Ezt a két ostromot azért kellett megemlíteni, mert – ismerve az akkori hadi regulát, és a katonai szokásokat, jobbágyoknak, a föld népének és a hadakozóknak a viszonyát – elképzelhetetlen, hogy vagyonában, állatállományában, padlásának, pincéjének és kamrájának állapotában, családi nyugalmának rendjében – a várostromokat meg ne szenvedte volna Kálonga és Tuzsér lakossága.

Túl közel voltak a várhoz, hogy az ostromló katonákhoz csapódó irreguláris, a lakosság megfélemlítésére, a várral való érintkezés megakadályozására, az ostromlók táplálására, itallal, mulatsággal való ellátására szerveződött félkatonai csoportok, rablók, szabad hajdúk, kereskedők, mészárosok, sütőmesterek, markotányosok és kurtizánok meg ne kísérelték volna ajánlataikkal és erőszakoskodásaikkal a két ártéri település lakóiból kipréselni háborús áldozatukat. Állataikra, értékeikre bizony rátették a kezüket.

Egyébként hadi szünetekben Kálonga és Tuzsér, majd 1700-tól a magára maradt Tuzsér lakossága élte a maga hétköznapi életét. A történelem itt a két nyomásra osztott határ szántóföldjeinek megműveléséből, a rév működtetéséből és a környék zsákmányolásából állt. Szántani, vetni, a terményt évenként be kellett takarítani. A maguk hasznára igaerőnek, a konyhára pecsenyének, a vásárban pénzért eladható állatokat kellett nevelni.

II. Tuzsér természeti adottságai

Megfelelő népsűrűség, és az azzal társuló munkamegosztás kibontakozása mellett Tuzsérnak a 14., de legkésőbb a 15. század derekára jelentős forgalmú közlekedési csomóponttá, kézműipari központtá, legalább nagyobb forgalmú mezővárossá kellett volna növekednie. A kora bronzkortól a tatárjárásig minden régészeti lelet arra vall, hogy ennek a potenciális lehetősége megvolt. Akik valamennyire ismerik a szabályozás előtti Tiszát, tudják, hogy a folyó két oldalán elterpeszkedő árterület nem mindenütt, és nem is sűrűn kínálta az átkelési lehetőséget. Néhol a partot szaggató folyósodor, máshol a mederből évenként két-három alkalommal másfél-két mérföldnyire elkószáló árvíz miatt gyalog sem, rakott szekérrel pedig még kevésbé volt megközelíthető a Tisza partja, hogy hajóba, kompra, ladikba szállva, átvitessék magukat a járókelők a túlpartra. Ezért a honfoglalástól a vízszabályozásig malmot sem sűrűn „raktak" a Tisza vizére. Amikor raktak is, inkább a kiszélesedő medertérség víz nem szaggatta partszakaszai mentén. A mederre közel merőlegesen a víz és szél összehordta homok-, kavics- és löszhát nyúlványok egymással szemben 30-40 kilométerenként közelítették meg annyira a két partot, hogy kényelmes révet, átkelőt lehetett működtetni. A tuzséri határban a kora bronzkortól egymást váltó régészeti kultúrák, majd az azokat követő honfoglalók eddig feltárt sírleletei sejtetik, hogy a Tiszának ezen a szakaszán a bronzkortól átkelőhelyet működtettek. A honfoglalók sírleletei sem tiltakoznak ez ellen a feltételezés ellen. Valószínű, hogy a Vereckénél beáramló magyarok a beregi, ungi, alsó-zempléni térségre érkezve, jól megfontolt védelmi okokból is őriztették, figyeltették az ilyen átkelőhelyeket. Az őrzésére feltehetően a korabeli katonai szervezetük egyik tizedét vezényelte ide a terület birtokbavételéért felelős kapitány. Az ungi és zempléni hegyek, a Tisza árterülete és a Bodrog-köz legelőivel, lápi szénáival, kimeríthetetlen hal-, csík-, teknős-, madár-, hódprém-, farkas-, őz- és másféle vadállományával kimeríthetetlen élelem-, prém- és szőrmeraktára volt. Csak „meríteni" kellett belőle. Az itteni szállásterületet mindenfelől nehezen áthatolható természetes gyepűrendszer övezte. Nomadizáló, téli, nyári szállást tartó törzsek, megtelepedő, félnomád állattartást és növénytermelést folytató nemzetségek számára ideális szálláshely volt. Néhány szűkebb áteresztő helyet, „kaput," révet, gázlót kellett csak figyeltetni. A honfoglalástól a tatárjárásig ellenség nem is igen lépett a területre. Legfeljebb egy-egy merészebb kereskedő, fegyvert,

fűszert, keleti szőnyeget, bizánci selymet, bársonyt, ötvösművet árusító, állatott, rabszolgát vásárló kalmár szemlélhette meg a területet, s vitte hírül megbízójának, hogy e tájon tucatnyi haramiával, még oly rafinált vagabundokkal sem szerezhet zsákmányt.

Valami ilyes őrző, vigyázó, a Tiszán átvágyakozókat egyik partról a másikra juttató, a közeledő veszélyről a zempléni, ungi, beregi, szabolcsi föld- és kővárakban tanyázó jelesebb nemzetségfőket tájékoztató, parancsaikat teljesítő katonacsaládok tarthattak itt szállást. A feneketlen mélységű lápokkal, a Tiszából kiszakadó, majd abba visszatérő érrel, bokros, gazos gyékényessel, nádassal, sásos vízparttal, csíknevelő vizekkel, a hal szaporodására alkalmas langyos, de a kánikulákban sem kiszáradó pocsolyákkal, a Tisza áradásaitól frissülő vizekkel kerített két és félezer holdnyi területen osztoztak a szállásolók egymás között. A rögzített – jurták, sátrak, nyári lombkunyhók helyett immár sárból, paticsból, faragott gerendákból készült – házakban lakók nevet adtak a településüknek. Egyszerre hármat is: Gőstusér, Kálonga és Tuzsér. Ezek az elnevezések aztán a védelem, a birtoklás, az örökösödés és a pereskedés, a királynak tett szolgálatért kapott adományként aztán hamarosan feltűntek az oklevelekben is.

Bármiként alakult a középkori sorsa az e vidéken szállásolóknak, majd a jurta-állásokból faluvá szilárduló házakban és veremlakásokban telelő embereknek, a Kárpát-medence második legnagyobb folyóján üzemelő, viszonylag forgalmas átkelő ellenére várossá (civitas), mezővárossá (oppidum) szerveződniük sem sikerült. Ezt a lehetőséget a tiszai átkelés közlekedést serkentő energiája segíthette, sürgethette volna. A sikertelenség okát Tuzsér és a vele szembeni lösz-, illetve homokháton településsé formálódott [Rév]Leányvár, [Zemplén]Agárd szerepkörének és áruszállító funkciójának felderítése bizonnyal segíti majd tisztázni. Azért is, mert a máramarosi sóbányászat fellendülését követően fontos átkelőhellyé emelkedett a tuzséri rév.

A messzebb fekvő erdélyi, főleg a Maroson Szegedig úsztatható só helyett a felső magyarországi részek embereinek és állatainak a 14 század végétől a 15. század elejétől a Tiszán tavasztól a tél beálltáig könnyen tutajozható só szolgált létfeltételül. A máramarosi só forgalmazását a 15. század elejétől a királyi kincstár irányítói is szorgalmazták. 1417-ben Tiszaújlakra, azt követően Nagytárkányba telepítettek sóraktárt, ahol Szabolcs, Szatmár, Ung, Ugocsa, Bereg és Zemplén megye lakói juthattak a korábbinál sokkal könnyebben sóhoz. A Nyírség lakóinak többsége, a hadaktól gyakran zaklatott Tokaj, a Bodrog-köz mocsarába vesző cigándi és tardosi rév helyett – kímélvén a maga pénzét és az azon vásárolt sót – szívesebben használta a tuzséri átkelőt Tárkány és Tiszaújlak megközelítésére. Másik, legalább ennyire forgalomnövelő tényező volt a beregszászi, a munkácsi és a kisvárdai vásárok egymásrautaltsága. Nagyobb térségek lakói az említett három vásárt használták fémszerszámok, bor és makkon hízott sertések beszerzésére. Kapcsolatuk a Tuzséron működő rév elkerülésével bonyolultabb lett volna. A vasutak kiépítéséig ez az infrastrukturális létesítmény nélkülözhetetlen volt.

Az elmondottak ellenére, Tuzsér mégsem fejlődött várossá. Ennek több oka is lehetett. Mindenekelőtt az, hogy Tuzséron nem szerveződött olyan udvarház, bárói, nagybirtokosi központ, ahová a tulajdonos igénye mellett, a védőszárnya alá gyülekezett familiárisok, hajdúk, katonakísérők, és az udvarházak, kastélyok állandó őrzői, védői, cselédei vonzották volna a kézműiparosokat. A környéken lovas katonai és futárszolgálatot teljesítők iparcikk és fegyverzeti igényeit kiszolgálta Ungvár, Munkács, Beregszász, Kisvárda, Tokaj, Újhely. Ezek elég közel voltak ahhoz, hogy ha véletlenül Tuzsérra vetődött, vagy beházasodott egy-egy kovács, csizmadia, szabó, fegyverjavító, nyíl-, íj-, kengyel-, nyereg- és tegezkészítő, puskaműves, fegyverjavító, patkoló kovács és zablakészítő, elcsábítsa azt a községből. A vár alatt, az udvarházban, vagy éppen a várban presztízsük is emelkedett, és a mesterséggel szerezhető javak is bővebben csordogáltak.

Csökkentette a várossá erősödést az is, hogy Tuzsér határa a Tisza árterületén volt. A falut gyakran, határát sem ritkán háborgatta az árvíz. Vásárai ezért elbizonytalanodtak volna. Se szőlőkultúra kialakítására alkalmas térség, se kézműiparosok által feldolgozható nyersanyag nem volt a közelben. A demográfiai adottságokkal is összefüggött, hogy a nyersanyag és az élelmiszerszükséglet itt nem generált lokális piacot. Ezek a szükségletek önerőből beszerezhetők voltak. Maradt az itt tartósan

megtelepedők számára két szerepkör: biztosítani – ebből némi jövedelmet szerezni – a tiszai átkelő forgalmát. Ehhez csatlakozott a Tiszán sót, fát, erdei termékeket, deszkát, zsindelyt, lécet, fából készült szerszámokkal, a tutajozóktól felvásárolt másféle árucikkekkel való lokális, kistérségi kereskedelem.

A megélhetés legfontosabb forrása azonban a Tiszán, annak az árterületén és a falu határában folytatott gazdálkodás volt.

Közrejátszott a városképző kézműiparosok hiányában az is, hogy nyáron az idejüket szabadban töltő, pásztorkodó, halászó, vadászó, a birtokolt szállásterületet zsákmányoló, a porongokon, az árvíz kímélte területeken kölest, zabot, haricskát, hajdinát, tönkölyt, búzát, rozsot, árpát egyre nagyobb mennyiségben termelő ősök gyermekei a kézműipari tevékenységből képtelenek lettek volna megélni. A fém- és agyagművesség, a kőfaragás, a bányászat, a fémolvasztás megfelelő nyersanyagok hiányában szóba sem jöhetett. A fafaragás, a bőrművesség, prémfeldolgozás, szövés, fonás és ruhakészítés fogásainak tapasztalati úton történő elsajátítása olyan mértékű volt, hogy egymást segítve, azt mindenki elvégezte a maga szükségére. A közösség ezekből önellátó volt, és a polgárosodásig az is maradt. A hagyomány erős uralma mellett, akik ki akartak tűnni a közösségen belül, s pénzük is került vágyaikhoz, a közeli vásárokban – Kisvárda, Beregszász, Ungvár, Munkács, Sárospatak, Tokaj – beszerezhették szükségeiket. Az árvíz gyakran járta határukban talajtani okok miatt a munkaigényesebb – a kétkezi napszámosok seregét igénylő – szőlőkultúrát sem sikerült meghonosítani, annak ellenére, hogy a kertészeti kultúra iránti fogékonyság lépten-nyomon jelen volt Tuzséron.

III. A szántóföldek, rétek, legelők

A magyar honfoglalók nagyállat tartó népként érkeztek a Kárpát-medencébe. Legszükségesebb és legszeretettebb állatuk – a kultikus célt is szolgáló, a férfiakat a kumisz fogyasztásával a mámoros állapothoz is hozzásegítő – a ló volt. Évszázadokon át nélkülözhetetlen jószág. A kalandozások során Nápolyig és a Pireneusokig röpítette őket. Nélkülözhetetlen volt az ország védelme során is. A magyarok, a tuzsériak is lóháton közlekedtek, lóháton harcoltak. Úgy összenőttek a lóval, mint a görög mondavilág félig ember, félig állat figurái egymással. Idővel a ló harcászati jelentősége csökkent ugyan, de a vasút elterjedéséig a közlekedésben, a személy-és áruszállításban nélkülözhetetlen volt.

A tuzsériak szerették a lovat, és egyéb jószágok mellett tartották is személy- és áruszállításra. A szántóművelésre azonban ők is szívesebben fogatoltak ökröket. A nagytestű, feltűnően erős – később magyar szürke marha néven vált ismertté –, rideg tartásra is kiválóan alkalmas nagy szarvú marhát Eurázsia pusztáiról hozták magukkal. A 16-17. században – később is – az egyik legfontosabb haszonállata és kereskedelemi cikke volt a magyarságnak. A tuzsériaknak is.

A ló és a szarvasmarha mellett a sertéstartás sem volt elhanyagolható. A mocsarak, pocsolyás vizek, csiga- és csíktenyésztő erek, az ártéri tölgyesek kiváló nevelő és hizlaló helyei voltak a sertéseknek. Az ártéri adottságok miatt kevésbé divatozott a juh tartása, de a háziipar számára fontos gyapjú, a világításhoz nélkülözhetetlen faggyú miatt, aki tehette, tartott néhányat. A faluvá szerveződéstől, a kerített belső porták elterjedésétől elvétve akadt csak olyan porta, ahol szárnyas állatokat – tyúk, liba, kacsa – ne tartottak volna. Nem volt ismeretlen a nyúl és a galamb tartása sem. Az ártéri erdők, rétek, a szántóművelés alá nem fogható határrészek virágai kedveztek a méhtartásnak is.

A középkortól formálódó, egyre pontosabbra szabott 2500 holdas határuknak az árvíz sose, vagy csak feltűnően ritkán látogatott részeit nedvesebb évjáratú periódusokban két, egymás követő szárazabb évtizedekben három nyomásra osztották, és az ugaron maradt felét vagy egyharmadát legeltették. A másik felét vagy kétharmadát tavaszi és őszi kalászosokkal vetették: búzával, tönköllyel, haricskával, rozzsal, árpával, zabbal, borsóval, kölessel. A 18. század közepétől a kukorica, a század utolsó harmadától a burgonya is termesztett növény volt Tuzséron. Ezeket előbb a ház körüli kertekbe, majd körbeárkolt határrészeken termelték. Ezek voltak a háznépek között éveként nyilas osztással mért, minden évben szántott, ezért rendszeres trágyázásra szorult kukorica- és krumpliföldek.

A vetésforgó rendszerbe csak az 1852 után telekkönyvezett polgári tulajdon meghonosodása után került. Akkor, amikor a korábban legeltetett ugarba kapásnövény: kukorica, krumpli, cukorrépa, dohány, dinnye és takarmányféle: csalamádé, bükköny, zabosbükköny, lóhere, lucerna, takarmányrépa stb. került. Az őszi és tavaszi kalászosok, gabonafélék mellől sohasem maradhatott el Tuzséron sem a kender. Ennek termelése szerves része volt szántóvető tevékenységnek.

A kenderről annyit illik említenünk, hogy a honfoglalástól gyakorolt tevékenység volt a termesztése. A gyapjú mellett a férfiak és nők ruházkodásának alapanyagát adta. A ház körüli kertben, vagy külön e célból évenként nyílhúzással osztott „kenderföldön" termelték. A Tisza áradása után hátrahagyott tavakban, vagy magában a Tiszában áztatták. Mind a fonó, mind szövő munkáját az asszonyok végezték. A népi öltözet ruhadarabjait is ők varrták, készítették, díszítették.

Az ugar felszámolása jelentős mértékben, a szántóművelés alatt lévő föld legalább egyharmadával csökkentette a legelőterületet. Szerencséje volt azonban Tuzsér lakóinak, hogy mire ez bekövetkezett, akkorra szabályozták, és gátak közé szorították a Tiszát. Megszűntek a minden évben hatalmas térségeket víz alá kényszerítő áradások. Az 1859-1862 közötti két generációs emberi emlékeztetet riogató aszály kiszárította a pangó vizeket. Az ártéri tavak, lápok, mocsarak helyén füvet, szénát sarjasztott a víz alól szabadult föld. A vetésforgóval évenkénti szántás alá kényszerített ugart, a legeltetéstől és szénakaszálástól elhódított területeket pótolta a Tisza szabályozásával művelés alá vonható terület. A nedvesebb tavaszok idején belvizes károsodást szenvedő határrészek – akárha évenként kétszer takarható – sarjút is adó réttel, viszonylag bő füvű legelőkkel gyarapították a falu lakóit.

IV. Kertészkedés Tuzséron

A szántóvető, kenyértermelő mezőgazdaság elterjedése szorosan kapcsolódott a kereszténység felvételéhez. A búza, rozs, egyéb kenyérgabona – árpa, zab, tönköly, haricska – a táplálkozás mellett kultikus célokat is szolgált. A belőlük sütött kenyér, s az áldozáskor használt bor az úr testének és vérének reinkarnációja, szimbolikus megtestesülése is volt. Ezért a hittérítő misszionáriusok a gabonafélék termelését és a szőlő művelését rendre szorgalmazták. A szántóművelés mellett malomépítésre is oktatták az embereket. Ahol arra alkalmas térség, határrész, domboldal, délre hajló hegylejtő volt, segítettek meghonosítani a szőlőművelést, azzal együtt a kertészkedést.

Tuzséron bortermelésre fogható határrész nem volt. Bort hajdan Beregszász környékéről és alsó Zemplénből, a Tokajtól Újhelyig húzódó hegyaljai szőlőskertek pincéiből szereztek. Ennek ellenére, a világot járva, falujuk határának geológiai, meteorológiai és talajtani viszonyait kihasználva, olyan tapasztalatokra tettek szert, ami lehetővéget teremtett a kertészet három ágának korai meghonosítására. E téren a tuzsériak a környék legügyesebb és legszorgalmasabb lakói közé tartoztak. A 17. századi egyházi források tanúskodnak róla, hogy tavaszonként a falu papja, bírója, a presbitérium ahhoz értő tagjai „feljárták a határt, s ahol magról kelt vackor és alma vadoncokat" találtak, nemes gyümölcsfák hajtásaival átoltották. A „megragadt oltásokat" legeltetéskor, erdőjáráskor, tűzifa gyűjtéskor is ügyelték, s a nemesített csemetét ősszel, vagy a következő tavaszon a ház körül vagy a telepítésre kijelölt kertekbe átültették.

Főleg alma, körte, de meggy, szilva, barack is szaporodott így a faluban. Ezek termését frissen vagy feldolgozva fogyasztották – aszalva, lekvárnak főzve, befőttként eltéve –, de értékesíthették Kisvárdán is, ahol folytonos keresletet támasztottak a várnépek, katonák, kézműiparosok, honoráciorok és az udvarház cselédei, később a regálébérlők, kontárok, házaló kereskedők, mindenféle megélhetést próbálók.

Másik ilyen pénzjövedelmet gyarapító kertészeti ág volt a dinnyetermesztés. Ezt a szántóföldön termő gyümölcsöt a törökök honosították meg hazánkban. Tuzsér határában a hajdan Tisza és szél hordta enyhe lejtésű lösz és homok hajlatok kiváló dinnyét neveltek. A 17. század közepétől már szekéren faluról falura vándorolva pénzért árulták. Az alkalmas föld kiválasztása, a magvak fészekbe ültetése, trágyázása, az indát eresztő dinnyető környékének tisztán tartása, kapálása, a koccsolás, a

fogyasztásra érett termés felismerése tapasztalatot és némi érzéket, ügyességet kívánt. A szorgalmat és a tudást azonban bőven meghálálta.

A dinnyénél is jövedelmezőbb, több szakértelmet, aprólékosabb pepecselést és gondosságot kívánt a dohánykertészet. Tuzséron már a 17. század első felében felbukkannak a forrásokban a dohányt termelők és árusítók. A 18. században már alig akadt olyan ház körüli kert, ahol legalább a maga szükségére ki-ki ne termelte volna. Ezt a sok fáradságot, kora tavasztól késő őszig, tél elejéig folytonos elfoglaltságot adó tevékenységet hamar elsajátították és gyakorolták. Szárított leveles dohányaikkal rendre megjelentek Kisvárda, Beregszász, Ungvár, Munkács, Sárospatak, Újhely, Nagykálló, Tokaj és Debrecen piacterein. Termékük, mint a bor, az égetett szesz, kapós volt, és nemcsak a fizetendő adó összegét árulták ki belőle.

V. Az erdők és a vizek

A magyar történetírás kezdettől fogva hallgat arról, hogy a középkori embernek – ha nem is olyan mennyiségben, mint manapság – ugyancsak szüksége volt energiára. Szántani, vetni, fuvarozni, lisztet őrölni, terhet szállítani, árkokat ásni, építeni, utazni, sütni, főzni, melegedni, vizet forralni, világítani akkor is kellett. Tuzséron az ehhez szükséges energiát részben az állatok, másrészt önmaga erejének hasznosításával nyerte a halandó. Az áruszállításban segítségére volt a Tisza, amennyiben a lefelé haladó tutajok komoly terhet mozgattak. A rév környékén őrlésre, darálásra, olajpréselésre, gyapjúkallózásra vízimalmot is építhetett volna akár a falu, akár a földesura. Ezt nem tették. Inkább Komoróba jártak őrölni, és – állati erőt használva – előbb egy, majd két szárazmalmot a faluban is építettek. Állataik és a maguk erején kívül használták melegítő energia nyerésére az őszi kalászosok szalmáját, de ebből a célból legfőbb energiaforrás az ártéri erdő volt. Ebben a fenyő kivételével megtalálták a legtarkább fafajtát: kőrist, juhart, tiszafát, nyár-, nyír- és szilfát, mocsári tölgyet, vadmeggyet, vackort, vadalmát, mogyorót, diót, s tudj Isten hányféle cserjét, vesszőt, vadrózsát, kökényt, málnát, szederet, és a táj fölött röpködő madarak csőréből elhullott, az árvizes talajon könnyen csirázó, megragadó és felnövekvő fát és bokrot, egymás mellett tarka szorongásban.

Háztartási energiának – sütni, főzni, salétromot párolni, szappant és lekvárt készíteni, a téli hideg ellen védekezni, kenyeret, kalácsot sütni, vizet melegíteni mosáshoz, fürdéshez, tisztálkodáshoz – ott volt a fa. Világításhoz a juhok és szarvasmarhák faggyúja, a méhek viasza, a repcéből, len- és kendermagból sajtolt olaj.

Az erdő egyébként nemcsak hőenergiával segítette a sütést, főzést és a téli hideg átvészelését, hanem faanyagával a szerszámkészítés, az építkezés, a lakásberendezés, a mag- és folyadéktárolás kellékeinek és a csomagolásnak is nélkülözhetetlen alapanyaga volt. Nincsen terünk részletezni, hogy a lakóház, istálló, csűr, pajta, dohányszárító, a kukoricatároló, a kerítéstől, azok kapuitól, a hombártól, vékától, dézsától az eketestig, boronáig, padig, lócáig, ágyig és az ökrök jármáig, a szekérig, ivóedényig, víz-, méz-, só-, liszt- és tejtárolóig mi mindent készítettek fából az ezermester hajlamú, kézügyességgel rendelkező emberek.

A lakhely, a gazdálkodó porta kellékei és épületei, a kerítés, a szerszámkészlet és a hőenergia előállításának alapanyagán kívül az erdő feltűnően sokféle haszonvételt is kínált. Ezek között megtaláljuk az olyan apró, a tűzgyújtáshoz nélkülözhetetlen taplógombát éppúgy, mint az ecet készítéséhez szükséges vadgyümölcsöt. Kedvelt csemegének számított a szeder, málna, szamóca. Hasznosították a somot, kökényt, a többféle ehető gombát. Állatoknak és embereknek a gyógynövények kiapadhatatlan tárházát biztosították az erdők és rétek. Az erdőben, vízparti füzesekben vágták a kosár-, kas-, kalitka-, kerítés, paticsfal szövéséhez, fonásához szükséges vesszőt. Alkalmas helyen diót, mogyorót találtak ősszel a lakosok. Kereshetnénk még néhány növényféleséget: az emberi szépérzéket fejlesztő, a kedveskedést kifejezésre juttató erdei virágokat. Ne tegyük most, mert ártéri erdőben járunk, s lépten-nyomon olyan bozótosok, lápos, ingoványos területek, tavak állják utunkat, ahol vaddisznók tanyáztak, a szárazulatokon őzek, szarvasok legeltek, a bokrok, sűrűk mögül rókák, farkasok lestek

a zsákmányra. Odébb pedig, az ártéri tavakban várat épített a hód. A tóban nyüzsögtek a halak, rákok, pangó vizekben, lomha erekben dézsa- és hordószámra zsúfolódtak a csíkok. A víz peremén a langyos pocsolyákban csigák, kagylók várják, hogy sertések táplálékaként legyenek az ember hasznára. Szerte a ligetesen tenyésző mocsári tölgyek is érlelték a makkot, hogy ősszel a sertések, juhok zsírosodhassanak fogyasztásuktól.

A Tiszát és az árterületét, az erdőket, réteket, szántóföldeket tavasztól őszig beterítették szárnyaikkal a madarak, hasznosak és károsak. Ehető húsúak és figyelemre se méltatottak, de az evolúció kimeríthetetlen gazdagságáról tanúskodók. Vadludak, récék, kócsagok, sirályok, gémek, gólyák, darvak, császármadarak, fürjek, foglyok, fácánok, pacsirták uralták a levegőt, a mezőt és a vizeket. Füsti- és partifecskék csiviteltek, rigók fütyültek, cinegék énekeltek, gerlék búgtak, varjak károgtak, verebek csiripeltek, szarkák csörögtek, s a kakukkok jósoltak kinek-kinek hosszabb-rövidebb életet. A harisok és a seregélyek csapatostól zúgtak egyik kertből a másikba, jajszóra vagy káromlásra fakasztva a gyümölcsöt féltő emberek indulatát. Csak a sólymok, sasok, ölyvek vadásztak rezzenéstelen szárnyakkal úszva a levegőben. A természet felmérhetetlenül gazdag temploma és tárháza kínálta a Tisza árterületén felgyülemlett javakat a part menti falvak, közöttük Tuzsér lakóinak.

A polgárosító szándékú történetírás ráfogta ugyan a kora újkorra, hogy a halászat és vadászat joga kizárólag a nemeseké volt. Sose vizsgálták azonban a zsákmány sorsát és elosztását. A néprajzi múzeumok halfogó és vadat csapdába ejtő gyűjteményei bizonyítják, hogy mire egy névnapi vigalom után a kastély lakói öntudatra ébredeztek, nem volt olyan tilos tó, amiben két-három orvhalász meg ne húzhatta volna a hálóját. Ki tilthatta el a zsellért, pásztort, kondást, hogy ha a folyó partján sétálva nagyobbacska teknősbékát iszákjába tett, levessé ne főzesse a gyermekeinek a feleségével. Egyes főurak birtokán bármilyen szigorú volt a halászat és vadászat tilalma, a senki földjén és a kijelölt vizekben vadászhatott és halászhatott a gyepen lakó is. Arról már nem is szólva, hogy nem a grófok húzták a hálót, s a vadat is a föld népe hajtotta a nemesek puskái elé. Márpedig a hálóval fogott zsákmánynak legalább egyharmada vagy fele a hálót húzóké volt. A vadat felhajtókat se illett úgy elengedni, hogy a teríték megszemlélése után fáradságukért ki ne kapják részüket a zsákmányból. És ki tilthatta meg a tuzsériaknak, hogy azt a töméntelen mennyiségű tojást, amit a természet törvénye szerint vadlibák, vadkacsák, vízityúkok, fácánok, fürjek, darvak és egyébféle madarak fészkeikbe raktak, időnként meg ne dézsmálják.

A szántóművelés, a kertészkedés, az állattartás és a járókelőket a Tiszán átsegítő révszolgálat mellett fontos megélhetési forrása volt Tuzsér lakóinak az évenként megújuló természet tárházának – a mezőknek, erdőknek, vizeknek, réteknek – folytonos zsákmányolása: a gyűjtögetés, a halászat és a vadászat. Mennél visszább megyünk az időben, ezek a forráson annál bővebben buzogtak. Csak le kellett hajolni és meríteni kínálatukból.

Tuzsér és a tuzsériak

Kicsi falu volt Tuzsér. Túl kicsi ahhoz, hogy egy papon és az azt kisegítő kántortanítón kívül másvalaki „nadrágos embert" eltarthasson. Ezért 1848-ig se boltosa, se kocsmárosa, se jegyzője, se fizetést húzó bírója nem volt. Mária Terézia uralkodásának kezdetéig minden földesúr a maga dominális bírójával igazgatta saját alattvalóit, s ha azok a másik földesúr jobbágyaival összekülönböztek a boglyába rakott széna elhordása, a Tiszában vagy a réti tóban ázó kendert rögzítő karók kiráncigálása, a kerítést áttörő jószág veteményekben tett kártétele miatt, vagy a szomszédasszonyok egymást pocskondiázása, kontycibálása miatt, a két dominális bíró összeült, és igazságot tett. A maximum egy forintig terjedő büntetéspénzt megfelezték. A haragosokat vagy civakodókat összebékítették. Azok – jobb esetben másnap – kóstolóval kedveskedtek egymásnak a pirosló cseresznyéből, a frissen sütött fánkból, a legelőn tenyésző tavaszi kökörcsin virágjától sárgára köpülődő vajból. Ha haragtartóbbak voltak – inkább a férfiak – a következő disznótorig, kisvárdai vásárig, a temetendő halottnak ásandó sírig, az érte megkonduló harangszóig, az első lakodalomig vagy keresztelőig, kalászosok csűrbe, szé-

rűre hordásáig, vagy a legközelebbi hálómerítésig, a Paptó lehalászásáig tarthatott a harag. A létezés törvénye szó-közelbe kényszerítette őket. Túl kicsi volt ahhoz Tuzsér, hogy itt a haragok emberöltőkön át szembefordítsanak egymással családokat. 1787-ben – az első hivatalos népszámláláskor – 55 család, abban 329 lélek lakta. Ezek közül egy volt jobbágytartó nemes, a többi mind kívül rekedt a rendi jogok bástyáin.

Az úrbérrendezéskor – 1772-ben – öt birtokosnak volt a faluban szolgálónépe. Ezek közül leggazdagabbnak és legtekintélyesebbnek tűnik özvegy Lónyay Zsigmondné Pogány Klára, akit helybeli kúriájában három féltelkes jobbágy és három házas zsellér szolgált, nem említve az udvarházban bentlakó, és a kúria körüli tennivalókat végző belső cselédeket. Mellette jobbágytartó földesurak voltak még Krucsay László, báró Dőry László, Ormos Imre és Komjáthy Jakab. A 2500 holdas határban nyolc örökös jobbágy és 7 örökös házas zsellér használt ekkor immár 32 évnél hosszabb ideje mintegy 6-8 egész teleknyi szántót és a hozzá tartozó rétet, legeltetési és faizási jogot. A többiek konvenciós cselédek, halászok, révészek, fuvarosok, faluszélen élő napszámosok, részes művelők, árendások voltak, akik a gazdasági év leteltével szedhették sátorfájukat, vagy újabb egyezség szerint szegődhettek megélhetésért bárkihez.

A tuzsériak szorgalmát, új iránti fogékonyságát mutatja, hogy bár 1772-ben két nyomásban használták a határukat, de minden esztendőben vetettek búzát, rozsot, zabot, kendert, lencsét, borsót, kukoricát és dinnyét.

A szántóvetők mellett voltak a falu szolgái: kerülők, pásztorok, akik a határt, az erdőt őrizték a tolvajoktól, és a csordát, kondát legeltették, terelték felelősséggel. Külön kell szólnunk a halászokról, akik a halastavak rendjét vigyázták, s a Tisza földesurak által kijelölt tilalmas helyein halásztak. A kifogott halból a földesurakat hagyomány szerint illető részt kiadták, a többit – árusítási joggal – a maguk megélhetésére fordították.

Az ipari forradalommal együtt járó modernizációig sem inas és segéd éveit letöltő kézműves, sem céhes iparos, sem kézműipari manufaktúra nem volt a faluban. Időnként egy-egy uradalmi kovács szegődött el a kúriába, majd kastélyba, és az allódiumon, a majorságban – pénz és terménybeli járadék fejében – végezte a szükséges munkákat. Ráérő idejében ő tartotta használható állapotban a lakosság fémszerszámait is – eke, vasfogú borona, kasza, kapa, saraboló stb. –, krajcárokban kifejezhető ellenszolgáltatásért. Ha nem volt ideje vagy kedve, Komoróra vagy Várdába hordták javításra a lakosok a fémszerszámokat. A kovács kedvtelensége, hiánya vagy lustasága leginkább a szekerező fuvarosokat sújtotta. Az abroncsozott kerekű, vasalt szekereket ugyanis rendre javítani kellett.

Mestert ritkán szegődtettek Tuzsérra. A majorságban, földesúri udvarházban gyakran megfordult egy-egy jobbféle kontár, vagy vándoriparos. Elvégezte a falu tudását meghaladó munkákat, javításokat a jobbágy- és zsellérháznépeknél is. Szakavatott iparosok – építőmester, kőműves, ács, kőfaragó, kovács, lakatos, asztalos, bádogos, festő – hosszabb ideig 1802 után, a falu templomának megépítésekor dolgozott a községben.

A természet templomának végtelen égboltja alá megépítették a lakosok a lelkük gondozása céljából a ma is álló református templomot. A középkorban a keresztény hit pápista irányzata vert tanyát az emberek elméjében és szívében. Az ekkor épült templomukat javítgatva, renoválva, valószínűleg a 15 éves háború idején „szentelték át" az Isten kálvinista hajlékává. Részben a mocsarak épületrongáló ereje, másrészt a páradús levegő erodáló hatása, harmadrészt a megszaporodott lakosság számára megszűkült templomi tér, arra ösztönözte a falu lakóit, hogy új hajlékot építsenek az Úrnak. Hosszú töprengést, belső vitákat, spórolós pénzgyűjtést, közadakozást és feltűnően sok szekeres és gyalogos közmunkát követően, 1802-ben úgy mertek nekivágni a templom, a parókia és tanítólak építésének, hogy vallásos buzgalmukat és munkás szorgalmukat nagyvonalú kegyúri támogatásban részesítette a Lónyay família. Mint a vármegyének egy megyeház, mint a püspökségnek egy dóm vagy katedrális, a nemzetnek egy országház megépítése, ugyanannyi gondot, türelmet és felelősséget jelentett Tuzséron – természetesen máshol is – egy templom megépítése. Része is volt benne a község minden háznépének.

Bármennyire hiányoztak a kézművesek a faluból, a kézműipari szorgalom a honfoglaláskor történt megtelepedésük óta divatozott ebben a közösségben. Az önellátó falu minden háznépe egyszerre több mesterséget is űzött. Fentebb már jeleztem, hogy minden család kertészkedett, zsákmányolta a határt: gyűjtögetett, halászott, vadászott. A helyben lakás óta kerteltek, vesszőkerítést fontak, kis- és nagykaput készítettek, kalákában patics- és sárfalu lakásokat, gazdasági épületeket, berendezéseket eszkábáltak. Tetőt fedtek náddal, gyékénnyel, sással, zsúppal, szalmával, gizgazzal, függően az épület funkciójától, a gazda anyagi lehetőségétől, rend- és pontosságszeretetétől.

A szántóműveléshez kapcsolódó ismereteken és munkákon kívül a férfiak dolga volt a lábas jószágok nevelése, ápolása, gyógyítása, szaporodásuk felügyelete. Az ő gondjuk volt az eke földbeakasztásától a gabonafélék elcsépeléséig, megőrléséig minden végeznivaló. Kalákában ők voltak a mészárosok, hentesek, húsfeldolgozók is. Ők készítették a bölcsőt, állították össze a koporsót és ásták ki a megboldogult sírját is.

Az asszonyok, a serdülő kamaszok az aprójószágot láttál el. Kotlót ültettek, csibét neveltek, libáról, kacsáról gondoskodtak. Tépték a tollukat, hizlalták őket. Egyszerre voltak szakácsok, pékek, cukrászok, fejőasszonyok, vaj-, túró- és sajtkészítők. Ezek mellett szövő- és fonónők, varrónők, takarítók, festők, meszelők, mázolók, gyermekorvosok, dajkák, óvónők, és minden tudásuk, mesterségbeli fogásuk és ízlésük lányaikra örökítői. Szülőanyák és siratóasszonyok egyszerre.

Szerény, a természet rendjéhez és törvényéhez, az évszakok váltakozásához illeszkedő volt az élet. Ha valaki valamihez nem értett, a szomszéd, a barát kisegítette, s az illető visszasegítette, amiben ő volt a jobb. Nem maradt elvégezetlenül semmi, s ha valami szokássá vált, azt mindenki követte a faluban.

Mindez már a felebaráti szeretet hirdető jézusi hit elfogadása után, amikor már nem a nemzetség szállásterületét övezte gyepű, hanem védekezésül legfeljebb a falu belterületét árkolták körbe, hagyva azon legalább két tanorkaput.

Előbb a misék, vasár- és jeles napi áhítatok, gyakori bűnbánó gyónással, a vétkek leimádkozásával, egy szín alatti áldozással. Majd a reformáció felvállalását követően a hetenkénti istentisztelet, az évenkénti két-három úrvacsorával állította meg a hálálkodó hittel és pihenőre fogott ritmusával az Isten a kék ege alatti munkálkodást.

Az említetteken kívül két ipari szorgalmat és némi szaktudást kívánó feladatot osztott még a sors és a természet Tuzsér lakóira. Egyik volt a rév működtetése. A szabolcsi és zempléni Tiszapartok közlekedési összekapcsolása. Ez a tevékenység szaporította meg a kora újkorban a Révész családnevet. A révhez kapcsolódott egy állandó híd fenntartása, s azon a hídvám megvétele. Ezt a hagyományt a település 18. és 19. századi pecsétjének két változata is megörökítette. A híd nem a Tiszán, az abból kiszakadó, majd abba távolabb visszatérő bővizű Éren volt. Ennek alighanem voltak mesterségesen mélyített szakaszai is, és nem elképzelhetetlen, hogy a vagabundok és a martalócok távoltartását célozta.

Másik mesterségbeli szorgalom a salétromfőzés volt. Serédy Benedek javainak a 17. század végétől a Rákóczi-féle szabadságharc végeztéig tartó konfiskálása bizonyítja, hogy rendszeresen „seperték," gyűjtötték és „főzték" a salétromot Tuzséron. A lőfegyverek elterjedésétől, a puskaporgyártás meghonosodásától a salétromot minden mennyiségben felvásárolták, amit a kisvárdai vár sem nélkülözhetett. Nem kevés pénzre tettek szert ebből is a tuzsériak.

Végezetül volt – Serédy Benedek birtokában – a faluban egy szárazmalom is. A malomács jelképezte a kézműipar csúcsát. Akinek nem volt kedve vagy szekere Komoróba vagy Kisvárdára vízimalomban őröltetni a kenyérnekvalóját, a helyi szárazmalomban vékányit a hátán is elvihetett, az abból őröl liszt a család nagyságától függően, egy-két hétig, ha spórolósak voltak, s több halat, tojást, káposztát, babot, csíkot fogyasztottak, a szokásosnál tovább is eltartott.

A polgári, telekkönyvezett tulajdonforma meghonosodásáig (1852), a Tisza szabályozásáig (1846-tól 1860-as évtized), a törvény előtti egyenlőség kodifikálásáig és szentesítéséig (1848), az ipari forradalom gőz erejére hagyatkozó modernizációs kényszerig (gőzgép, vasút elterjedése) a fent vázolt

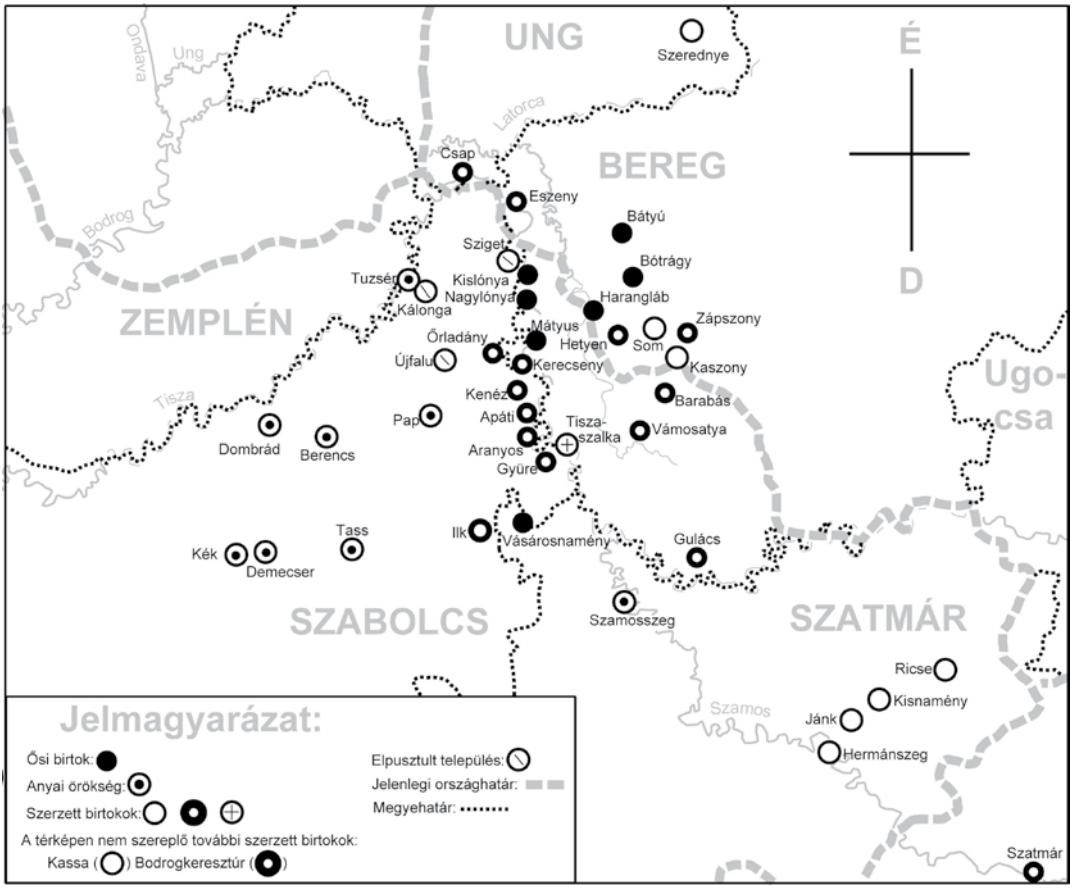

Lónyay Gábor birtokainak térképvázlata 1681–1682. évi végrendelete nyomán (lásd az 1. sz. forrást). Készítette Csákvári Kristóf.

módon zajlott az élet Tuzséron. A köznapok története összefonódott a hitvilág hetenként ismétlődő kultikus ritmusával, az évszakok váltakozásával és a biológiai törvények emberi szeszélyeket és vágyakat kordában tartó könyörtelenségével. Volt ebben valami felemelő és tiszteltre méltó, a teremtés mítoszával összecsengő harmónia. Az ember még nem zárta ki magát a természetből. Tudatában volt annak, hogy teste része a teremtés csodájának. Lelke, szelleme pedig harmonikusan rezonál a keresztény civilizáció formájában megnyilatkozó teremtő akarattal.

Mészáros Kálmán *(Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest)*

Források a Lónyay család és Tuzsér XVII–XVIII. századi történetéhez

Mészáros Kálmán
kutató

A nagylónyay Lónyay család minden későbbi tagjának közös őse volt az a Lónyay Gábor, aki 47 éves korában, 1683. február 24-én délután hunyt el Bótrágyon, s ugyanazon év június 13-án helyezték végső nyugalomra a nagylónyai templomban, „régi eleinek szokott temető helyén".[1] Gyermekei közül Lónyay Ferenc kuruc fegyveresítési és ruházati főhadbiztos játszotta a legjelentősebb történelmi szerepet mint a Rákóczi-szabadságharc egyik gazdasági vezetője és egy görög kereskedő üzletfeleként a kora újkori magyar tőkés vállalkozók ritka képviselője. Vázlatos életútját, közéleti szerepvállalását és üzleti tevékenységének tragikus halálához vezető kudarcát Bánkúti Imre tárta fel egy forráskiadványban.[2] Az alább közölt források részben a család korabeli történetéhez, részben Tuzsér birtoklástörténetéhez nyújtanak új adatokat.

Lónyay Gábor végrendelete 1682-ből elég részletes képet tár elénk a család birtokairól. (1. sz.) Tuzsérről mint anyai örökségről beszél a végrendelkező, s Lónyay Gábor édesanyja Sarmasághy Anna, az ő édesanyja pedig Serédy Dorottya volt.[3] A pontos öröklési láncolat felderítéséhez természetesen további genealógiai kutatásokra lenne szükség, de már ebből a néhány családtörténeti adatból is felvázolható a birtoklási rend: Tuzsér urai a Várday–Serédy–Sarmasághy–Lónyay vonalon követték egymást nemzedékről nemzedékre.[4]

Következő forrásunk már ifjabb Lónyay Gáborhoz, a végrendelkező fiához kapcsolódik. (2. sz.) Az ellenségtől kapott kézsebe miatt Palocsay György kuruc brigadéros, a Nagyvárad körüli ostromzár parancsnoka állít ki számára 1705. március 3-án védlevelet. Az oklevél szövegéből nem derül ki pontosan, hogyan és mikor szerezte sebesülését Lónyay Gábor, de a megfogalmazásból az látszik igen valószínűnek, hogy frissen szerzett sebesülésről van szó, és a védlevél egyben elbocsátólevél volt, amely a városi és falusi bírákat Lónyay hazautazásának segítésére is intette. Az okmány nem csupán azért fontos számunkra, mert a család egy alig ismert tagjának dicséretes helytállásáról tudósít, hanem azért is, mert valószínűleg ifj. Lónyay Gábor örökölte Tuzsért, illetve ő rendezhette be itt (egyik?) rezidenciáját. Erre vall legalábbis, hogy egy hozzá intézett levelet 1708-ban „Tusírba" címeztek.[5]

Végül két forrás Lónyay Ferenc főhadbiztos végtisztességéhez kapcsolódik. Az egyik (3. sz.) Girincsy Ferencné Fáy Kata vigasztaló levele megözvegyült leányához, Girincsy Borbálához, amelyben

---

[1] *Lásd özvegyének, Guthy Erzsébetnek 1683. május 28-án Bótrágyon kelt levelét Melith Zsigmondhoz, melyben néhai férje temetésére hívja a címzettet: A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. IV. köt. Oklevelek és levelezések 1600–1700. Sajtó alá rendezi: Géresi Kálmán. Bp., 1887. 534–536. (No. CCXXX.) – Egyébként a régi genealógiai irodalomban is helyesen szerepel Lónyay Gábor halálának időpontja. Lásd Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. VII. köt. L–M. Pest, 1860. (1987-ben reprint kiadásban, legújabban pedig DVD-n is megjelent.) 160. és 166–167.*

[2] *Bánkúti Imre: Lónyay Ferenc fegyveresítési és ruházati főhadbiztos válogatott iratai. Vaja, 1980. (Folia Rákócziana, 4.)*

[3] *Édesanyját maga Lónyay Gábor is megnevezi a végrendeletben, az ő származására pedig lásd Kis Bálint: A Sarmasági család. Turul, 1900. 181. (II. tábla)*

[4] *A Várdayak és Serédyek birtoklására lásd: Tuzsér. Szerk. Németh Péter. (Száz magyar falu könyvesháza.) A lassú gyarapodás százada c. fejezet, szerzője: Takács Péter. Elektronikus változatban a világhálón is elérhető: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/100_falu/Tuzser/index.htm*

[5] *Magyar Országos Levéltár, P 455. Lónyay IV. Gábor iratai. fol. 1. Zsibói tábor, 1708. július 5. Sennyey Ferenc levele Lónyay Gáborhoz, akit komájának szólít.*

a temetéssel kapcsolatos intézkedésekről van szó. Az utolsóként közölt egyszerű elismervényből (4. sz.) pedig, úgy tűnik, a temetési költségek utólagos rendezéséről tájékozódhatunk. Egyértelmű tehát, hogy súlyos anyagi terhet jelentett Lónyay Ferenc hátrahagyott családjának még a temetkezés is, amely pénzügyi vállalkozásainak kudarcára is kellő bizonyíték. Fontos adata még a levélnek, hogy a nagymama kisgyermekként szól Lónyay Ferenc hasonnevű árvájáról, „Ferüskéről". Ezzel a szakirodalom korábbi tévedése is helyreigazítható: az ifjabb Lónyay Ferenc csak jóval apja halála után léphetett közéleti pályára, Bánkúti Imre tehát hibásan írja, hogy a főhadbiztosnak a szabadságharc évében már felnőtt fia volt, aki Szabolcs vármegye közgyűlésein játszott szerepet.[6]

Források

1.

Nagylónya, 1681. április 28. és 1682. november 28.

Lónyay Gábor végrendelete

Magyar Országos Levéltár, P 451. Lónyay család levéltára, az Országos Levéltár által rendezett iratok. Birtokjogi iratok. 5. tétel: végrendeletek. Eredeti, a leleszi konvent átírásában. Az összefűzött lapok zsinórjára helyezett pecsét papírfelzete mára leesett. A végrendelet élén egykorú számjelzet: 149. A végén más jelzetek: Nro. 43o; 1682. E. (Az átírás latin nyelvű, formális bevezető és záró részét elhagytuk.)

In anno millesimo sexcentesimo octuagesimo primo, die vigesima octava Aprilis. In nomine Patris, Filii et Spiritus Sancti. Amen.[7]
Én, Loniay Gabor, hagyom emlékezetül ez testamentum levelemet mindazoknak, az kiknek illik, hogy én megtekintvén és gyakorlatossággal előttem forgatván ez világi nyavalyás, hamar elfutó életemnek bizontalan napját, sem óráját; s mikor kívánja az én kegyelemmel bűvelkedő Istenem ez világi sátoromnak elbomlását és abból az én bűnös, de az én Istenemnek vérével megmosatott lelkemnek az mennyei boldogságra való kiszóllítását, hogy akkor ez világi gondokkal és hogy énutánnam gondviseletlennek ne ítíltessem, szükségesnek ítíltem. Mert az Úr Isten engemet meglátogatott szép fiakkal és egy kis leánykával, intem s kérem az én fiaimat, hogy legyenek az én holtom után nemzetemnek megböcsüllői, kiváltképpen az édes Anyjokat, az ki énvelem sokat szenvedett és sok kárvallást szenyvedtünk és sok bujdosást, tudja mind ez világ, én le nem írom, megláthatják az én leveleimből. Mindeneknek előtte azért mostan is az én lelkemet az én kegyelemmel teljes és irgalmasságnak sokaságával bővelkedő Istenemnek szent kezeiben ajánlom, mert nagyobbnak tartom lenni az ő érdemét és irgalmasságát ez világnak bűneinél. Elhittem azt, hogy nem az én érdememért, hanem az ő Szent Fiának, az Úr Jesus Christusnak egyszeri való elégséges áldozatjáért eltörlötte az én számtalan bűneimet. Ez pályafutásom után megadja nekem is az örök életnek meghervadhatatlan koronáját. Az mikor penig az Úr Isten az én lelkemet testemből kiszólítja (ha az üdő engedi) az nagy loniai[8] templomban temessenek. Az mi penig immár az éntőlem elmaradott szerelmes házastársom, Guthi Eőrsebeth, mind penig szerelmes gyermekim, úgy mint (Loniay Lászlo, Loniay Gábor, Loniay Ferencz, Loniay András, Loniay István és Loniay Eőrsebeth) dolgát illeti, ezeknek tutórul[9] mindeneknek előtte az árváknak, özvegyeknek Istenét (mivel hogy fogadása tartja, hogy az illyeneket nem hagyja) hagyom, mely jó gondviselő Istenekről el ne feledkezzenek teljes életekben. Arra is intem s kérem őket, hogy az igaz hitben mindvégig megmaradjanak, és az Úr nevében bízzanak,

---

[6] *Bánkúti i. m. 4. – A szerző Nagy Iván nyomán következtet tévesen az ifj. Lónyay Ferenc korára, de annyiban helyesen korrigálja a jeles genealógust, hogy nem a fiú, hanem az apa volt Rákóczi főhadbiztosa. Vö. Nagy i. m. 167.*
[7] *Az ezerhatszáznyolcvanegyedik évben, április 28. napján. Az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében. Amen.*
[8] *Nagylónya (Bereg vm.), ma Kislónyával egyesülve Lónya része (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.)*
[9] *gyámul*

mert erős torony az Úrnak neve, Proverbiorum 18. x.[?] 10.[10] Az mi penig illeti, Én nem hagyok Isten után az én gyermekimnek egyebet tutorul, hanem az én szerelmes Feleségemet mindenekben gondviselőül. Az mim nekem vagyon, jól tudja mind arany és ezüst marhám, tudja Isten, én ez mostani siralmas időben mennyi kárt vallottam, én elő nem számlálhatom. Jószág a' mi vagyon, mind az ő kezében hagyom addig, az míg él, akinek mit akar adni az édes gyermekim közzül, ő dispensáljon[11] belőle. Az én birodalmamban vagyon kiváltképpen háromféle jószág, úgy mint az ősi jószág: Nagy Loniay [!] Kis Lonia, Szigeth, Mátyus, Harangláb, Botrágy, Bátyu, Vásáros Namény.[12] Az édes Anyámrol, Sarmasághi Annárol az tasi jószág, kéki, demecseri, domrádi, [!] berenczi, tuseri, kálongai, papi, szamos szeghi.[13] Ezekben is vagyon pénzen vött jószágom, mellyeket ide le nem írok, hanem az zálogos levelekből megtetszik.

Az magam keresménye penig: az jánki, hermá[n]szeghi, ricsei[14] jószág. Kis Namenyban[15] egy pusztám és Hermán Szeghen egy malmom. Az somi és kaszoni hegyeken[16] vadnak szőleim, majd mind inkább én magam vettem igaz pénzemen. Tudja kiváltképpen Loniay Laszlo fiam, mennyi perlekedésben voltam az leányok mia, majd maga árrán vettem meg ezt a Loniay-jószágot.

De mivel az mennynek, földnek Istene énmellém állott, megoltalmaztam, igaz ügyem lévén. Azért mindeneknek előtte intem s kérem, hogy viseljék előttük az én gyermekim az Nagy Istennek kegyelmét, és az Isten után megböcsüljék az édes Anyjokat, mind peniglen egymást, s úgy áldja meg Isten őket. Annak okáért immár az testamentomhoz fogván, így írom le renddel:

Elsőben is hagyom jó karban az én szerelmes (Guthi Eőrsebeth) Feleségemet, azért míg az én fiaimmal együtt lakhatik, minden jószágomból parancsoljon nekiek, az mit akar nekiek adni, szabad légyen az én Feleségem véle. Ha peniglen meghal, az fiakra marad az loniai jószág, mivel hogy az a' jószág leányágat nem illet. Azért ha az én kis Leánykám azt éri, hogy férjhez megyen, tisztességessen tartozzanak kiházasítani az loniai jószágbol; úgy mint hat lóval, egy hintóval és tisztességes gúnyával és köntösökkel. De, kitől Isten oltalmazzon, hogy ha az én fiaimnak magva szakadna, tehát szálljon az én feleségemtűl származott leányágra tízezer forintig, mind peniglen az én fiaimtul származott leányágakra szálljon tízezer forintig. Az mi penig az tisza szalkai[17] jószágot illeti, mivel az Feleségemnek Atyjáról is maradott, az az én Feleségemé, az mit peniglen pénzen vettem benne, ugyan azt is éltéig hagyom az Feleségemnek az udvarházzal együtt, azután – ha Isten kiszólítja ez világbol – hagyom az kis Leányomnak, Loniay Eőrsebethnek. Aranyoson[18] vagyon két jobbágyom, egy pusztám, egyiket az pusztával együtt hagyom az Leányomnak, az másikat az fiaknak. Kopocs

---

[10] Példabeszédek könyve 18,10. (szentírási igehely) Károli Gáspár fordításában: „Erős torony az Úrnak neve, ahhoz folyamodik az igaz, és bátorságos lészen."

[11] gazdálkodjon

[12] A végrendeletben említett valamennyi birtok földrajzi, közigazgatási azonosítását a jegyzetapparátusban végeztem el. Áttekintésül pedig a mellékelt térképvázlat szolgál, amelyet Csákvári Kristóf, a Hadtörténelmi Térképtár munkatársa készített, segítségét ez úton is köszönöm! Nagylónyára lásd a fentebbi jegyzetet – Kislónya (Bereg vm.), ma Nagylónyával egyesülve Lónya része (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – Sziget vagy Szigetke (Bereg vm.), elpusztult település Kislónya és Eszeny között, a Tisza jobb partján, lakói 1780 körül Kislónyára költöztek az árvizek miatt – Mátyus (Bereg vm., ma Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – Harangláb, később Kisharangláb (Bereg vm.), ma Горонглаб (Ukrajna) – Bótrágy (Bereg vm.), ma Батрадь (Ukrajna) – Bátyú (Bereg vm.), ma Батьово (Ukrajna) – Vásárosnamény (Bereg vm., ma Szabolcs-Szatmár-Bereg m.)

[13] Nyírtass – Kék – Demecser – Dombrád – Rétközberencs – Tuzsér – Kálonga, ma puszta Tuzsér mellett – Pap – Szamosszeg (valamennyi település az egykori Szabolcs vm.-ben, ma Szabolcs-Szatmár-Bereg m.-ben)

[14] Jánk, 1950 óta Jánkmajtis része – Hermánszeg – Túrricse (mindhárom település az egykori Szatmár vm.-ben, ma Szabolcs-Szatmár-Bereg m.-ben)

[15] Kisnamény (Szatmár vm.; Szabolcs-Szatmár-Bereg m.)

[16] Beregsom (Bereg vm.), ma Шом (Ukrajna) – Mezőkaszony (Bereg vm.), ma Косонь (Ukrajna)

[17] Tiszaszalka (Bereg vm., ma Szabolcs-Szatmár-Bereg m.)

[18] Aranyos, utóbb Bács-, majd Révaranyos (Szabolcs vm.), 1950-től Kopócsapátival egyesítve Aranyosapáti része (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.)

Apatiban[19] is vagyon két jobbágyom, egy pusztám, azt is egyiket odahagyom, az másikat az fiaknak, az pusztát penig az Leányomnak hagyom. Az kenesi[20] nemes curiát[21] is hagyom felét az fiaimnak, felét az Leányomnak hozzátartozó minden örökséggel. Gyürében[22] vadnak pénzen vött szántóföldeim. Ladányban is vagyon egy pusztám, azt is hagyom az Leányomnak. Kerecsenben[23] pro successione[24] Sipos János nevű jobbágyomat hagyom az fiaknak, Vámos Atyában[25] is az mely pusztát vettem volt Barkasz Istvántul, pro successione azt is hagyom az fiaknak. Az többit az kit pénzen vettem Nyakas Pétertűl, hagyom az Leányomnak.

Az Vásaros Naményi jószág, minthogy az fiakat illeti, az Feleségem holta után az Fiaknak hagyom. Az jánki és hermán szeghi, ricsei, kis namenyi jószágimat az malommal együtt az Feleségem holta után hagyom az kis Leánkámnak, mind egészlen az szathmári[26] házzal együtt, mivel tudják az jó Fiaim, hogy az pínzen vött jószágom, s ha én nem hagyok nekie, semmije sem lészen, mivel én szabad vagyok az enyimmel, akarkinek hagyjam az kit én kerestem. Azt is jól tudják az jó Fiaim, hogy nem voltam tékozló atyjok, hanem inkább kereső, hiszem ha az én kis Leányom meg talál halni, nem másé lészen, hanem övék. Mivel én az miolta együtt vagyok az én Feleségemmel, mind együtt kerestük az mink vagyon. Az tasi jószág penig egyenlőképpen oszoljon el az én Leányommal az Feleségem halála után.

Somban vagyon két pénzen vött jobbágyom (az Feleségemén kívül), az öreg Kölöpöcz Pál fiaival együtt és kisebbik Kölöpöcz Pál öccsével. Az kisebbik Kölöpöcz Pált öccsével hagyom az fiaknak, az öreget peniglen Feleségemnek, holta után az Leányomnak, fiával és öccsével együtt. Kaszomban vagyon két pusztám: Pál István pusztáját hagyom az fiaknak, az másikat penig az kis Leányomnak. Zapszont[27] vagyon egy jobbágyom, Fitra Benedek öccsével együtt, azt is hagyom az fiaimnak. Szerenyén[28] vagyon egy jobbágyom, Bartha János fiaival együtt, azt is hagyom az fiaknak. Uyfaluban[29] vagyon egy pusztám, vagyon vér hozzá, azt is az Fiaknak hagyom.

Az feyértói[30] jószágom egyenlőképpen oszoljon az leánykámmal együtt. Az eszenyi[31] pusztámat és az csap[it][32] pro successione fele legyen az fiaké, fele legyen az Leánkámé, Loniay Eőrsebethé. Gulácsi[33] telekem légyen az fiaké egészlen. Az barabási[34] telekemnek fele legyen az fiaké, fele légyen az Leánykámé. Az kassai[35] házamat hatezer-kétszáz forintokon vettem, ha az Feleségem életben lészen, ő legyen az directrix,[36] ha peniglen mag tanálna halni, egyenlőképpen oszoljon el az Leányommal. Az Illyki[37] jobbágy[o]m is oszoljon egyenlőképpen az Leányommal. Az hettyeni[38] jobbágyom, az mely

---

[19] Kopócsapáti (Szabolcs vm.), 1950-től Révaranyossal egyesítve Aranyosapáti része (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.)

[20] Cserepeskenéz (Szabolcs vm.), ma Újkenéz (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.)

[21] udvarházat

[22] Gyüre (a XVII. sz. közepén megosztva Szabolcs és Szatmár vm. között, ma Szabolcs-Szatmár-Bereg m.)

[23] Tiszakerecseny (Bereg vm., ma Szabolcs-Szatmár-Bereg m.)

[24] örökségként, öröklés szerint

[25] Vámosatya (Bereg vm., ma Szabolcs-Szatmár-Bereg m.)

[26] Szatmár,(utóbb Németivel egyesülve Szatmárnémeti (Szatmár vm.), ma Satu Mare (R)

[27] Zápszony (Bereg vm.), ma Запсонь (Ukrajna)

[28] Szerednye (Ung vm.), ma Середнє (Ukrajna)

[29] A térségben Bereg- és Rafajnaújfalu is szóba jöhetne, de inkább Pusztaújfalu lehet (elpusztult település Tornyospálca határában, egykor Szabolcs vm.-ben, ma Szabolcs-Szatmár-Bereg m.-ben)

[30] Nem sikerült eldönteni, hogy Ó- vagy Újfehértóról van-e szó (mindkettő az egykori Szabolcs vm.-ben, ma Szabolcs-Szatmár-Bereg m.-ben)

[31] Eszeny (Szabolcs vm.), ma Есень (Ukrajna)

[32] Csap (Ung vm.), ma Чоп (Ukrajna)

[33] Gulács (Bereg vm., ma Szabolcs-Szatmár-Bereg m.)

[34] Barabás (Bereg vm., ma Szabolcs-Szatmár-Bereg m.)

[35] Kassa (Abaúj vm.), ma Košice (Szlovákia)

[36] intéző, irányító, igazgató

[37] Ilk (Szatmár vm., ma Szabolcs-Szatmár-Bereg m.)

[38] Hetyen (Bereg vm.), ma Гемен (Ukrajna)

két gazdákból áll, egyik az Leánykámé, az másik legyen az fiaimé Feleségem holta után, mely két gazdát külön két nemesembertűl vettem, és így külön való gazdák is.
Immár az szőlők következnek. Az somi hegyen az mely szőleim vannak, azokat is majd mind pénzemen vettem, azért azokat is (az én Feleségemén kívül) az Feleségem holta után hagyom mind egészlen az fiaknak, tudván azt, hogy az én Feleségem sem rekeszti ki az ő fiait az magájébol. De addig, valamíg az én Feleségem az én nevemet megböcsülli, lészen kezénél minden jószágom. Az kaszoni hegyen peniglen, az kit pénzen vettem, melly[et][39] Bodor szőlőnek és Pap szőlőnek hínak, mind együtt lévén, hagyom az Leánykámnak, az többit peniglen mind egyig hagyom az Fiaknak Feleségem holta után.
Noha Bári is engem illetne egészlen, a' mint az levelekből kitetszik, de az háborúságos időkben magamévá nem tehettem, de ha Isten engedi, s életemet halasztja, azon forgódom, hogy Vásáros Noménnyal [!] együtt magamévá tegyem. Ha peniglen én meghalok, keressék az én fiaim, mindazonáltal vagyon ott egy szőlőm, az ki már ez háborúságos üdőkben elpusztult, hagyom az fiaknak. Bodrogh Kereszturban[40] is vagyon egy szőlőm az Csirke málon, az is elpusztult, hagyom azt is az fiaknak, mellyet is pénzen vettem volt. Az szerenniei hegyen is vagyon egy szőlőm, mellyet még életemben adtam az Feleségemnek, mellyet hólta után akarmellyik gyermekének hagyja, nem bánom.
De annak felette mindeneket mivel hogy jó karban akarok hadni, én Loniay Lászlo fiamnak mind aranyláncbol, gyűrűkből, gyöngyből, köntösökből minthogy kiadtuk az én feleségemmel, az többi maradjon az egyéb fiaimnak, mellyet önnön maga is jól tud. Azért én is, minthogy mindeniknek igaz atyja vagyok, igazságot is kívánok és akarok. Annak felette tudhatja az jó Fiam, hogy mikoron az szathmáriak visszanyerék az külső atyafiaktul, adtunk az szathmári vitézeknek kétszáz forintot; annakutánna a mikoron felverének az kállaiak, akkoron is az szegény menyemnek jószágát háromszáztíz forinton váltottuk ki, azért az jó fiam tartozik ez költésünket megadni az több fiaknak. De minthogy az mint kívántatott volna, házasságát végben vinnünk nem lehetett ez boldogtalan üdőben, tehát kétszáz forintja maradjon [meg?]. De az háromszáztíz forintot az fiaknak megadja, [h]a nem peniglen, az fiak annyi érő örökös jószágával osztozzan[a]k. Az ki penig kevés ezüstmarhánk vagyon, az Tokb[eli] császén kívül, abban való ezüstmarhával együtt, kit Bécsbűl hoztam az Feleségemnek, ismét egy aranyas virágos palackon kívül, kit is Bécsbűl hoztam, ismét jegyben adtam egy kis aranyas kannát, az fenekén Maria kép vagyon, és az Feleségemnek maga ezüstmarháján kívül osztozzanak egyaránt. De ha lehet tűlem, magam megosztom. Ha peniglen Isten ő Fölsége életemet tovább halasztja, tehát ehez némellyekhez adok, námellyekből penig elvészek, ha úgy hozza magával az üdő s az alkalmatosság, valamellyik gyermekemnek akarok vagy minuálni, vagy augeálni.[41]
Immár elvégezvén testamentom levelemet, intem és kérem, parancsolom is, hogy ez testamentomot min[den] részeiben megállják in toto et parte, s az mely gyermekem azt bontogatná, az én keresett jószágomban semmi része ne légyen. Mindezeket azért mostan magam keze írása, pöcséti alatt minden correcta nélkül írván és hagyván, még értelmem és ítíletem szerént szabadosson és Isten kegyelmességéből egészségben lévén, ez szerént disponáltam, legáltam és testáltam, nagyobb bizonságért és erősségért confirmálni akarván, az nemes leleszi conventben is élő nyelvemmel, kihez én utánnam valók tartsák magokat, kiket Istentűl bűséges áldást, magamnak penig az halandó élet után üdvösséges és boldog feltámadást kívánok az énvelem jóttévő irgalmas Istenemtűl, kinek legyen dicséret, dicsősség örökkön örökké, Amen.
Datum Nagy Lonya, A[nn]o Domini millesimo sexcentesimo octuagesimo secundo, [m]ense Novembri, die vigesima octava.[42]

---

[39] Az eredetiben hiányzó ragot a mondat értelmének megfelelően pótoltuk.
[40] Bodrogkeresztúr (Zemplén vm., ma BAZ m.)
[41] itt: vagy kevesebbet, vagy többet juttatni
[42] Kelt Nagylónyán, az Úr ezerhatszáznyolcvankettedik évében, november havának huszonnyolcadik napján. – Az előző év április 28-án megkezdett végrendeletén Lónyay Gábor tehát ekkor eszközölte az utolsó változtatásokat, illetve ekkor írta hozzá az örökösöknek szóló figyelmeztető záradékot. Ekkor talán már betegeskedett, hiszen a tél végére

2.

Nagyvárad körüli ostromzár, Biharpüspöki,[43] 1705. március 3.

Palocsay György kuruc brigadéros védlevele Lónyay Gábor számára

Magyar Országos Levéltár, P 452. Lónyay család levéltára, Lónyay III. Ferenc iratai, fol. 10. Eredeti, nyílt levél alakban, nagyobb méretű, papírfelzetes ovális pecséttel, melyen a körirat alig vehető ki. Az irat sérült, szakadozott.

Méltóságos Fejedelem, felseő Vadászi Rákóczi Ferencz Kegyelmes Urúnk ő Nagysága váradi bloqvadá[j]ának főcommendánsa és egy lovasezernek főcolonellussa[44] adom tudtára mindeneknek: Minthogy Tekéntetes Nemzetes és Vitézlő Lonyai Gábor Sógor Uram ő kegyelme az idegeny nemzettűl az kezére megsebesíttetvén úgy annyira, hogy azon seb miatt keze rossz lévén és édes Hazánk szolgálatjában több progressusokat[45] tenni tőle lehetetlen. Minek okáért Kegyelmes Urunktúl nékem adtott authoritasomból megengedtem, minthogy azon fogyatkozása lévén, otthon való maradását, senki meg ne háborítsa, avagy károsítsa sem jószágában, javaiban, annyival inkább személlyében, máskínt Kegyelmes Urúnktúl kiadott kemény edictumának sententiáját[46] életével fogja pecsételni, el sem kerűli! Azonban minden renden lévő Kegyelmes Urunk ő [Nagysága] igaz hívei, lovas és gyalog renden helyheztetett érdemes tisztei praesentibus requiráltatnak,[47] fenn megnevezett Nemzetes és Vitézlő Lónyai Gábor Uramot szabadosan bocsássák és békével bocsássák, városi és falusi bírák illendő s tisztességes gazdálkodással, böcsülletes szállásadással és provisióval[48] legyenek, különben cselekedvén, Kegyelmes Urúnk ő Nagysága animadversióját[49] veszik. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum ex bloqvada Varadiensi, Püspöki, 3tia Martii, anno 1705.

Palocsay György m. p.[50]

PECSÉT

3.

Felsődobsza,[51] [1711.] szeptember 15.

Girincsy Ferencné Fáy Katalin levele

megözvegyült leányához, Lónyay Ferencné Girincsy Borbálához

Magyar Országos Levéltár, P 452. Lónyay család levéltára, Lónyay III. Ferenc iratai, fol. 183–184. Eredeti, zárlatán a felbontáskor kettétört, fekete viaszba nyomott gyűrűspecsét. Kívül más tollal és írással: „Az inquisitiónak vidimált

---

meg is halt, ezért a testamentumot nyilván rögtön elvitték a közeli Leleszre, ahol hiteles formában állították azt ki, ám a konventheli jegyző minden bizonnyal eltévesztette az átírás keltét. Az ugyanis nem lehet 1682 november 24-e (Datum feria tertia proxima post Domi[nic]am vigesimam sextam sive ultimam Sacro Sanctae et Individuae Trinitatis Anno Domini millesimo sexcentesimo octuagesimo secundo supradicto = a Szentháromság huszonhatodik avagy utolsó vasárnapját követő kedden, az Úr fent mondott ezerhatszáznyolcvankettedik évében), hiszen az átírás dátuma nem előzheti meg a végrendelet keltét. Az ellentmondás legvalószínűbb feloldása, hogy a vasárnapok számításába csúszott hiba, s nem a Szentháromság ünnepe utáni 26., hanem a 27. vasárnapot (helyesen tehát már advent első vasárnapját) követő kedd a tényleges dátum, ami 1682-ben december 1-je volt. (A keltezési hiba lehetséges megoldásához C. Tóth Norberttől kaptam köszönettel vett segítséget.)

[43] Biharpüspöki (Bihar vm.), ma Oradea (Nagyvárad) részeként Episcopia Bihorului (Románia).

[44] A váradi ostromzár parancsnoka és egy lovasezred ezredese. (Palocsay egyébként ekkor már brigadéros volt, de kinevezési okmányát csak a következő évben állíttatta ki.)

[45] előmenetelt, előrelépést, itt: fáradozásokat

[46] katonai törvénykönyvének ítéletét

[47] jelen levél által felhívatnak

[48] ellátással, gondoskodással

[49] rosszallását, nehezteléséét

[50] Jelen levél elolvasás után a felmutatójának visszaadassék! Kelt a váradi blokádban, Püspökiben, az 1705. év március 3-án. Palocsay György s. k.

[51] Biharpüspöki (Bihar vm.), ma Oradea (Nagyvárad) részeként Episcopia Bihorului (Románia).

párját,[1] megérkezvén az atyafiak, el fogom küldeni, és micsoda válaszom lett, tudósítani." – A külcím túloldalán: „Missiles Catharinae Faÿ Francisco Girintsianae ad Barbaram Girintsi relictam Francisco Lonyaianam filiam suam" – Uo. régebbi jelzet: No. 34. 11. (II?)

[Külcím:] Néha[i] Tekintetes Nemzetes Lónyai Ferencz Uram megmaradott özvegyének, Girincsi Borbálának, nékem kedves Leányomnak adassék. Tason. Dobsza.[2]
Isten minden jókkal, jó egészséggel áldjon meg, édes Leányom!
Én édes Leányom, hogy hazaérkezém, a szikszai vásárra Bátyád, Faji Ferencz Urammal edgyütt bémentem, vettem huszonnyolc sing kamukát, vereset, tíz-tíz máriásnál különben nem vehettem singit. Kerestem bársont a koporsóra, de annyira valót nem találtam. Gábor Uram[3] adott ennékem negyvenkét forintot, magamnak amely pénzt adtál, adtam meg ötvenhárom forintot az árába, a többire egy kevéssé elvár, csak annak is hováhamarébb tegyük szerit, maradtam még 42 forinttal adós, amint öszveszámláltuk. Kértem Öcsém Uramat, hogy Kassára velem edgyütt eljűjön, ígérkezett a zászlóknak kiszabására, a címerek felől is amint legjobban tudjuk, úgy cselekeszünk, édes gyermekem, csakhogy tudod, édes gyermekem, hogy az ollyan mindjárt pénzt kíván, ha valami módon, édes gyermekem, vagy sógor Uramtúl őkegyelmétül valami kevés pénzt kiküldhetnél a képírónak, de cordeban a pénzt ne szerencséltesd, hanem ha Horvat Sámuel[4] Uram kijűne Kassára, őkegyelmétül kiküldhetnéd. Ha a[z] Isten Kassárul kihoz, kivel hogy alkhatunk, azokrúl foglak tudósítani. Az ezüstszegekre Lónyai András[5] Uramtúl pohárt ne végy, azzal ne adósítsd magadat, inkább vagyon egy paraszt pohárom, ha Kassára mégyek, kikeresem, a szegény nénéd koporsójára amely ötvös csinálta a szegeket, azzal csináltatok, csak a kiváltására küldj költséget. A kamukának az árrát mondottam, hogy szüretig meg nem adhatjuk, és elvárnak szüret utánn is. Kérlek, édes gyermekem, ha valami módon postán Bécsbe küldhetnél levelet, írj, édes gyermekem, a magad kezével egy keserves levelet, mennél jobban tudod, más emberek tanácsával is élj, Csáki Sigmond[6] Uramnak. Tudod, hogy az Édes Uradnak kedves atyjafia volt ő Nagysága, hogy az élő Istenért ő Nagysága írjon Pálfi Uramnak ő Nagyságának, hogy ezek a gyilkosok megbüntetődjönek. Javallották ennékem emberséges emberek, hogy használna az őkegyelme levele Pálfi Uramnál ő Nagyságánál. Az Istenért, édes gyermekem, Ferüskéhez inast fogadj, idestova ne bocsásd, hogy valami veszély ne essen rajta. Ruhácskát szabass, édes gyermekem, neki, dolmánkát, nadrágocskát, ha mikor módod leszen benne, tudósíts, édes gyermekem, állapotod felől, mint folynak.
Ezeknek utána Isten tartson és éltessen, édes Leányom, szomorúságidban nyújtson vigasztalást.

Maradok Édes Anyád,
Árva Faji Kata
Datum Dobsza, die 15. Septembris.[7]

---

[1] Ti. a Lónyay Ferenc halála ügyében folytatott vizsgálati jegyzőkönyv hiteles másolatát.
[2] A szabolcsi Nyírtass a címzés, az abaúji Felsődobsza a keltezés helye.
[3] Valószínűleg nem Lónyay Gáborról, hanem Fáy Kata unokatestvéréről, Fáy Gáborról van szó.
[4] Lónyay Ferenc előző házasságából való leányának férje, tehát Girincsy Borbála mostohaveje.
[5] Lónyay Ferenc fivére.
[6] Csáky Zsigmond tárnokmester, a család mindvégig császárpárti tagja.
[7] Kelt [Felső]dobszán, szeptember 15. napján. (Az év lemaradt, de a tartalomból egyértelmű, hogy 1711.)

4.

Kassa, 1712. június 9.

Két kereskedő elismervénye Girincsy Ferencné számára adósságának kiegyenlítéséről

Magyar Országos Levéltár, P 453. Lónyay család levéltára, Girincsy Borbála iratai, fol. 259. Feljegyzés a hátlapon: „Quietantia super exolutione fl. 61.[8] 1712."

Mi, alább subscribált recognoscáljuk [így!] per praesentes,[9] hogy az melly portékát vásárlott volt Nemzetes Geréncséné Asszonyom ő kegyelme tűlönk hitelbe, ugyanazon adósságot ő kegyelme plenarie[10] megfizette hatvanegy forintokkal és hettven pinzekkel, id est Ungaricales florenos 61,,70,[11] kiről quietáljuk[12] őkegyelmét. Anno 1712. Die 9. Junii[13] Kassán

Sattler és Droszdik m. p.

---

[8] *Elismervény 61 forint kiegyenlítéséről.*

[9] *alulírottak ezennel elismerjük*

[10] *teljesen*

[11] *azaz 61 magyar forint és 70 dénár értékben. – „Pénznek" ekkor a forint váltópénzét, a dénárt nevezték.*

[12] *nyugta kiadásával biztosítjuk*

[13] *Az 1712. évben, június 9. napján.*

Dr. Tóth Áron *(Műemlékek Nemzeti Gondnoksága, Budapest)*

Kastély vagy kúria? A tuzséri Lónyay-kastély

Dr. Tóth Áron
művészettörténész

A tuzséri Lónyay-kastélyról a művészettörténeti szakirodalom nagyon röviden értekezik. Építésének pontos idejét és építőmesterét nem ismerjük, valamint a különböző szerzők a szűkszavú adatokat is csak egymástól veszik át, a kutatás előtt tehát még sok feladat tornyosul.[14]

A kastély egy nagyobb épületegyüttes része: nyugat felől közelíthetjük meg, ahol a főkaput egy-egy kisebb földszintes, pavilonszerű épület fogja közre, ahonnan már jól látható, hogy az udvar keleti végén áll maga a főépület, míg beljebb haladva feltárulnak az északra és délre lévő melléképületek. (1. kép) Az előbbi volt a személyzeti és vendégszállás, az utóbbi pedig a konyha és az istálló. Tört oromzatával és alaprajzi elrendezésével mindkét épület a parasztházakat idézi, de míg az északi magasföldszintes, addig a déli csupán földszintes, valamint hosszanti homlokzatát egy pilléres, kosáríves árkádsor alkotja. Hasonló árkádsor a főkapu melletti két kis épület udvari homlokzatán is helyet kapott.

A kastély egy földszintes, manzárdtetős épület északi és déli végén egy-egy egyemeletes, egytengelyes pavilonnal lezárva. A nyugat felé néző főhomlokzat tizenegy tengelyes, amelynek ritmusa: a-B-c-c-d-E-d-c-c-B-a. A d betűvel jelölt tengelyekben nincs nyílás, de itt húzódik a homlokzat elé kiugró, háromtengelyes, pilléres és kosáríves árkádokkal kialakított, valamint törtvonalú oromzattal koronázott kocsifelhajtó. Az E betűvel jelölt nyílás az épület főbejárata, míg a középső épülettömbből a pavilonokba átvezető, B-vel jelölt tengelyekben szintén ajtók nyílnak. A hátsó, kastélyparkra néző keleti homlokzat is tizenegy tengelyes: a-a-a-b-C-C-C-b-a-a-a. A törtvonalú oromzattal koronázott középrészen itt három ajtó látható, ami a kerti homlokzat előtt húzódó teraszra nyílik. A második és tizedik tengely ezen az oldalon is a középső épülettömböt kapcsolja össze a pavilonokkal.

A homlokzatkialakítás egyszerű. A földszintet háromrészes koronázópárkány zárja le, ami a pavilonok emeletén egyszerűbb alakban megismétlődik, valamint a középső tömböt a sarkokon pilaszterek keretezik, míg hasonló pilaszterpárok övezik a pavilonokat is. Igényesebb kialakítást csupán a füzérdíszes oromzatú ablakok kaptak, valamint a keretező pilaszterek fejezeteinek volutás-kartusos-címerpajzsos kiképzése mutat változatosabb formákat. A manzárdtetőben az alsó tengelykiosztásnak megfelelően magas, hatosztásos ablakok nyílnak.

[14] *RADOS, 1939. 58.; GARAS, 1955. 128, 202, 255.; KESZEGHNÉ, 1959. 121–122.; GENTHON, 1961. 311.; KELÉNYI, 1974. 115.; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye műemlékei II. 1987. 395–396. (A vonatkozó rész Gulyás Gyula munkája.); FATSAR, 2008. 219. 110. kat. sz.; További bibliográfia a felsorolt művekben olvasható, de az adatok mindenhol megegyeznek.*

A középső épülettömb kéttraktusos. Az előtérből egyenesen a díszterembe jutunk, és a kastély közepén lévő két helyiség mellett is két-két traktusban sorakoznak a terek. A pavilonok a földszinten egyterűek. Az emeleten, tehát a tetőtérben a régi beosztás az 1990-es tűzvész során megsemmisült és az 1996-os felújítás során nem állították helyre.[15]

A tuzséri kastély legértékesebb része a díszterem, amelynek teknőboltozatán egy 18. századi mennyezetkép található, amit Wurtzinger Mihály, eperjesi (Prešov, Szlovákia) születésű kassai (Košice, Szlovákia) festő szignált 1797-ben. A festmény az olümposzi isteneket ábrázolja, dél felé azonban a szakirodalom által a kastély építtetőjének tartott Lónyay János látható tiszti egyenruhájában, amint egy a kastély keleti homlokzatát és a parkot ábrázoló papírlapot tart (2. kép), vele átellenben pedig az ismeretlen nevű építész alakja látható a nyugati, udvari homlokzat képével és Wurtzinger szignatúrájával.[16] (3. kép) Ezen a két ábrázoláson látható a kastély 18. századi állapota, amit egyes szakirodalmi források szerint 1790-ben építettek.[17] Vannak olyan vélemények is, hogy az épületet a korábban itt álló, középkori erősség építőanyagából emelték, azonban ez a feltevés a legkevésbé sem igazolt.[18] Németh Péter és Bene János azt is felvetette a családi hagyományra, pontosabban Lónyay Menyhért (1822–1884) önéletrajzára hivatkozva, hogy az építtető nem Lónyay János, hanem Lónyay Ferenc ezredes volt.[19] Valószínűsíthető azonban, hogy a szerzők tévedtek, és az építtető valóban Lónyay János volt, ahogy a többi kútfő említi. A mennyezetképen látható ábrázolások mindenesetre azért fontosak, mert az épület korai formáját mutatják, ami a jelen tanulmánynak is a témája. A mennyezeten kívül a falon szintén látható dekoráció: architektonikus festés, ami egy oszlopok által tartott gerendázatot ábrázol. Az oszlopok keretezte falmezőkben régen képi ábrázolások voltak, mint ahogy arról a fent említett Lónyay Menyhért önéletírása beszámol:

„Gyerekkorom későbbi emlékei Tuzsérral vannak kapcsolatban, hová a család nagyatyám halála után költözött. A tuzséri boltozott nagy szobák, a régi festésekkel, melyekből most csak a boltozatok festései vannak meg; a franczia modorban rendezett kert: ezek voltak gyermekkori élményeim színhelyei. […] Tuzséron a terem egyik falán Lónyay Ferencz, ki a tuzséri házat a XVIII. század

[15] *BUGÁR–MÉSZÁROS, 1996. 2.*
[16] *GARAS, 1955. 263.; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye műemlékei II. 1987. 397.; FATSAR, 2008. 219.*
[17] *KELÉNYI, 1974. 115.*
[18] *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye műemlékei II. 1987. 395.; FATSAR, 2008. 219.*
[19] *NÉMETH–BENE, 2000. 152.*

második felében építtette, mint ezredes volt lerajzolva, a mint ezredét generálisának bemutatja. Egy csomó púderes hajú, czopfos német volt mellette, mint néző. A fal ez oldalán, minthogy a termet ebédlőnek használták, kredencz állt. Mily nagy volt anyám csodálkozása, midőn ebédhez jövet látta, hogy én és Albert testvérem János nagybátyám vezetése alatt villákkal fölfegyverkezve kiszurkáltuk a németek szemét, kiabálván: hunczut a német."[20]

A kastély a 19. században, Lónyay Menyhért édesanyján keresztül került a Lónyay család egy másik ágának a kezelésébe, minek következtében 1870–1880 körül Lónyay Menyhért – valószínűleg a grófi rang, illetve a pénzügyminiszteri, majd miniszterelnöki bársonyszék elnyerésével összefüggésben – bővíttette ki mai alakjára.[21] Az építész ekkor maga Ybl Miklós (1814–1891) volt.[22] A ma látható külső ornamentikát ebben az időben kapta az épület. A tetőteret is ekkor építették be és a pavilonok alá pince került.

A két világháború között az Ambrózy család tulajdonában volt a kastély. Ekkor a főépület földszintjén a díszterem az ebédlő szerepét töltötte be, tőle északra a „könyvtár" nyílt, ahol korábban szintén díszítőfestés volt látható: Wurtzinger ide a négy földrész szimbolikus alakjait festette meg. Az előtérből északra az ún. „empire terem" nyílt, amit korábban egy 1820 körüli kifestés díszített. A földszinten még egy tálaló, egy mosogató, egy úriszoba, egy nagyszalon és egy kisszalon, valamint két hálószoba, két fürdőszoba és egy öltöző kapott helyet. Az emeletre két tölgyfalépcső vezetett fel, ahol nyolc vendégszoba és egy fürdőszoba sorakozott. Az északi szárnyban ekkor öt szobán kívül két személyzeti szoba és egy fürdőszoba volt, a déli szárnyban pedig személyzeti helyiségeket, ebédlőt, konyhát, éléskamrákat, mosókonyhát, kocsiszínt, istállót és kutyaólat rendeztek be. Az inas, a komornyik és a szobalányok szállásai a nyugati kapu mellett álló épületekben kaptak helyet.

1945-ben a kastélyt kitulajdonították. Később több intézményt is elhelyeztek benne, műemlékké 1950-ben nyilvánították. A korábbi parkot – ami a 18. századi ábrázoláson még egy egyszerű barokk kertnek látszik – tönkretették:[23] 1945-ben fáinak nagy részét kivágták, a kellős közepébe pedig futballpályát építettek. A középkori Kápolna-dombon lévő családi sírkert azonban fennmaradt, Odescalchi Miklós, Tietgens Virginia és lányuk, Margit, valamint Lónyay Pálma, Odescalchi Zoárd és Forgách Margit sírjai ma is láthatók benne.[24] Az 1945 utáni években azonban az épület nagyon rossz állapotba került. 1963-ban Ágostházi László tervei alapján az Országos Műemléki Felügyelőség ugyan helyreállította, de állapota ezután is romlani kezdett.[25] A tetőt 1990-ben állították újra helyre, de a munkálatok befejezése után leégett. Ezután az épület ideiglenes védőtetőt kapott, amit 1996-ban cseréltek le a mai végleges tetőszerkezetre. A tűzvész során megsérült mennyezetképet Seres László ekkor restaurálta.[26] A Műemlékek Nemzeti Gondnoksága ezután, 1999-ben vette kezelésébe az épületet.

Jelen tanulmány szempontjából a kastélynak a mennyezetképen látható 18. századi ábrázolásai nagyon lényegesek. Ezeken megfigyelhetjük, hogy az Ybl Miklós-féle bővítés előtt az épület a mai középső tömbre korlátozódott. Összesen héttengelyes volt, a középső három tengely pedig – ami a dísztermet és az előteret rejti – mindkét oldalon rizalitot alkotott, amit törtvonalú oromzattal emeltek ki. A kocsifelhajtó és a terasz ekkor még nem épült meg. Az épület mérete tehát a mainál sokkal kisebb volt és a sarokpavilonok hiányában arányai is sokkal szerényebbnek mutatkoztak. Az épület-

[20] *LÓNYAY, 1885. 340–341.*
[21] *A családról ld. LÓNYAY, 1885. 339.; FEÖLDY, 1895. 160–162. II–VI. tábla.; NAGY, 1860. 156–168.*
[22] *KELÉNYI, 1975. 115.; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye műemlékei II. 1987. 395.; NÉMETH–BENE, 2000. 152.; FATSAR, 2008. 219.*
[23] *FATSAR, 2008. 219.*
[24] *NÉMETH–BENE, 2000. 152–158.*
[25] *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye műemlékei II. 1987. 395.*
[26] *BUGÁR-MÉSZÁROS, 1996. 2.; NÉMETH–BENE, 2000. 156.*

ben csupán hat helyiség volt két traktusban elhelyezve. A középrészen az előtérből egyenesen a mai díszterem nyílt, míg ezekből a terekből jobbra és balra két-két további helyiségbe lehetett bejutni.

Mindennek a fényében fel kell tenni egy kérdést: a tuzséri Lónyay-kastély valóban kastély-e, vagy inkább kúria? Az épület méreteiből, valamint abból a tényből, hogy földszintesnek épült arra a következtetésre juthatunk, hogy az eredeti épület egy kúria volt, amit Lónyay Menyhért bővíttetett ki kastéllyá, de még ebben az állapotában sem tartozik bele a kastély kategóriába.

Ahhoz, hogy ezt a kérdést meg tudjuk válaszolni mindenekelőtt meg kell határozni a „kastély" és a „kúria" fogalmát. Erre a magyar és a külföldi művészettörténet-írás több alkalommal is kísérletet tett, de a regionális különbségek, valamint az etimológiai és fogalmi változások bonyolulttá teszik a problémát.

Kastély és kúria szavunk fejlődését és a két épülettípus kialakulásának történetét Koppány Tibor és Kelényi György próbálta meg felvázolni az 1970-es évek közepén.[27] Az előbbi szerző rámutatott, hogy a késő-középkorban a latin curia szó a castellumokon, tehát az erődítéseken belüli udvarházat jelentette, de a 16. századtól a hozzá tartozó egész nemesi jogú birtokot is jelölhette. A szóhasználat esetleges volt, némelykor az erődítéseket nevezték latinul castellumnak, az általuk közrefogott udvarházat pedig curiának. A későbbi fejlődés során, a hazai későreneszánsz építészet idején, tehát a 16–17. század fordulóján, illetve a 17. században a castellum szó alatt már egyértelműen az erődített udvarházat, a várkastélyt értették. Az ebből a szóból származó magyar „kastél" kifejezés korábban fából épített palánkvárat jelölt, de a 16. század folyamán latin őséhez hasonlóan egyre inkább az erődített, bástyákkal és tornyokkal kialakított, esetleg vizesárokkal is körülvett többszintes várkastélyt nevezték immáron „kastély"-nak.[28]

A fent említett épülettípus a török hódítás idején, a 16–17. században terjedt el, a középkori erősségből, várból alakult ki, és a korszak végéig a főnemesség legfőbb lakóház- és rezidenciatípusa maradt.[29] Ezekre a belsőudvaros épületekre az itáliai hadi építészet gyakorolt nagy hatást, a legtöbbet foglalkoztatott építőmesterek olasz hadmérnökök voltak.[30] Ilyen várkastély volt a ma már csak romjaiban álló, a 17. században a Lónyayak birtokában lévő partiumi, aranyosmeggyesi (Medieşu Aurit, Románia) kastély, aminek későreneszánsz átalakítása Lónyay Zsigmond (1593?–1653) nevéhez kapcsolódik.[31] Erdélyben egy olyan nagyszabású épület elődjét, mint a bonchidai (Bonţida, Románia) Bánffy-kastély a 15. században saroktornyos várrá alakították át, majd a kastély ma ismert formájának nagy részét a 17. század közepén kapta meg. Később, a 18. és 19. században is építettek hozzá különböző részeket, de későreneszánsz erődjellege mind a mai napig szembetűnő.[32]

A 17. század folyamán a fentiekhez hasonló későreneszánsz vagy középkori várkastélyokat elkezdték barokkizálni. A barokk átalakítás először csak a belső tereket érintette, majd a korabarokk elemek a homlokzatokon is megjelentek. Ennek legelső és talán legjellegzetesebb példája Esterházy Pál (1635–1713) kismartoni (Eisenstadt, Ausztria) kastélya, amit egy négysaroktornyos középkori várból alakítottak át az 1660-as és 1770-es években olyan módon, hogy az épület vár jellege mindvégig megmaradt. Korabeli metszetek alapján ismert, hogy a kastélyt – amit a metszeteken arxnak, tehát várnak neveznek – a 17. században bástyákkal övezték, és vizesárokkal vették körül. Az építész valószínűleg egy olasz mester, a bécsi Hofburg korabarokk Lipót-szárnyát is tervező

[27] *KOPPÁNY Tibor: A castellumtól a kastélyig. A magyarországi kastélyépítés kezdetei. In: Művészettörténeti Értesítő, 23. (1974) 4. sz. 285–299. A szöveg 2006-ban egy azonos című tanulmánykötetben újra megjelent, jelen tanulmányomhoz ezt a változatot használtam, ld. KOPPÁNY, 2006. 9–42.; KELÉNYI, 1974.*

[28] *Koppány, 2006. 27, 30, 32–33.*

[29] *FEUERNÉ, 1977. 28–29.*

[30] *A témáról ld. DOMOKOS, 2000.*

[31] *A kastélyról ld. B. NAGY, 1973. 37–39, 40, 41.; SZŐCS, 2008.*

[32] *KELÉNYI, 1974. 112.*

Filiberto Lucchese (1607–1666) lehetett.[33] A kismartoninál egyel későbbi fejlődési fokot képvisel a köpcsényi (Kittsee, Ausztria) Liszti- majd Esterházy-kastély, amit lényegében vele párhuzamosan építtetett Liszti János. Azért fontos ez az épület a magyarországi emlékanyagban, mert az első nyitott U alaprajzú kastély, tehát a francia kastélyépítészet legfőbb alaprajzi vonása fedezhető fel rajta. Ennek ellenére a 17. században még a köpcsényi kastélyt is vizesárokkal és bástyákkal vették körül, mai formáját pedig a 18. században, Esterházy Pál Antal (1711–1762) építkezései során nyerte el.[34] Mindenesetre átvezet a 18. századi U alaprajzú kastélyokhoz, amelyek körül a török kiűzése után eltűntek a vizesárkok és a bástyák, ikonográfiájukban azonban megőrizték a korábbi évszázadok várkastélyaira való utalást.[35]

Kelényi György rámutatott, hogy a 17. századtól a „tekintélyesebb méretű, komoly építőanyagból (tégla vagy kő) készült épületeket nevezik kastélynak". A curia ekkor már a nemesi udvarházat jelentette, és a 18. században már egyértelmű volt, hogy ezt a szót a kisebb, földszintes nemesi lakóházra értették. Az épülettípus a 16–17. században a Felvidéken és Erdélyben alakult ki. A paraszti sorban élő kisnemesektől kezdve a vagyonos középnemesekig, nagyobb birtokosokig a nemesség széles rétegei éltek ilyen kúriákban.[36] Mindemellett a 18. században a kastélyépítészet is megőrzött néhány olyan elemet, ami megkülönböztette a kúriaépítészettől: a kő vagy tégla építőanyag – bár kúriákat is építhettek maradandó anyagokból –, valamint a legfontosabb, a méret, az emeletes kialakítás és bizonyos ikonográfiai elemek, amelyek visszaidézték a 17. század kastélyait.

Amint az előzőekben már szó volt róla a 18. században a francia alaprajzi mintákon alapuló U alakú kastélytípus honosodott meg Magyarországon. Ennek az egyik legigényesebb példája Savoyai Jenő (1663–1736) herceg 1701–1702-ben Johann Lucas von Hildebrandt (1668–1745) tervei alapján épített nyaralókastélya Ráckevén. Ez az ún. „Lustschloß" vagy „maison de plaisance" nem rezidenciális épület volt. Földszintes, de méretét tekintve mégis kastélynak nevezhető. Kiemelkedő, eredetileg manzárdtetős középső tömbje kéttraktusos, a szárnyai pedig körülölelik a díszudvart.[37] A szárnyakban a helyiségek egy traktusban sorakoznak, de mellettük egy közlekedőfolyosó fut végig, ami a század folyamán a hazai kastélyépítészet alaprajzi elrendezésének alapformája lesz, szemben a francia mintákkal. Az oromzaton a herceg katonai karrierjére utaló szoboralakok láthatók, valamint a középrész eredetileg manzárdtetős kialakítása egy olyan ikonográfiai elemmel is gazdagította az épületet, ami egy kissé más formában a magyarországi kastélyépítészet egyik legjellegzetesebb építészeti elemévé vált: ez pedig a középrizalitot lezáró magas manzárdtető, vagy fából ácsolt kupola. Ez utóbbi legmarkánsabban a budai királyi palota Mária Terézia-kori (1740–1780) épületén jelent meg, és a hazai barokk emlékanyag egyik legjellegzetesebb csoportjára, az ún. „gödöllői" kastélytípusra lett jellemző, aminek legreprezentatívabb példája és egyben névadója Grassalkovich Antal (1694–1771) gödöllői kastélya.[38]

Mojzer Miklós rámutatott, hogy az ácsolt kupolákat, vagy a jellegzetes, kiemelkedő manzárdtetőket a kortársak „babilon"-ként emlegették. Az a szó a francia pavillonból ered, aminek az őse a latin babylonicum, ami tetőt vagy szőnyeget jelent. Ezek a babilonok az itáliai és ausztriai barokk építészetben a világi épületeken sokszor a hadvezéri sátorra utaltak, de a forma elterjedése az oltárbaldachin-építészettel is összefüggésben lehetett. A babilon mindenképpen egy rangot és presztízst kifejező építészeti elem volt, ráadásul Magyarországon egy olyan korábbi elem helyére került, ami-

[33] LORENZ, 1999. 249–250.; A témához ld. KELÉNYI, 1998.; GALAVICS, 2001.
[34] KOPPÁNY, 1985.
[35] A témáról ld. MOJZER, 1971.; SCHÜTTE, 1984. 242–250.; LORENZ, 1985.; RIZZI, 1985.
[36] KELÉNYI, 1974. 27.
[37] YBL, 1924.; LORENZ, 1985. 239.
[38] MOJZER, 1971. 35.

nek a 17. század kastélyépítészetében nagyon fontos szerepe volt: a bejárat felett emelkedő kaputornyot helyettesítette. (Ilyen kaputorony emelkedett például az aranyosmeggyesi kastély bejárata felett is.) Nyilvánvaló tehát, hogy a nemességre, az építtető társadalmi szerepére utalt.[39]

Emellett 18. századi kastélyainknak egy másik jellegzetes építészeti elem is fontos része: a torony. A török háborúk elmúltával a kastélyok védelmi funkciója fölöslegessé vált, amit az olyan épületek megjelenése is bizonyít, mint Savoyai Jenő franciás és itáliaias ráckevei kastélya. Akkor miért építettek mégis előszeretettel tornyokat 18. századi kastélyainkhoz? Erre szintén Mojzer Miklós adta meg a választ, aki rámutatott, hogy a torony egyértelműen a nemességre és a nemesi lakóépület, a kastély ősére, az erődített várra utal.[40] Sokszor a tornyok léte a korábbi várak modernizálásának eredménye volt, mint ahogy Kismartonban is láthattuk, de a 18. században is meghagyták a régebbi várak tornyait, mint ahogy a Batthyány Lajos Ernő (1696–1765) által 1730-ban átalakíttatott körmendi kastélyon.[41] Mindemellett az újonnan épült kastélyokat is ellátták tornyokkal, amire a példák a végtelenségig sorolhatók lennének, kezdve a gödöllői kastély 18. századi állapotától egészen a század utolsó harmadában épült tatai Esterházy-kastélyig. Nyilvánvaló, hogy ezekben az esetekben – mint ahogy Mojzer Miklós rámutatott – „allusio ad predecessores"-ról, az ősökre való utalásról volt szó. A főnemest ekkor már nem kötötte a korábban épült vár, de a toronyra mint építészeti elemre a jogfolytonosság hangsúlyozása miatt igényt tartott.[42] Ez a szokás nem csupán az ősi, évszázados múlttal rendelkező nemesség körében volt elterjedt, hanem átvették az olyan külföldi, Magyarországon birtokot szerzett és a magyar arisztokráciába bekerült katonák is, mint például Jean-François L'Huillier (1668–1728), az egri vár kapitánya, az edelényi kastély építtetője.[43] Az 1730-ban elkészült edelényi kastélyon is szembetűnő a homlokzatot keretező két torony, ami ebben az esetben nyilvánvalóan fiktív ősökre utalt, és inkább az építtető újonnan megszerzett státuszát, valamint katonai karrierjét szimbolizálta.

A kastélynak a várból való származtatása a 18. század építészeti szakirodalmában is nyomon követhető. A korban az egyik legnépszerűbb német szakíró, Johann Friedrich Penther (1693–1749) az épülettípus nevét a latin castrum, erőd szóból vezette le:

> *„Chateau, Castrum, Schloß (kastély), Castello: egy nagyúr lakóhelye, amit falgyűrűk, árkok és falak vesznek körbe, hogy erősségül szolgáljanak, hogy a tulajdonos biztonságban tevékenykedhessen benne. Főként a hajdani várkastélyokat számítjuk ide, amelyekhez a kastély elnevezés is kapcsolódik. Ma már nem mindig erődítik őket és különféle kényelmetlenségek miatt ritkán építik őket magas hegytetőkre. A puskapor feltalálása után a magas várkastélyok az ágyúgolyóknak úgysem tudnak ellenállni. Az olasz castello szóból származik a kastély (Castel)."*[44]

A szövegből kivehető a korabeli kastélyok régebbi várkastélyokkal való összekapcsolása, ami német nyelvterületen a hazai gyakorlathoz hasonlóan szintén megtörtént, és a rezidenciális építkezések során ezt a kapcsolatot hangsúlyozták is.[45] Ennek egy példája Savoyai Jenő Alsó-Ausztriában lévő schloßhofi kastélyának barokk átépítése, ahol tudatosan őrizték meg az épületet övező bástyákat és

[39] *Uo. 36–41.*
[40] *Uo. 17.*
[41] *KOPPÁNY Tibor: Adalékok Donato Felice de Allio (1677–1761) császári és királyi építész magyarországi működéséhez. In: Művészettörténeti Értesítő, 38. (1989) 1. sz. 16–20. A szöveg 2006-ban egy azonos című tanulmánykötetben újra megjelent, jelen tanulmányomhoz ezt a változatot használtam, ld. KOPPÁNY, 2006. 209–217: 210.*
[42] *MOJZER, 1971. 15, 17.*
[43] *JOÓ, 1968.; JÁVOR, 2000.*
[44] *PENTHER, 1744. I. 35. A szerző ford. (T. Á.)*
[45] *SCHÜTTE, 1984. 242–250.*

az idegenből odaszármazott építtető csakúgy, mint Magyarországon L'Huillier tudatosan idomult a helyi építtető réteg hagyományaihoz.[46]

A kastélyokon látható építészeti elemek a kúriaépítészetbe is leszivárogtak, de ott nyilvánvaló módon szerényebb méretekben jelentek meg.[47] Az 1786-ban épült abonyi Fábián-kúria homlokzatát két kis torony keretezi, de az épület a klasszicizáló későbarokk egyszerű formáit mutatja.[48] Azonban ezek az elemek nem lennének elegendőek ahhoz, hogy bizonyos kúriákat kastélynak lehessen nevezni. Hiányoznak ugyanis olyan belső téregységek, amelyek a kastélyok integráns, elengedhetetlen részét képezik. Ezek főként a reprezentációt érintő helyiségek. A 18. század első felében ilyen volt a kocsiáthajtó, amiből a reprezentatív lépcsőház nyílt. Ez az ún. piano nobilére, az első emeletre vezetett fel, ahol a reprezentatív terek sorakoztak. Ezek közül kiemelkedett az épület centrumában helyet foglaló díszterem, de a reprezentatív megjelenést egyéb helyiségek, szobasorok is fokozták.[49] A kúriákban dísztermet még esetleg ki lehetett alakítani – ahogy ez Tuzséron is megtörtént – de egy- vagy kéttraktusos szobasorokra, a kastélyokban gyakran kialakított külön lakosztályokra már nem volt hely, ami jelentősen lecsökkentette ezeknek az épületeknek a reprezentációs lehetőségeit.

A kúriaépítészet ráadásul összetett probléma. Jelenik Katalin és Klaniczay Péter a 19. századi dabasi kúriákat elemezve kimutatta, hogy egyes típusok a parasztházhoz állnak közel, mint például a Garzó-ház, a Pethő-ház és a Dori-ház, míg a másik végletet a kastélyokhoz közelálló, kéttraktusos kúriák jelentik, mint a Dinnyés Pál-kúria, a Radimetzky-kúria, vagy típus legreprezentatívabb képviselője, a Halász Móric-kúria.[50] A tuzséri Lónyay-„kastély" ez elrendezését tekintve ez utóbbihoz áll közel, de a fentiek tükrében kijelenthető, hogy több olyan elem is hiányzik róla, ami a 18. században egy kastély jellemzője volt.

A tuzséri mennyezetképen látható, hogy az épület legreprezentatívabb része a rizalitot koronázó törtvonalú oromzat volt, amin a családi címer is helyet kapott. Azonban sehol egy torony, sehol egy babilon, sehol egy olyan ikonográfiai elem, ami a kastélyokat jellemezte. Igaz, hogy a középrészen kialakítottak egy dísztermet, de a reprezentatív teremsorok, az egymásba nyíló, hierarchikus elrendezésű szobák már hiányoztak csakúgy, mint a lépcsőház vagy egyéb felvezető terek. Mindemellett elmondható, hogy az épület 18. századi mérete sem ütötte meg azt a léptéket, amit kastélynak lehet nevezni: elég, ha Ráckevével hasonlítjuk össze, vagy olyan erdélyi kastélyokat állítunk mellé, mint például a sáromberki (Dumbrăvioara, Románia) Teleki-kastély.[51] Ez utóbbit akár kúriának is nevezhetnénk, mivel a 18. században két különálló, nyújtott, földszintes szárny képezte, de tudnunk kell, hogy Erdélyben az anyagi lehetőségek a magyarországiakéhoz képest szűkösek voltak. Mindemellett a 18. században a tuzsérinál még a sáromberki kastély is nagyobb alapterületű épület volt. Kérdés, hogy a 19. századi átépítés után lehet-e a tuzséri épületet kastélynak nevezni, hiszen a sarokpavilonok mintegy tornyokként magasodnak a középrész fölé és az alapterületet is jelentősen megnövelték. Véleményem szerint azonban a 19. századi állapotot a korabeli kastélyokkal kellene összehasonlítani, ami megint csak azt eredményezné, hogy a főépület kiterjedése nem éri el egy tiszadobi Andrássy-kastély vagy egy nádasdladányi Nádasdy-kastély nagyságát.

A fentiek tükrében az a véleményem, hogy Tuzséron Lónyay János a 18. század utolsó negyedében nem egy kis kastélyt, hanem egy nagyon igényes, és az országban kiemelkedő színvonalú köznemesi kúriát építtetett, így a tuzséri Lónyay-kúria méltán hazánk egyik legjelentősebb műemléke.

---

[46] *LORENZ, 1985. 242.; RIZZI, 1985. 289–290.*
[47] *MOJZER, 1971. 16.*
[48] *KELÉNYI, 1974. 119.*
[49] *A magyarországi kastélyépítészet térrendszerének alakulásáról ld. FEKETE, 2006.*
[50] *JELENIK–KLANICZAY, 1997. 12–18.*
[51] *ORBÁN, 2008.*

Felhasznált irodalom:

ÁGOSTHÁZI–TATLER–ARENDT, 1963.
ÁGOSTHÁZI László – TATLER Katalin – ARENDT Lajos: Helyreállítási tervdokumentáció. Városépítési Tervező Vállalat. Kézirat, 1963. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Tervtára, 12504.

B. NAGY, 1973.
B. NAGY Margit: Várak, kastélyok, udvarházak, ahogy a régiek látták: XVII–XVIII. századi erdélyi összeírások és leltárak. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1973.

BUGÁR-MÉSZÁROS, 1996.
BUGÁR-MÉSZÁROS Károly: Tuzsér, Lónyay Castle (Hungary). Hungarian National Board of Trustees of Historic Monuments. (World Monuments Watch. 1997 Site Nomination.) Kézirat, Budapest, 1996. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Tervtára, 37499.

DOMOKOS, 2000.
DOMOKOS György: Ottavio Baldigara. Egy itáliai várfundáló mester Magyarországon. Budapest, Balassi Kiadó, 2000.

FATSAR, 2008.
FATSAR Kristóf: Magyarországi barokk kertművészet. [Budapest] Helikon Kiadó, 2008.

FEKETE, 2006.
FEKETE J. Csaba: A magyarországi barokk kastélyok reprezentatív térrendszerének megújítása 1750 és 1840 között. In: Építés- Építészettudomány, 34. (2006) 1–2. sz. 57–85.

FEÖLDY, 1895.
FEÖLDY Doby Antal: Lónyay család. Nagy Lónyai és Vásáros Naményi gróf, báró és nemes. Budapest, Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 1895.

FEUERNÉ, 1977.
FEURENÉ TÓTH Rózsa: Reneszánsz építészet Magyarországon. Budapest, Magyar Helikon – Corvina, 1977.

GALAVICS, 2001.
GALAVICS Géza: Barokk. In: Magyar Művészet a kezdetektől 1800-ig. Szerzők: GALAVICS Géza – MAROSI Ernő – MIKÓ Árpád – WEHLI Tünde. Budapest, Corvina, 2001. 317–441.

GARAS, 1955.
GARAS Klára: Magyarországi festészet a XVIII. században. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1955.

GENTHON, 1961.
GENTHON István: Magyarország művészeti emlékei 2. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1961.

JÁVOR, 2000.
JÁVOR Anna: Lieb Ferenc, az „edelényi festő”. In: Művészettörténeti Értesítő, 69. (2000) 3–4. sz. 167–186.

JELENIK–KLANICZAY, 1997.
JELENIK Katalin – KLANICZAY Péter: Építészeti emlékek Dabason.
A klasszicista kúriák múltja és jelene. Dabas, A Galéria Alapítvány kuratóriumának elnöke, 1997.

JOÓ, 1968.
JOÓ Tibor: Az edelényi kastély. In: Művészettörténeti Értesítő, 17. (1968) 3–4. sz. 189–207

KELÉNYI, 1974.
KELÉNYI György: Kastélyok, kúriák, villák. Budapest, Corvina Kiadó, 1974.

KELÉNYI, 1998.
KELÉNYI György: Kora barokk. In: Magyarország építészetének története.
Szerk. SISA József – Dora WIEBENSON. Budapest, Vince Kiadó, 1998. 109–121.

KESZEGHNÉ, 1959.
KESZEGHNÉ Krámer Márta: Tájékoztató. Műemlékvédelem, III. (1959) 2. sz. 121–122.

KOPPÁNY, 1985.
KOPPÁNY Tibor: Adatok a magyarországi barokk kastélyépítés kezdeteihez: a köpcsényi kastély. In: Építés- Építészettudomány. XVII. (1985) 1-2. sz. 137–147.

KOPPÁNY, 2006.
KOPPÁNY Tibor: A castellumtól a kastélyig. Tanulmányok a magyar kastélyépítés történetéből. Budapest, Históriaantik Könyvesház Kiadó, 2006.

LORENZ, 1985.
LORENZ, Hellmut: Barockarchitektur in Wien und im Umkreis der kaiserlichen Residenzstadt. In: Prinz Eugen und das barocke Österreich. Hrsg. Karl GUTKAS. Salzburg–Wien, Residenz Verlag, 1985. 235–248.

LORENZ, 1999.
Geschichte de bildenden Kunst in Österreich. Band 4. Barock. Hrsg. Hellmut LORENZ. München–London–New York, Prestel, 1999.

LÓNYAY, 1885.
Gróf Lónyay Menyhért önéletrajzi töredéke. In: Budapesti Szemle, XLII. (1885) 102. sz. 337–356.

MOJZER, 1971.
MOJZER Miklós: Torony, kupola, kolonnád. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971.

NAGY, 1860.
NAGY Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.
Pest, Ráth Mór, 1860.

NÉMETH–BENE, 2000.
NÉMETH Péter – BENE János: Mostoha örökség.
In: Tuzsér. Szerk. NÉMETH Péter. Budapest, Száz magyar falu könyvesháza Kht. [2000] 152–159.

ORBÁN, 2008.
ORBÁN János: A sáromberki Teleki-kastély. In: Kastélyok évszázadai, évszázadok kastélyai. Tanulmányok a 80 éves Koppány Tibor tiszteletére. Szerk. FELD István és SOMORJAY Selysette. Budapest, Castrum Bene Egyesület – Históriaantik Könyvesház Kiadó, 2008. 187–206.

PENTHER, 1744.
PENTHER, Johann Friedrich: Ausführliche Anleitung zur bürgerlichen Bau-Kunst enthaltend ein Lexicon Architectonicum oder Erklärungen der üblichsten Deutschen, Französischen, Italiänischen Kunst-Wörter der Bürgerlichen Bau-Kunst […]. Augspurg, Johann Andreas Pfeffel, 1744.

RADOS, 1939.
RADOS Jenő: Magyar kastélyok.
Budapest, Műemlékek Országos Bizottsága – Könyvbarátok Szövetsége, 1939.

RIZZI, 1985.
RIZZI, Wilhelm Georg: Prinz Eugen und seine Bauwerke.
In: Prinz Eugen und das barocke Österreich. Hrsg. Karl GUTKAS.
Salzburg–Wien, Residenz Verlag, 1985. 281–292.

SCHÜTTE, 1984.
SCHÜTTE, Ulrich: Die Lehre von den Gebäudetypen.
In: Architekt und Ingenieur. Baumeister in Krieg und Frieden. Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel 1984. Ausstellungskataloge der Herzog August Bibliothek Nr. 42. Konzept der Ausstellung: Ulrich SCHÜTTE. 156–261.

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYE MŰEMLÉKEI II.
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye műemlékei II. Szerk. ENTZ Géza. Budapest, 1987.
(Magyarország műemléki topográfiája IX.)

SZŐCS, 2008.
SZŐCS Péter Levente: Az aranyosmeggyesi kastély története és kutatása.
In: Kastélyok évszázadai, évszázadok kastélyai. Tanulmányok a 80 éves Koppány Tibor tiszteletére. Szerk. FELD István és SOMORJAY Selysette. Budapest, Castrum Bene Egyesület – Históriaantik Könyvesház Kiadó, 2008. 131–144.

YBL, 1924.
YBL Ervin: Savoyai Jenő herceg ráckevei kastélya. Budapest, 1924.
(Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyve. III. kötet, 1921–1923.)

Dr. Hermann Róbert *(Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest)*

Lónyay Menyhért – a forradalom az utolsó rendi országgyűlésen

Dr. Hermann Róbert
múzeológus

Lónyay Menyhért nem tartozik az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc közismert szereplői közé, s életpályája során ez a két év messze nem olyan súlyú, mint az a szerep, amelyet az 1860-as évektől, s főleg 1867 után játszott. Ugyanakkor nem érdektelen az életút e szakaszának vizsgálata és bemutatása, hiszen Lónyay Menyhért az 1848-1849-es politikai elitben inkább atipikus, mint tipikus személyiségnek mondható. Hogy miért, azt elsősorban az 1847-1848. évi országgyűlésen játszott szerepe mutatja.

Először is, hangsúlyoznunk kell, hogy Lónyay Menyhért igen fiatalon, 26-27 éves volt akkor, amikor a forradalom és a szabadságharc lezajlott. Ugyanakkor az 1848-as politikai elitben nem tekinthető „példátlanul" fiatalnak, hiszen csupán egy évvel volt idősebb Petőfinél vagy Andrássy Gyulánál, s ugyanahhoz az „évjárathoz" tartozott, mint Czetz János, a szabadságharc legfiatalabb tábornoka, a publicista Csengery Antal, a képviselő és kormánybiztos Irányi Dániel, a Tizenkét pontot végleges formába öntő Irínyi József, a szintén a képviselő és kormánybiztos Lukács Sándor, a képviselő Horváth Boldizsár. Noha az 1847-1848. évi országgyűlés egyik legfiatalabb követe volt, nem ekkor került az országos politika színterére, hiszen már 1843-1844-ben Bereg megye követeként vett részt az országgyűlésen, amelyen részt vett a diéta által kiküldött kereskedelmi és pénzügyi választmányok munkájában. Emellett – hasonlóan Eötvös Józsefhez, Szemere Bertalanhoz, Irínyi Józsefhez vagy Gorove Istvánhoz – ő sem csupán elméleti szinten, olvasmányaiból ismerte a nyugat-európai liberális államok, Nagy-Britannia és Franciaország működését, hanem 1845. őszén és telén tett utazásának köszönhetően „működés közben" is látta azokat.

Kapcsolatrendszere is igen kiterjedt volt, s átívelt az 1840-es évek közepétől egyre határozottabbá váló politikai választóvonalakon. Az édesapa, Lónyay János (1796–1859) konzervatív politikusként lett előbb a Helytartótanács, majd a bécsi Magyar Királyi Kancellária tanácsosa. Menyhért anyai nagybátyja, Lónyay Gábor (1805-1885) egyike volt az 1830-as évek legnevesebb ellenzéki politikusainak, s 1835-től 1875-ig valamennyi országgyűlésen Zemplén megye követeként, illetve egyik képviselőjeként vett részt. Lónyay Gábor révén kapcsolatba került Kazinczy Gáborral, fiatal korában barátság fűzt Madách Imréhez. 1837-1840 között Tanárky Gedeon, Nagykőrös város későbbi jegyzője, 1848-1849-ben képviselője volt a házitanítója.

Az 1843-1844. évi országgyűlésen jóformán a teljes magyar politikai elittel kapcsolatba került, ekkortól datálódik barátsága Ghyczy Kálmánnal és Eötvös Józseffel is. Kimondottan aktív követként is komoly ismertségre tett szert, s az országgyűlés kereskedelmi bizottságának egyik albizottságában az elnöklő Széchenyi mellett lett bizottsági jegyző. Noha visszaemlékezéseiben később mindig hangsúlyozta, hogy Széchenyi milyen nagy hatással volt politikusi nézeteinek alakulására, Lónyay a vasútvonalak ügyében még a nemes gróffal is vitába keveredett.

Ennek az országgyűlésnek volt még egy tanulsága az ifjú Lónyay számára, s e nélkül aligha érthető meg szerepe az 1847-1848. évi országgyűlésen. Az 1843. évi országgyűléshez a reformellenzék tagjai nagy reményeket fűztek, mert úgy tűnt, hogy az 1837-1839. közötti „kormányzati terrorizmus" politikájának vége, s az 1839-1840-es országgyűlésen kimunkált kompromisszum következtében a kormányzat végre nem ellenségként, hanem partnerként tekinteni a reformellenzékre, azaz, bizonyos, a polgári átalakulás irányába mutató törvények megalkotásában és elfogadtatásában együtt

fog működni vele. Ehhez képest az országgyűlés a nagy remények ellenére komoly kudarccal zárult, gyakorlatilag a magyar nyelv államnyelvvé nyilvánítása volt az egyetlen látványos eredmény, de sem a közteherviselés, sem a vámpolitika, sem a szabad királyi városok rendezése tekintetében nem történt előrelépés. Ennek elsődleges oka a kormányzat taktikája volt, azonban a Széchenyi által javasolt országos pénztár ügye végül azért bukott el az alsótáblán, mert a többség sérelmezte, hogy a felsőtábla leszállította a követi tábla által megajánlott összeget, s ezután inkább az egész indítványt leszavazták, mintsem hogy engedjenek a főrendeknek.

Lónyay ebből – úgy tűnik – nem azt a következtetést vonta le, hogy a kormányzattal nem lehet együttműködni, hanem – hasonlóan ifj. Pázmándy Déneshez, Szentkirályi Mórichoz vagy a centralisták körének tagjaihoz – úgy vélte, hogy a következő országgyűlés csak akkor hozhat sikert, ha a követi tábla minél inkább megpróbál együttműködni a kormányzattal a szükséges reformok meghozatala érdekében. Láthatólag nem lelkesedett a közjogi természetű kérdések felvetéséért, hanem inkább a gazdasági, illetve társadalompolitikai reformokra helyezte volna a hangsúlyt.

1847. október 18-án választották Bereg megye követévé, Szintay Jánossal (1848-1849-ben a megye egyik képviselője és kormánybiztosa) együtt. Az országgyűlés elején készült titkosrendőri jelentés „mérsékelt ellenzékinek" nevezte.

1847. november [a dátumban tévesen október] 5-én Pestről Lónyay Alberthez írott levelében így fogalmazott: „Amennyire örvendve mentem fel a múlt országgyűlésre, - azon szép kilátásnál fogva, hogy ez nemhogy elválaszt, de közelébb hoz mindnyájunkat – annyira kedvetlenül megyek most fel, van ugyan magamnak már családom, kiket el nem kell hagynom, s kiket szeretek, - azonban mindég csak veletek s közöttetek érzem magam boldognak s megelégedettnek." Éppen ekkor jelent meg a „Hazánk anyagi érdekeiről" című munkájának első füzete, amelyből egyelőre két példányt sikerült szereznie, az egyiket anyjának, a másikat testvérének, Albertnek küldte el. Levele végén beszámolt arról, hogy a hírek szerint az országgyűlést csak később fogják megnyitni, mert „Csehországba zavarognak, s a csillapításra Istvánt [József nádor fiát] küldötték volna el." (A főherceg korábban csehországi kormányzó volt.) „Kétséges, melyik rész lesz a diétán többségbe" – latolgatta az esélyeket. Végül közölte, hogy hír szerint Szent-Iványi [Károly vagy Ödön?] lesz az alnádor (perszonális), „s fogja Mukit [Zarka Jánost] pótolni, ha beteg talál lenni."

Bereg megye követutasítása mérsékelten liberális szellemű volt. Ez a mérsékeltség nem feltétlenül egyezett Lónyay ízlésével, miután ő nem annyira a társadalmi és a gazdasági, hanem a közjogi kérdésekben hajlott a mérsékelt politizálásra.

Megmutatkozott ez már az 1847. november 22-27. közötti válaszfelirati vita során. Kossuth válaszfelirati tervezete élesen bírálta a kormányzat működését, és hangsúlyosan szólt az ország orvosolatlan sérelmeiről. Széchenyi erre egy mérsékeltebb hangvételű válaszfelirat-tervezetet terjesztett elő, amely mellőzte a kormány bírálatát. A november 27-i szavazáson Kossuth indítványa győzött 26:22 arányban, de az ellenzék tagjainak őszinte megrökönyödésére Lónyay nem Kossuth, hanem Széchenyi indítványát támogatta.

Ennél is nagyobb hullámokat vert az, ami 1848. január-február fordulóján történt. Bár a felsőtáblai többség birtokában az Udvarnak nem tetsző törvényjavaslatok nem kerülhettek az uralkodó elé, Bécsben is úgy vélték, hogy valamilyen módon meg kéne találni a kompromisszumot az ellenzékkel. Az ellenzék egyes vezetői szintén unták azt, hogy az alsótáblán elért sikerek ellenére a törvényhozás munkája egy helyben topog. Közben Kossuth nagy erővel készült arra, hogy az alsótábla napirendre tűzze az 1844-1845-ben bevezetett, az ellenzék által fő sérelemként kezelt adminisztrátori (főispáni helytartói) rendszerrel kapcsolatos előterjesztését.

Mivel az adminisztrátori kérdés napirendre tűzése Apponyi György kancellár bukásának lehetőségét hordozta magában, a kancellár igyekezett mindent megtenni ennek elkerülésére. Ezért már 1847 decemberében érintkezésbe lépett Széchenyivel, aki egy középpárt alakításának, s ez által egy kompromisszumos megoldásnak a lehetőségével foglalkozott. Széchenyi felvette a kapcsolatot az ellenzék néhány mérsékelt tagjával, Lónyay Menyhérttel és Gáborral, Szentkirályi Móriccal, ifj. Páz-

mándy Dénessel. Az alku lényege az volt, hogy ha a kormány hozzájárul a városi kérdés (a városok belső belszerkezetének demokratizálása, s ennek révén több országgyűlési szavazathoz juttatása) rendezéséhez és néhány más reformhoz, akkor az ellenzék kedvezően fogad egy, az adminisztrátori rendszer fokozatos megszüntetését ígérő királyi leiratot; a leirat és az arra adandó válasz szövegét előre megtárgyalták, majd felküldték Bécsbe.

A leirat 1848. február 1-jén érkezett (vissza) Pozsonyba az aznapi elegyes ülésben Ghyczy Kálmán nádori ítélőmester olvasta fel. A túlzottan általános, konkrét biztosítékokat nem tartalmazó szöveget azonban az országgyűlés többsége hűvösen fogadta. A február 2-i ellenzéki konferenciában Bónis Sámuel, Szabolcs megye követe azt indítványozta, „fogjuk rá a leiratra, hogy kívánatainkat teljesen kielégíti, s köszönjük meg leküldését." Ha a főrendek nem így értelmezik, még mindig vissza lehet térni a sérelem részletes tárgyalására. Kossuth a sérelem egyenes tárgyalását javasolta. Szentkirályi viszont a tárgyalás ellen szólt azzal, hogy a nemzetnek tényleges reformokra, nem sérelmek tárgyalására van szüksége. Ebben a szellemben szólt Lónyay Gábor is. Kossuth visszavonult, s teljesnek látszott a kompromisszumos megoldás sikere, amikor Szemere, majd Pázmándy felszólalásai, amelyek a leirat konkrét értelmezését követelték, megfordították a dolgot. A konferencia határozathozatal nélkül oszlott szét.

Február 5-én, az országgyűlés kerületi ülésében biztosnak látszott az ellenzék győzelme. Kossuth javaslata a királyi leiratra adandó válasz tárgyában az volt, hogy a rendek mondjanak ugyan köszönetet az uralkodónak a leiratban kifejezett jó szándékáért, de követeljék, hogy az adminisztrátori rendszernek még az országgyűlés alatt számolja fel az uralkodó. Az indítványt Szent-Iványi Károly gömöri követ terjesztette elő. Ekkor azonban felszólalt Lónyay Menyhért, aki indítványában a királyi ígéret folytán már megszűntnek nyilvánította a rendek aggodalmát az adminisztrátori sérelem tárgyában. A szavazás végül is a Lónyay-féle indítvány győzelmét eredményezte – egyetlen szavazattal. Kossuth ezután kijelentette, „e szavazat következésében az országgyűlésen többé béke nem lehet, hanem harc lesz az utolsó percig", de aztán zseniális taktikai érzékkel kijelentette, hogy a rendek a szavazással arról nem döntöttek, hogy elállnak-e az adminisztrátori rendszer által okozott egyes sérelmek tárgyalásától is.

Az elkövetkező napok vitáiban végül is a kossuthi álláspont győzedelmeskedett, ti. hogy visszatérnek a sérelmek részletes tárgyalására. Február 8-án megindult a pártok közötti egyezkedés, hogy olyan feliratot szerkesszenek, amely az ellenzéket is kielégíti. Ezt a tanácskozást a délután folyamán Szemerénél tartották, s részt vett rajta Kossuth, Bernáth Zsigmond, Tomcsányi József, Pázmándy, Babarczy, Somssich és Lónyay Menyhért is. Kossuth és Szemere február 9-én részt vettek azon a Somssich Pálnál tartott konferencián, amelyen Babarczy Antal és Széchenyi is jelen voltak, s amelynek során végre sikerült egy új feliratszerkezetet kialakítani. Ezt maga Szemere fogalmazta meg. A nádor ezt megpróbálta elfogadtatni a főrendekkel, de az országbíró és mások néhány szó kihagyását kívánták. Kossuth ezzel megpróbálkozott, de miután az ellenzék többsége erre nem volt hajlandó, ő és Szemere megmakacsolták magukat, s a felirati tervezet eredeti formájában került a kerületi ülés elé, amely azt 11-én el is fogadta.

Lónyay február 5-i fellépésének olyan rossz hatása volt, hogy Pesten egyenesen ki akarták őt zárni az Ellenzéki Körből, s Teleki László, a Kör elnöke írt levelet Vörösmartynak, amiben kérte, hogy ettől tekintsenek el, hiszen Lónyay nem ígérte azt, hogy a Kossuth-féle indítványt fogja támogatni, tehát „Lónyay Menyhért apostata [hitehagyott] ugyan, de nem szószegő." Lónyay az indítványát élesen bíráló Szemerét egy kétértelmű kifejezése miatt párbajra akarta kihívni, holott Szemere Simon Nepomuk János soproni követre gondolt, s utóbb nyilvánosan ki is jelentette, hogy nem Lónyayra értette szavait.

Lónyay még két alkalommal foglalt állást határozottan a Kossuth és Batthyány által képzelt ellenzéki politika ellen. Az első ilyen alkalom a vukovár-fiumei vasútvonal kapcsán kirobbant vita volt. A legtöbb megye követutasítása pártolta a vukovár-fiumei vasútvonal megépítését, ám 1848. február 1-jén megjelent Széchenyi neve alatt, de jórészt Kovács Lajos munkájaként a „Javaslat a

magyar közlekedési ügy rendezésérül" szóló könyv. Ebben Széchenyi az ország Budapest központú vasúti hálózatának kiépítése mellett foglalt állást, ellentétben a Kossuth által pártolt vukovár-fiumei vasútvonallal. Noha a két javaslat nem zárta ki egymást, Széchenyi és elvbarátai úgy látták, hogy ha ebben a kérdésben leszavazzák Kossuthot, akkor ezáltal akár meg is buktathatják. (A vukovár-fiumei vasútvonal jórészt a horvátok lakta területeken haladt volna át, a magyar-horvát viszonyt pedig már ekkor súlyos feszültségek terhelték.) A dolognak nemcsak napi politikai aktualitása volt: a vukovár-fiumei vasútvonal elsősorban a horvát-szlavón, míg a budapest-fiumei vasút elsősorban a magyar területek számára lett volna előnyös; a vukovár-fiumei terv erősíthette a meglévő horvát önállósági törekvéseket, a budapest-fiumei pedig Horvátország gazdasági integrációját is elősegíthette.

Lónyay ott volt valamennyi ülésen, s február 19-én maga is határozottan a vukovár-fiumei vasút (azaz Kossuth) ellen szólt, február 21-én, a szavazás alkalmával pedig Széchenyi terve mellett szavazott.

A másik ügy inkább szimbolikus volt, de ismét jelezte Lónyay különutasságát. Február 18-án István nádor bált adott az országgyűlésen megjelenteknek, ám a bálra nem hívta meg Batthyány Kázmér grófot és feleségét, Keglevich Augusztát. Keglevich Auguszta ugyanis elvált férjétől, Szapáry Antaltól, majd annak érdekében, hogy hozzámehessen Batthyány Kázmérhoz, mind ő, mind Batthyány áttértek a református felekezetre. A felsőbb, főleg a konzervatív körök egy része nem ismerte el a házasságot törvényesnek. A nádor ezért nem hívta meg a házaspárt a bálra, mire a Batthyány-rokonság tagjai, illetve az ellenzéki követek egy része visszaküldte a meghívóját. Lónyay azonban ezúttal sem csatlakozott az ellenzéki többséghez, sőt, több követet ő maga beszélt rá a bálon való megjelenésre. A nádor, aki méltányolta Lónyay február eleji fellépését, maga is nagyon barátságos volt vele, sőt, titkára útján közbenjárását ígérte Lónyay munkájának mielőbbi (kedvező) cenzori elbírálásával kapcsolatban.

Lónyay már február 24-én értesült arról, hogy Kossuth feliratot akar indítványozni arról, hogy az uralkodó adjon alkotmányt a birodalom többi tartományainak is. „Ahelyett, hogy a legkedvezőbb időt koncessziók kivívására használnánk föl, készakarva rontunk el mindent" – írta naplójába.

Lónyay ugyanakkor némi joggal, úgy érezte, hogy elfogy körülötte a levegő. Noha Széchenyivel viszonylag rendszeresen találkozott, sőt, azt javasolta a grófnak, próbálja meg rávenni az ellenzék vezetőit arra, hogy ne követeljenek alkotmányt a birodalom többi országának és tartományának; pontosabban, beszéljenek róla, hogy megteszik, de ígérjék meg, hogy ha ígéretet kapnak az évenként országgyűlés tartására, elállnak tőle. Széchenyi azonban nem volt fogékony az ötletre.

Lónyay február 25-én és 26-án ott volt azokon az ellenzéki konferenciákon, amelyeket Kossuth felirati tervezetéről tartottak, de magában a vitában nem vett részt, talán azért sem, mert Kossuth indítványa ellen igen sokan felszólaltak, köztük olyanok is, akik a korábbi vitákban Kossuthot támogatták.

Lónyay végül február 29-én családjával együtt leutazott Pestre; felesége ekkor már mindenórás terhes volt, s március 1-jén hajnali háromnegyed háromkor meg is született a fia.

Lónyay szándéka az volt, hogy két hétig Pesten marad, s csak ezt követően tér vissza Pozsonyba, az események azonban áthúzták számítását. Március 2-án este már Pestre is megjött a február 22-i párizsi forradalom híre. Március 3-án Lónyay felkereste Eötvös Józsefet, akinél ott találta a Pesti Hirlap egész szerkesztőségét: Trefort Ágostont, Csengery Antalt, Kemény Dénest és Zsigmondot, amint az Augsburger Allgemeine Zeitung tudósítását olvasták a február 22-i párizsi eseményekről. Március 4-én az Augsburger Allgemeine Zeitung beérkező száma már a forradalomgyőzelméről és a köztársaság kikiáltásáról tudósított. A délutáni pozsonyi gőzös meghozta a hírt Kossuth március 3-án beterjesztett, s az alsótábla által elfogadott felirati javaslatáról, amelyben felelős kormányt kért az országnak. Lónyay ezek után úgy érezte, hogy neki is Pozsonyban van a helye.

Valószínűleg a március 5-én reggel induló gőzössel utazott el Eötvös Józseffel együtt Pozsonyba, ahová másnap, 6-án délelőtt érkeztek meg. Lónyay mindjárt az alsótábla ülésébe ment, ahol mindent nyugodtabbnak talált, mint ahogy várta. Úgy vélte, a Kossuth-féle feliratban követelt felelős kormány

életbe léptetése még messze van, s már azzal is elégedettek lehetnek, ha az uralkodó beleegyezik az évenkénti országgyűlés tartásába Pesten, s ha a felelősség elvét legalább a közmunkák és a közpénztár kezelőire kimondják. Eötvös rövidesen továbbutazott Bécsbe, ahonnan 7-én azzal tért vissza, hogy Kossuth felirata óriási hatást gyakorolt a bécsiekre, akik maguk is alkotmányos követelésekkel akarnak fellépni. Ugyanakkor egyre-másra érkeztek a hírek a németországi nyugtalanságokról.

Március 9-én több követ és főrend, így Kovács Lajos, Andrássy Gyula, Orczy Béla, Károlyi Ede, Waldstein János társaságában Bécsbe. Kovács Lajos azt fejtegette, hogy a Kossuth-féle föliratban foglaltak egy része benne van a kormányzat által az országgyűlés elején benyújtott királyi előterjesztésekben, azaz, a kormányzat a fokozatosság elvének érvényesítésével akár el is fogadhatná a feliratot. Ez az útitársaknak tetszett is.

Délután fél négykor érkeztek Bécsbe. Lónyay felkereste apját, Lónyay Jánost akitől megtudta, hogy a vezető körök „a reakcionárius politika mellett vannak", azaz, semmiben nem akarnak engedni. Magyarázatként elmondta, hogy az orosz cár katonai segítséget ígért, s ezért az udvar szándéka az, hogy újoncokat kér a magyar országgyűléstől. Ha a diéta megadja, azonnal feloszlatják; ha megtagadja, igazolva van az oroszok behívása.

Késő délután vagy már este Kovács Lajostól megtudta, hogy a nádor elnökletével a magyar kormányférfiak (Apponyi György, Majláth György, Keglevich Gábor, Zsedényi Ede, Vay Miklós), valamint Széchenyi titkos konferenciát tartanak a magyar ügyekről. Kovács és Lónyay odasiettek, kihívatták Széchenyit, akinek elmondták Kovács javaslatát arról, hogyan lehetne „megszelídíteni" a Kossuth-féle felirati javaslatot. A javaslat mind Széchenyinek, mind az általa kihívott Zsedényi Ede kancelláriai tanácsosnak tetszett, s be is vitték azt a konferenciába. Lónyay – Kovács elbeszélése alapján – úgy tudta, hogy a konferencia elfogadta a javaslatot; Széchenyi naplója szerint a konferencia gyakorlatilag nem hozott határozatot.

Március 10-én apjától arról értesült, hogy a kormányzat tagjai provizóriumról, azaz az alkotmányos rend felfüggesztéséről álmodoznak, s ő közölte velük, hogy nem fognak olyanokat találni elegendő számban, akik elvállalnák az irányítást. Emellett kifejtette, hogy parasztlázadástól fél, s kérte Apponyi kancellárt, intézze el, hogy Bereg megyébe küldjenek öt századnyi katonaságot.

Lónyay Menyhért aznap Zarka János személynök táraságában utazott vissza gőzhajón Pozsonyba., majd 11-én továbbutazott Pestre. Március 12-14. között családjával, illetve ismeőseivel töltötte az időt, nem vett részt az Ellenzéki Kör tanácskozásaiban.

Március 15-én reggel a betegeskedő családtagjaihoz vizitre érkező Stáhly Ignác doktortól tudta meg a március 13-i bécsi forradalom hírét (amely egyébként már előző est ismert volt Pesten). Erre Lónyay sétálni indult, hogy további részleteket tudjon meg. A Kaszinóba ment, ahol Hajnik Páltól további részletekről értesült, s tőle tudta meg azt is, hogy a márciusi fiatalok a Landerer és Heckenast nyomdában kinyomtatták a Nemzeti dalt és a Tizenkét pontot. Hajnik és a szintén jelen lévő Trefort Ágoston azt fejtegették, hogy szükséges „a mozgalomba vegyülni, hogy az káros irányt ne vegyen".

Lónyay első érzése azonban nem az örömé, hanem az ijedtségé volt. Attól tartott, hogy „e mozgás a föld népére is kiterjed", annál is inkább, mert anyja és testvérei is vidéken voltak. Ezért délután levelet írt anyjának a dolgok állásáról, s azt javasolta, hogy menjenek Kassára vagy Munkácsra. Délutánra már értesült a forradalom győzelméről; arról, hogy a Pozsonyból érkezett Almásy Móric értesítette a tömeget a Kossuth-féle feliratnak a főrende által történt elfogadtatásáról; illetve arról, hogy a nép kiszabadította Stancsics (Táncsics) Mihályt a budai börtönből. A pesti események jelentőségét, mint utólag önkritikusan bevallotta, egyelőre ő maga sem látta, amit az s mutat, hogy az anyjához írott, már említett levélben nem írt róluk bővebben.

Másnap, 16-án Pejacsevich János gróftól értesült az előző napi események részleteiről, illetve találkozott a Pozsonyból érkezett Szalpeckkel (talán Szalbek Györggyel), aki a március 15-i zsonyi eseményekről számolt be neki. „Gyanítván, hogy Pozsonyban nagy események fognak történni", úgy döntött, hogy március 17-én gőzössel visszatér a rendi országgyűlés színhelyére. Este a kaszinóban a magyar országgyűlési küldöttség lelkes bécsi fogadtatásáról értesült.

Március 17-én Ürményi Ferenccel, Kiss Miklóssal, Kovács Lajossal és Mikó Imre gróffal együtt utazott fel Pozsonyba. Útközben, Komáromban már értesültek Batthyány Lajos miniszterelnöki megbízatásáról. Március 18-án kora reggel érkeztek Pozsonyba. Felkereste Ráday Gedeont, akinek elmondta, hogy a Pesten lévő Klauzál Gábor szerint az országgyűlésnek azonnal le kellene mennie Pestre, „mert különben a mozgalomnak ura nem lesz", ugyanis a fő agitátorok, Jókai, Petőfi, Irányi József, Irányi Dániel, Vasvári „a diéta nullitására izgatnak." Azután az igen kedveszegett Eötvös Józsefet kereste fel, aki azt mondta neki, már bánja,hogy megházasodott, „mert azok, kik most a minisztériumban lesznek, fejükkel játszanak." Aztán fiákerén elvitte Eötvöst Batthyányhoz, majd hazament. Délelőtt 9-kor a gőzhajóállomáson ismét találkozott Eötvössel, majd Ruttkay Istvánt kereste fel. Délután 1 órakor rész vett a kerületi ülésen, amely eltörölte a követutasítás rendszerét, s egyenlő szavazattal ruházta fel a szabad királyi városok és a káptalanok követeit is. Ezt követően mondták ki az úrbéri viszonyok és a papi tized eltörlését, illetve a közteherviselést. Lónyay indítványára az úrbéri viszonyok eltörléséről szóló törvényjavaslatot kiegészítették egy paragrafussal, amely szerint „oly földbirtokos ellen, kinek birtokához a törvény kihirdetése előtt úrbériség volt csatolva, a kereskedési viszonyokból eredő váltók kivételével, egyéb adóssági követelések, a törvény további rendeleteig fel nem mondhatók." Este jelen volt a főrendek ülésén, ahol azok is lemondtak az úbéres jövedelmeikről, illetve a főpapság a tizedről.

Lónyay március 20-án fejezte be pozsonyi naplóját, de öccséhez, Alberthez intézett leveleiből a további eseményekkel kapcsolatos véleménye is nyomon követhető. Március 22-én az országgyűlési ülésben írott levelében arról értesítette öccsét, hogy „azon roppant sebes haladás, melyben ezen forradalmi törvényhozás halad, - neki fog talán még ma az ősiségnek menni." Ugyanakkor közölte, hogy az ország különböző részeiből megnyugtató hírek érkeznek, „csak Pesten zavarognak." Úgy vélte, „hogy reakció vágy mindenesetre lesz a nemességben, s különösen a földbirtokosságban, miután már most nincs senkinek jobbágya." Bécsből jó hírek érkeznek, folytatta, Lajos főherceg elmozdítását egy 20.000 fő által aláírt petíció követelte. Berlinben forradalom van, Porosz-Szilézia állítólag küldöttséget küldött a császárhoz, hogy Ausztriához akarnak csatlakozni. A Lombardiával szomszédos kisebb olasz államok pedig a Lombard-Velencei Királysággal egyesülnének, „külön minisztériumot s alkirályt kérnek."

A továbbiakról úgy vélte, „vagy egy évig nem lesz békesség a falun – azután talán csak konszolidáltathatnak a viszonyok országunkban. - Hanem az arisztokrácia elesett, - a nemzetiség is alkalmasint, - talán az ország ki nem állja ezen veszedelme krízist." Majd így folytatta: „…benn érzi a vagyonos osztály, hogy élet-halál krízis közt van- talán képes lesz reakció nélküli rendet csinálni. Én más jövendőt előttünk nem látok, mint schweizi kanton-szisztémát." Ez utóbbi megjegyzés azért érdekes, mert arra mutat, hogy Lónyay tartott az országon belüli nemzetiségi feszültségek kialakulásától, s ezt csak Magyarország föderatív átszervezésével tartotta elkerülhetőnek. Levele végén megjegyezte: „Bárcsak már egy évvel idősebb lennék!"

Ezen az ülésen a nemzetőrségi törvnyjavaslat vitájában Lónyay azt javasolta, hogy csak azokat vegyék fel a nemzetőrségbe, akik a városokban 100 forintot érő föld- vagy háztulajdont, falun egy jobbágyteleknyi földet bírnak, ha pedig nem rendelkeznek ingatlannal, évi 200 forint jövedelmük van. Ezt a paragrafust az országgyűlés azzal a módosítással fogadta el, hogy a városokban és rendezett tanácsú községekben a nemzetőrség tagja az lehet, aki 200 forint értékű vagyonnal rendelkezik, másutt fél telekkel, vagy annak megfelelő nagyságú földbirtokkal, illetve 100 forint évi tiszta jövedelemmel rendelkezik.

Ezt követően már csak két levelét ismerjük, mindkettőt Kónyi Manó közlésében. A március 29-i levélben a március 28-i, a felelős kormány megadását lényegében megtagadó uralkodói leirat Pozsonyba érkezéséről, s annak rossz visszhangjáról számolt be. Másnap, 30-án arról írt, hogy Kossuth a képviseleti rendszert az ééltalános választójogi rendszerhez akarja közelíteni. „Meg kell adni, Kossuth hatalmas ember, ki e nemzetet vagy függetlenné, vagy nyomorulttá teszi; vagy szabadságot teremt, vagy az országot vérbe borítja, és a nemzetet végmegsemmisüléshez vezeti" – írta. Beszámolt

arról, hogy a kijelölt minisztereket Bécsbe hívták. Ő maga Andrássy Gyulával sétált, amikor Deákkal találkoztak, aki úgy vélte, „ezen diéta nem mint diéta fog végződni." Lónyay is aggódott a továbbiak miatt. „Oly állapotban vagyok, hogy nem is merek gondolkozni; ágyban fekve nem bírok elaludni. Ha Ausztria akarja, nemzetiségek háborúja támad hazánkra."

Deák és Lónyay aggodalmai egyelőre nem teljesültek. Március 31-én megszületett a „jó" királyi leirat, amely immáron lehetővé tette a felelős kormány megalakítását, az országgyűlés pedig gőzerővel folytatta a törvényhozó munkát. Lónyay ezt követő tevékenységéről nincsenek adataink, csupán Széchenyi egy április 8-i naplófeljegyzése emlékezik meg arról, hogy aznap délután Lónyay „Menyus" mint csevegő volt nála.

Utolsó pozsonyi levelét 1848. április 10-én írta öcsének, Albertnek, s kézbesítés végett megküldte neki az apjuknak írott levelét. „Nemsokára reménylem, hogy látjuk egymást, nem mondhatom, mennyire vágyódok utazni."

Lónyay Menyhért számára az 1847-1848. évi rendi országgyűlés meghatározó jelentőséggel bírt. Noha nem először vett részt országgyűlésen, ekkor vált országosan ismertté – s némileg hírhedtté 1848. februári szereplése miatt. Az országgyűlés ugyan nem azt az eredményt hozta, amit remélt, azonban a végeredménnyel alighanem elégedett lehetett, még ha a törvények némelyike ellen volt is kifogása. Az általa preferált társadalompolitikai jellegű reformok többségét törvénybe foglalták, s látnia kellett, hogy mindezt az európai viszonyok alakulását kihasználó Kossuth-Batthyány-féle radikális politizálás érte el. Ugyanakkor a márciusi fordulat után is érezhető módon a viszonyok mielőbbi stabilizálását tartotta fontosnak, ezzel magyarázható a birtokosokra kiterjesztendő adósságfizetési moratóriummal, vagy a nemzetőrség társadalmi bázisának szűkítésével kapcsolatos javaslata. Naplója és levelei tanúsága szerint Széchenyi és Deák voltak a politikai ideáljai, de – mint ezt március 30-i levele mutatja – minden ellenszenve ellenére nem tagadta Kossuth politikusi nagyságát sem. Ebből a pozícióból sokféle út nyílott 1848-1849-ben. Benne volt a közügyektől való visszavonulásé és az aktív politikai szerepvállalásé is. Lónyay Menyhért 1848-1849-ben ez utóbbit választotta, s megpróbált szakpolitikusként érvényesülni egy olyan időszakban, amely 1848. őszétől kedve egyre kevésbé kedvezett ennek az éthosznak, ám ennek ellenére mindvégig kitartott azon ügy mellett, amellyel alighanem egyre kevésbé tudott érvényesülni.

Források és irodalom

Magyar Országos Levéltár P 470. Lónyay-család levéltára. Lónyay III. Albert iratai. 1. csomó. Lónyay Menyhért 1848. évi levelei.
Deák Ferencz beszédei. S. a. r. Kónyi Manó. 2. kiadás. Bp., 1903. II. k. 1842-1861.
Gróf Széchenyi István levelei. Összegyűjtötte, előszóval és jegyzetekkel ellátta Majláth Béla. III. k. Gróf Széchenyi István Munkái. VI. k. Bp., 1896.
Gróf Széchenyi István naplói. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta Viszota Gyula. Hatodik. kötet. (1844-1848). Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Gróf Széchenyi István összes munkái 15. k. Bp., 1939.
Károlyi Árpád: Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Gróf Széchenyi István összes munkái. Hetedik kötet. Bp., 1921. I. k.
Kossuth Lajos összes munkái. XI. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen. S. a. r. Barta István. Bp., 1951.
Lónyay Menyhért naplója 1860-1861. Sajtó alá rendezte Berkes Hajnalka, Laszli Mariann és Nagy Anita. Szerkesztette Deák Ágnes. Az utószót írta Cieger András és Deák Ágnes. Századvég Kiadó, Budapest, 2004.
Lónyay Menyhértnek 1847-8-diki naplója. In: Szószék és csatatér. Politikusi visszaemlékezések és naplók 1848-49-ből. S. a. r. Hermann Róbert. Bp., 2000. 35-69. o.

Dr. Cieger András *(MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest)*

Lónyay Menyhért, a politikus és a földbirtokos

Dr. Cieger András
kutató

Gróf Lónyay Menyhért egyszerre volt politikus, gazdasági szakember, tudós, egyházi vezető, nagybirtokos, magánvállalkozó, pénzintézeti elnök és népes családjának irányítója. E rövid tanulmányban mindenekelőtt az 1867 után nagy karriert befutó politikust, valamint a Szabolcs-beregi régióért máig érezhetően sokat tévő földbirtokost szeretném bemutatni.

A pénzügyminiszteri évek

Politikusként 1865-ben Deák Ferenc már egyenesen pótolhatatlannak tartotta. Lónyay az ekkor ismét összeülő országgyűlés idején remekül tudta kamatoztatni addigra kiépített sokirányú kapcsolatait: Eötvös József és Andrássy Gyula mellett ő volt az, aki 1866-tól kezdve folyamatosan tárgyalt az uralkodóval és a bécsi politikusokkal, illetve a Deák párt meghatározó tagjaival a formálódó kiegyezés bonyolult politikai és jogi részleteiről. *„Nehéz dolog volt oly formulatiót találni, mely megfeleljen a jogi fogalmaknak is, de egyszersmind megnyugtassa a bécsieket is."* – jellemezte a helyzetet később maga Lónyay.[1]

Számára a kiegyezés körüli önálló munka valójában miniszteri kinevezésével vette kezdetét. Míg 1867 tavaszáig legfőképp a kiegyezés megvalósíthatóságában kételkedő osztrák politikusok meggyőzésével és Deák „megpuhításával" telt ideje, ezt követően a vitás anyagi kérdések gyakorlati rendezése várt rá. A magyar és az osztrák kormány (illetve két országgyűlési küldöttség) folytatott aprólékos egyeztetést egymással pénzügyi problémákról.

Lónyay igen vehemensen látott hozzá birodalom gazdasági bajainak megoldásához. Elgondolása három fő területet ölelt fel: az államadósságok rendezését, a pénzrendszer új alapokra helyezését és a bankkérdés megoldását. 1867 végére sikerült elfogadtatni a közös ügyek költségeiből való tehervállalás arányáról (azaz a kvótáról), a közösnek elismert államadósságok után elvállalt évi járulékról, illetve a vám- és kereskedelmi szövetségről szóló törvényeket (1867: 14-16. tc.), amelyek az Osztrák-Magyar Monarchia öt évtizedes működésének az alapját jelentették. Az önálló nemzeti bank megteremtésére azonban nem került sor a dualizmusban, amiért a kortársak egy része Lónyayt is felelőssé tette.

A hatalomra jutott liberálisok előtt ezt követően is roppant feladatok álltak. A polgári kor kihívásainak megfelelő törvények megalkotását, a különböző hatalmi intézmények (minisztériumok, helyi közigazgatás, bíróságok, stb.) kiépítését, illetve polgári átalakítását kellett megoldaniuk. Ám még ennél is sokkal többet: át kellett formálniuk a társadalom gondolkodását, mentalitását. A kormányzati politikusoknak nem csak a kiegyezéses rendszert kellett elfogadtatniuk a társadalommal, de a polgári államélet működését is meg kellett értetniük az emberekkel, legyőzve a társadalom állam- és intézményellenes felfogását.

Eközben maguknak is el kellett sajátítaniuk a különböző vezetési, hatalomgyakorlási technikákat, ki kellett alakítaniuk azokat az elveket, szabályokat, melyek sok tekintetben máig hatóan jellemzik a magyar parlamentarizmus működését. Ez a folyamat az évek során számos negatív és pozitív tapasztalattal gazdagította az állam irányítóit.

Lónyay és munkatársai nevéhez köthető például a modern pénzügyigazgatás megszervezése, valamint a polgári magyar állam költségvetési rendszerének kialakítása (ez utóbbi sok konfliktus

[1] *Lónyay-napló, 1867. jan. 28. MOL [Magyar Országos Levéltár] Filmtár, 37154. A jelen tanulmányban érintett kérdéseket részletesen tárgyalom könyvemben: Cieger András: Lónyay Menyhért 1822-1884. Szerepek – programok – konfliktusok. Budapest, Századvég, 2008.*

forrása volt). A fennmaradt források arról tanúskodnak, hogy Lónyay erélyes, nagy munkabírású és másoktól is sokat követelő vezető volt.

A legnagyobb gondot a kormányzat számára az állami bevételek szűkössége jelentette, ez pedig leginkább az adórendszer aránytalanságára és társadalom részéről tapasztalható adómegtagadásra volt visszavezethető. A kormánypolitikusok azonban világosan látták, hogy az új politikai rendszer elfogadtatása érdekében adóemeléssel nem kísérletezhetnek.

Lónyay 1868-as költségvetési beszédében fogalmazta meg három fő elemből álló gazdaságpolitikai koncepcióját. Elsőként az államigazgatás minden területén szigorú takarékosságra szólított fel és célként a költségvetési egyensúly megőrzését tűzte ki. Második elemként elengedhetetlennek tartotta az állam bevételeinek növelését, amelyet azonban nem az adótételek megemelésétől, hanem az általános közteherviselés elvének érvényre juttatásától és az adóreformoktól várta. Végül az állam beruházás-élénkítő tevékenységéről szólt. Lónyay gazdaságpolitikai koncepciójában egyszerre volt jelen a költekezés visszafogása, illetve az állam áldozatvállalása. A program e belső ellentmondását Lónyay egy olyan dinamikus modellben igyekezett feloldani, amely az ország adózó képességét és a társadalom vállalkozó kedvét a törvényi és intézményi háttér megteremtésével, illetve az adóterhek mérséklésével, bizonyos esetekben pedig adómentességgel és kedvezményes kölcsönökkel kívánta növelni. Az ily módon gyarapodó bevételek jelentős részét pedig a gazdasági élet szereplőinek további ösztönzésére szándékozott visszafordítani. Jól érzékelhető tehát, hogy Lónyay szemlélete eltért a szabadversenyes liberalizmus felfogásától, ám nagy hangsúlyt helyezett az államapparátus terjeszkedésének megakadályozására, illetve ellenezte a gazdasági szempontból közvetlen hasznot nem hajtó fejlesztések állami támogatását. Ezek megvalósítását továbbra is a társadalom önerejétől várta.

Azonban e koncepció érvényre juttatásakor Lónyaynak számolnia kellett a gazdasági élet valós folyamataival (pl. az 1869-től jelentkező válságjelenségekkel) és szembe kellett néznie azzal is, hogy az alkotmányos keretek között működő modern polgári állam megteremtése jelentős mértékű anyagi többleterőforrás mozgósítását igényli (például a közigazgatás és az igazságszolgáltatás intézményrendszerének kiépítése kapcsán). Ráadásul, a kormányzati politika egyéb irányítói részben más szempontokat kívántak érvényesíteni és ebből fakadóan eltérő problémák megoldását szorgalmazták (például a kultúra területén). Továbbá gondot okozott a társadalom alacsony adózási morálja. Lónyay több gesztussal is egyértelművé kívánta tenni a lakosság számára, hogy nem lehet egyenlőség jelet helyezni az abszolutista állam és az alkotmányos kormányzat adószedési gyakorlata közé. A király jóváhagyásával eltörölte a felhalmozódott pénzügyi büntetéseket, szabadon bocsátotta a fizetésképtelenség miatt korábban börtönbe vetett személyeket, valamint megtiltotta a pénzügyőrségnél a bilincs alkalmazását, végül mindenki számára világos és nyilvános szabályokba foglaltatta az adóbehajtás módját.

Lónyay koncepciója szerint tehát a központi beavatkozás mértékét az állampolgárok anyagi ereje határozza meg: a magánvállalkozások lehetőségeit meghaladó fejlesztések esetén tartotta csak szükségesnek az állam segítségét. Nincs terünk felsorolni az Andrássy-kormány idején meginduló állam által támogatott beruházásokat. Lónyay pénzügyminiszterként nem csak az anyagi fedezetet biztosította ezekhez az építkezésekhez, de a központi fejlesztés irányára is komoly befolyást igyekezett gyakorolni. Egy kortársa szerint valójában Lónyay irányította a közlekedési tárcát is.

1870 elejére Lónyay azonban számos szakmai és személyes konfliktusa miatt egyre inkább ellehetetlenült a hazai belpolitikában, ezért maga is a távozás mellett döntött: első magyarként a bécsi közös kormányzat tagja lett és egy meglehetősen zaklatott másfél éven át (a porosz-francia háború idején) a birodalom pénzügyeit igazgatta.

A kormány élén

Lónyay 1871 végén miniszterelnökként térhetett vissza a magyar politikába. Programjában egyrészt a végrehajtó hatalom megerősítését hangsúlyozta és hibásnak tartotta a magyar parlamenta-

rizmus működését. Elítélte a közjogi törésvonal mentén szerveződő pártrendszert, az ellenzék parlamentarizmust lejáratót magatartását, hiányolta a törvények tiszteletét és a társadalmi összefogást. *„Akard a rendet, a szabad intézménnyel józanul párosult rendet – tehát erős kormányt, rendszeres parlamentet…"* – összegezte gondolatait.[2] Másik visszatérő gondolata a nemzeti érdekeket, sajátosságokat lekicsinylő absztrakt liberalizmus (Lónyaynál: a „kozmopolitizmus") elutasítása volt. A nemzeti elvet feltétlenül az egyéni szabadság elé helyezte gondolkodásában: *„Magyarország magyar legyen, tehát ne csak azt nézzük mi liberális, mi demokratikus, de mi mellett a Sz. Ist. [azaz: a szent istváni korona] épsége és Magyarország magyar maradjon. Ez áll nálam mindenekfelett, ennek még a szabadságot is alárendelem."*[3]

Programjában a rend iránti vágy, az erélyes kormányzás, az állam nagyobb beavatkozása, valamint a nemzeti hagyományok és a magyar faj érdekeinek a védelme együtt volt jelen a haladásba és a modernizációba vetett hittel, a hatékony polgári intézményrendszer megteremtésének a követelésével, a rend pedig az alkotmányossággal párosult.

Konkrét miniszterelnöki tervei a következők voltak: hatékonyabb döntéshozatal, pontosabb kodifikációs munka, a párt és kormány jobb együttműködése; a házszabályok szigorítása, gyorsabb munka, házelnöki jogkörök bővítése. Lónyay programjának része volt még a parlamenti ciklus idejének háromról öt évre való emelése, a főrendiház reformja, a sajtótörvény és a választójog módosítása. Fontosnak tartotta továbbá a kolozsvári egyetem felállításáról, a Ludovika Akadémia megnyitásáról és a főváros egyesítéséről szóló törvények megalkotását. Nagy hangsúlyt helyezett az adó- és illetéktörvények meghozatalára, de szerepelt a programban például a büntetőjogi kódex és a polgári perrendtartásról szóló törvény elfogadtatása is. Megállapíthatjuk, hogy a politikai intézményrendszer szinte minden elemét illetően reformokat ígért, megvalósítása rendkívül feszített kormányzati munkát feltételezett. Ugyanakkor egyértelműen kitűnik az is a szövegekből, hogy Lónyay programjából kimaradtak a társadalomra vonatkozó célkitűzések. Nem találjuk nyomát például sem a szabadságjogok bővítésére, sem a jogegyenlőség kiszélesítésére irányuló liberális elgondolásoknak.

Lónyayt azonban a belpolitikában bizalmatlanság vette körül: a kormányzati munkát időnként szinte lehetetlenné tették a minisztertanácson belül feszülő személyi ellentétek. A gyanakvás és a bizalmatlanság állandósult a kormányon belül. A Deák-párt belső köréhez tartozó politikusok nem voltak hajlandók szerepet vállalni a kormányban. A párt összetartozását Lónyaynak nem sikerült erősítenie, ekkor már legalább 5 csoport (frakció) létezett a párton belül.

„A választásokra egyenes kifolyást akarok gyakorolni. Az egész oppositió dühös ellenem, csak a párt tartson együtt és legyenek biztos és jó társaim, úgy nem félek a sikertől." – írta az 1872-es választás előtt.[4] A rendelkezésünkre álló források hatalmas anyagi áldozatokról árulkodnak. Jóllehet, a választásokon a mandátumok 61%-át sikerült megszerezni, Lónyay több szempontból sem érte el célját. A képviselőházi erőviszonyokat lényegesen átformálni nem tudta, ez pedig újabb éles parlamenti konfliktusokat vetített előre. Közvetlen párthíveinek száma sem volt akkora (becslésünk szerint 40-50 fő), hogy a kormánypárton belül döntő befolyást tudtak volna kialakítani. Éppen ellenkezőleg, a miniszterelnök pozícióját gyengítették egyrészt a választások miatt még jobban feldühödött ellenzék támadásai, másrészt Deák Ferenc és körének egyre gyakrabban éreztetett morális kritikája.

Lónyay Menyhértet szinte kinevezése napjától korrupciós vádakkal illették. Személye és politikája az ellenzék szemében egyaránt alkalmasnak bizonyult arra, hogy a támadások özönét zúdítsák a politikusra, amit hallgatólagosan a Deák-párt soraiból is egyre többen támogattak. Az ellenzék Lónyayt, mint korábbi pénzügyminisztert tette felelőssé a gazdasági élet zavaraiért, miniszterelnökként őt hibáztatta a politikai rendszerben mutatkozó korrupciós jelenségekért, személyében látta az új politikusi mentalitás megtestesülését és elítélte magánsikereit, végül pedig Lónyayn kívánt bosszút állni mindazon vélt vagy valós sérelmekért, amelyeket az előző időszakban elszenvedett.

---

[2] *Lónyay Menyhért könyvvázlata, 1872 körül. MTAK Kt. [Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára] Ms 5306/23a.*

[3] *Lónyay Menyhért beszédvázlata a párttanácskozmány előtt, 1872 körül. MTAK Kt. Ms 5306/22a.*

[4] *Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1872. márc. 31. MOL P. 470. 1. cs.*

A Lónyayt érő támadások átmenetileg képesek voltak megteremteni az erősen megosztott ellenzéki oldal összefogását.

Felszólalásaiban általában higgadt keserűséggel utasította vissza az ellenzék állításait. Lónyay többször hangoztatta, hogy lelkiismerete nyugodt, politikai és gazdasági tevékenysége a nyilvánosság előtt zajlott. Politikai tettei és majdnem 30 évi közéleti szerepvállalása inkább elismerést érdemelne. Vagyonát becsületes úton hosszú évtizedek alatt fokozatosan szerezte, köszönhetően kitartó takarékosságának, szorgalmának és a szerencsének. Ő mindig is tanítómestere, gr. Széchenyi István magatartását követte, aki a közérdeket sosem feledte, de vallotta, hogy az ország fejlesztésével igenis összefér saját vagyonának a gyarapítása. Sértett büszkeséggel, de határozott öntudatossággal vállalta fel, hogy magatartásával kortársaihoz képest egy eltérő mentalitást testesít meg: *„Midőn hazám javát s anyagi jólétét előmozdítani igyekeztem, a magamét is növeltem. Igenis ez teljesült rajtam s erre büszke vagyok. Midőn önök pihentek, visszahúzódtak, én munkás voltam…”.*[5]

A rágalomhullámok 1872. november 18-án csaptak össze Lónyay feje felett. Csernátony Lajos ellenzéki honatya egy interpelláció ürügyén a miniszterelnök személyére terelte a szót: *„Én egyszerűen azt tartom, hogy ezen országban mindenkinek van joga gyarapodni, vagyonosodni, gazdagodni, de a miniszterekeknek nincs ehhez joguk, nincs ehhez joguk még a legbecsületesebb módon sem akkor, mikor az ország deficitben van. Gróf Lónyay Menyhért, hogy ha nem kormányelnök, milliókat milliókra halmozhat.”*[6]

Lónyay láthatóan nem tudott mit kezdeni azzal az elvvel, hogy a politikusokra szigorúbb erkölcsi szabályok vonatkoznak, fokozottan vigyázniuk kell fedhetetlenségükre, különösen egy olyan időszakban, amikor az ország és a lakosság jelentős része gazdasági gondokkal küzd.

Nem a képviselőházi botrány okozta Lónyay bukását, de a közvélemény számára világossá tette a miniszterelnök tarthatatlan helyzetét. Lónyay nem bírta sem az ellenzék, sem saját pártja és miniszterei bizalmát, az utolsó napokban Deák nyíltan nehezményezte, hogy Lónyayt itthon és külföldön egyaránt rossz hír veszi körül és ez árt az ország nyugodt működésének. Még a kormányfő által toborzott képviselői tábor nagyobb része is tétlen maradt. Egyedül az uralkodó bizalma volt mindvégig töretlen Lónyay személye iránt (ennek bizonysága például a grófi cím adományozása 1871-ben), ám a parlamentarizmus keretei között ez nem volt elegendő, ezért a miniszterelnök benyújtotta lemondását.

A kudarc fő okát egy Lónyay személyétől független tényezőben látjuk. Az 1867 után kialakult politikai intézményrendszer első komoly válságát élte, amely kiterjedt a pártrendszerre és a kormányzati működésre. A belső törésvonalakkal szabdalt pártok mindegyike a bomlás, az átformálódás időszakát élte. A kormányzati munka ugyancsak problémákkal küzdött, hatékonysága meglehetősen alacsony volt. Az átfogó reformok megvalósításához hiányzott az egységes koncepció és a megfelelő kormányzati erő. Nem sikerült ezeken a problémákon változtatnia tulajdonképpen egyik Lónyayt követő Deák-párti kormányfőnek sem, a személyükbe és politikájukba vetett bizalom esetükben is igen hamar elfogyott. A problémák megoldására sok esetben évtizedeket kellett várni, egyes reformkérdések pedig az egész korszakban megválaszolatlanok maradtak.

A párt vezetői szemében leginkább erélyes kormányzási stílusa és a kormány szerepének a növelése érdekében tervezett lépései kelthettek bizalmatlanságot. Lónyay elszigetelődését feltétlenül megkönnyítették az ellenzék által hangoztatott korrupciós vádak is. Lónyay személye egyre inkább teherré vált pártja számára, akadálya lett az elmérgesedett belpolitikai viszonyok rendezésének. Az ellenzék ugyanis lényegében kizárt mindenféle megegyezést Lónyayval, a kormánypárti vezetés pedig félt a párt tekintélyének a lejáratódásától, ezért jobbnak látták a rossz hírbe keveredett politikus elejtését. Lónyay az elszenvedett kudarcokat és a személyes tisztességét megkérdőjelező támadásokat

---

[5] *A Lónyay önvallomásait tartalmazó szövegek megtalálhatóak: MTAK Kt. Ms 5306/22a., Ms 5307/41., Ms 5307/49., Ms 5307/52.*

[6] *Csernatony Lajos beszéde megtalálható: Az 1872. évi september hó 1-jére hírdetett országgyűlés képviselőházának naplója. szerk. Nagy Iván, Pest, 1872. 1872. nov. 18. 36. ülés, II. köt. 27–32. (Az idézet a 30. oldalról származik.)*

élete végéig nem tudta feldolgozni, hátralévő évei lényegében a magánbecsülete helyreállításáért folytatott küzdelmekkel telt el.

Ezek után a Magyar Földhitelintézet és az MTA elnöki, valamint a dunamelléki református egyház világi főgondnoki tisztsége kínált alkalmat számára a közösségért való cselekvésre. Nevéhez fűződik az Akadémia pénzügyi rendbetétele, Széchenyi iratainak megvásárlása, valamint 1881–1882-ben az első református zsinat előkészítése és az egyházalkotmány megalkotása, az országos szintű autonómia megteremtése. Sokat tett továbbá a szegényebb gyülekezetek, a lelkészözvegyek és -árvák (stb.) anyagi támogatását szolgáló ún. Közalap létrehozásáért. Sorsszerű, hogy 1884. november 3-án a közalap-bizottság ülésén érte utol a halál. Utolsó jegyzete sűrűn egymás alá írt számoszlopokat, összeadásokat tartalmazott.

A szabolcsi nagybirtokos

Lónyay Menyhért élete első hét évét családjával zömmel a Zemplén vármegyei Deregnyőn, illetve a Szabolcs vármegyei Tuzséron töltötte. A Tisza két partján egymáshoz viszonylagos közelségben fekvő két település az anyai nagyapa, id. Lónyay Gábor ungi és beregi főispán birtokához tartozott. Lónyay Gábor 1824-ben bekövetkezett halála után a zempléni birtokokat az akkor 19 éves Gábor fia örökölte, a tuzséri kastélyba viszont lánya, Florentina és családja költözhettek. A vagyon tényleges kezelését és a gyámgondnoki feladatokat Lónyay János, Menyhért apja látta el. Tuzséron született meg Menyhért harmadik és negyedik testvére: 1827-ben Kálmán, aki azonban még abban az esztendőben meghalt, 1829-ben pedig János.

Menyhért és testvérei neveléséről kezdetben szinte kizárólag édesanyjuk gondoskodott, akihez életük végéig szoros érzelmi viszony fűzte őket, ellenben apjuk hirtelen haragú és meglehetősen szigorú volt.

A Lónyay család két ága által vallott nevelési és életelvekben markáns eltérés figyelhető meg. Míg az apa újabb és újabb állami tisztségeket vállalt és emiatt sokat volt távol családjától, addig Florentina és környezete Deregnyőn, majd Tuzséron hazafias szellemben nevelte Menyhértet és testvéreit. Bár maga is gyerekkorában hét évig Bécsben nevelkedett és magyarul egészen haláláig nehezen írt, nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy gyermekei mindent magyarul tanuljanak (a latin és a német rovására). Az eredmény nem is maradt el: *„Tuzséron, a [kastély-] terem egyik falán Lónyay Ferenc, ki a tuzséri házat a XVIII. század második felében építette, mint ezredes volt lerajzolva, amint ezredét generálisának bemutatja. Egy csomó púderes hajú, copfos német volt mellette, mint néző. A fal ez oldalán, minthogy a termet ebédlőnek használták, kredenc állt. Mily nagy volt anyám csodálkozása, midőn ebédhez jövet látta, hogy én és Albert testvérem János nagybátyám vezetése alatt villákkal fölfegyverkezve kiszurkáltuk a németek szemét, kiabálván: huncut a német."* – elevenítette fel gyerekkori emlékeit Menyhért élete végén.[7]

Menyhért a családi elbeszélésekből megismerkedhetett a Lónyayak dicső tetteivel, első olvasmányai közé tartozott például Lónyay Anna históriája Gyöngyössitől, időnként megnézhette a családi levéltárban őrzött régi fegyvereket, öltözékeket. Az apát azonban 1832-ben a Helytartótanácshoz tanácsosnak nevezték ki, így a család felköltözött Budára.

Lónyay Menyhért ezt követően az 1850-es években tartózkodott tartósabban Tuzséron, ugyanis a szabadságharc leverése után, az emigrációból hazatérve a hatóságok szabolcsi birtokai központját jelölték ki számára kényszerlakhelyül. A csendőrök több alkalommal is zaklatták mind Menyhértet, mind a szomszédos beregi birtokokon élő testvéreit és szüleit. Rendszerint szökevények, kompromittáló iratok, fegyverek után kutattak, időnként nem is alaptalanul. A lakhelyelhagyási tilalom is sok boszszúságot okozott, az előírásokat azonban néha sikerült kijátszani: *„Én is keményen internálva vagyok, a mándoki zsandárnak kellene magam jelenteni, oda voltam már egyszer idézve, azonban arra reá vettem a zsandárt, hogy a gazdaságbani járást-kelést nem veszi utazásnak."* – írta Menyhért nagybátyjának.[8]

[7] *Gróf Lónyay Menyhért önéletrajzi töredéke. Budapesti Szemle, 1885. 102. sz. 341.*

[8] *Lónyay Menyhért Lónyay Gáborhoz, Tuzsér, 1853. szept. 29. MOL P 458. 8. t. 5. cs.*

Miközben az apa, Lónyay János az 1850-es években is fenntartotta bécsi kapcsolatait – igaz, időnként mellőzöttségére panaszkodott –, addig Lónyay Florentina férje háta mögött a munkácsi várbörtönben őrzött foglyokat látogatta. Általában a férj és a feleség tiszteletben tartotta egymás eltérő érzéseit, magatartását, előfordult azonban hogy a családi békesség is veszélybe került: *„Férjem, ki most hosszas ideig Bécsben tartózkodott, a régi baráti körben, fekete-sárga színezetet nyert; ma délután oly kemény, igazságtalan ítéletet hozott azokról, kiket én mindenekfelett tisztelek, oly magasztalólag szólott azokról, kiket megvetek, hogy sietve távoztam, nehogy könnyeimet észrevegye"* – fakadt ki naplójának az asszony.[9]

Lónyay Menyhért elhatározta, hiszen mást úgysem igen tehetett volna, hogy szabolcsi birtokán aktív mezőgazdasági termelésbe kezd. Csakhogy ehhez nem voltak meg a kellő ismeretei: az iskolapadból kikerülve a politika világát választotta, a birtokokat pedig Albert testvére igazgatta. Hiába rendelkezett széles elméleti nemzetgazdászati ismeretekkel, gyakorlati mezőgazdasági tudást nem szerzett (emigrációjában erre ébredt rá). Gyakran kért tehát tanácsokat Alberttől és apósától. Kappel Frigyes azonban nem csak abban segített, hogy elmondta véleményét arról, mire lehet szüksége vejének egy virágzó gazdaság kialakításához, hanem 1851 tavaszán vetni való jó minőségű és ellenálló amerikai krumplit és árpát is küldött Menyhértnek (a szomszéd földek birtokosai is elmentek Tuzsérra, hogy szemügyre vegyék a küldeményt). Továbbá kisegítette anyagilag is, amikor szeszelőállításra vonatkozó tervei nem váltak valóra.[10] Lónyayt a kudarc nagyon elkedvetlenítette, érezhetően szégyellte magát rokonai előtt: *„Én úgy hiszem kedves Bercikém, hogy abban hibáztam, hogy sokat is akartam tenni, a jövedelmet szerfelett s egyszerre akartam emelni, hozzájött a szeszfőzésre szerencsétlen conjunctura is, az egész csekély krumplitermés meg a hanyag főző, és különösen a tőkehiány, mely a legjobban kiüthető s valóban sikerülendő speculatiókat is meghiúsította, mert magunknak materiálénk nem lévén, venni kelletett, de nem lehetett akkor, mikor legolcsóbb volt, s nevén adni kelletett azt azért úgy ahogy vették. De fel is tettem magamba, hogy életemben soha sem vállalkozok semmire, ha csak a pénz készen nem leend, s nem is leszek többé túl igyekező. Életemben soha se voltam nagyobb pénzszűkében, mint az ősztől fogva s hiába aggódtam s nyughatatlankodtam s igyekeztem. Másfelől gazdálkodásom sikerét nem mutathatom másban elő, mint hogy építettem jó aklot, béresistállót, csináltattam egy kutat és a nagy szeszgyárt elkészítém, mi jövőre adhat jó jövedelmet. […] Mindezt azért írom Bercikém, hogy ha szeretett atyámnak, ha jó módjával teheted, s azon esetbe ha való nyugtalansága talán ügyetlen gazdasági kezelésemet illetőleg, addig is míg minden részleteket előadhatnék, ezeket előadhasd."*[11] Még évekkel később is keserűen gondolt vissza az 1850-es évek első felének sikertelen beruházásaira.

A gazdálkodási kudarcokat sorozatos családi tragédiák is kísérték az évtized folyamán. Ebben az időszakban több gyermekük (köztük az egyetlen lányuk) is meghalt, vagy már a születéskor vagy alig egy-két évesen. *„Borzasztó dolog 6 hónap alatt három gyermeket veszíteni, és nyolcból ötöt"* – írta testvérének Menyhért.[12] Csupán az 1851-ben született Gábor maradt életben, de őt is hosszantartó fájdalmas betegség kínozta: lábán és gerincén csontdaganatot fedeztek fel. 1855-ben Menyhért apósa, Kappel Frigyes, 1859-ben apja, 1860 januárjában pedig anyósa hunyt el. Gyógyírt a fájdalomra talán csak utolsó gyermekük 1860. novemberi világra jötte hozott, akit Menyhért elhunyt apja emlékére Jánosnak kereszteltetett meg.

A magánéleti lehangoltságot azonban Lónyaynál egyre inkább ellensúlyozta a közéleti aktivitás. Bécsben ugyanis 1854. május elején megszűntették az országot sújtó ostromállapotot, júliusban pedig a rendőrhatóság jó politikai magatartására tekintettel feloldotta Lónyay utazási korlátozását.

Időrendben haladva, elsőként a Tiszavölgyi Társulatot kell megemlítenünk. A Széchenyi István által 1846-ban alapított és a Tisza szabályozását előmozdítani hivatott társulat aláírói között ott

---

[9] *Töredékek Lónyay Jánosné, Lónyay Florentina emlékirataiból. 1. Visszaemlékezések. Budapest, 1891. 92.*

[10] *Lásd például: Lónyay Menyhért Kappel Frigyeshez, Tuzsér, 1850. okt. 29., 1851. máj. 16. és 1852. okt. 23. BFL [Budapest Főváros Levéltára] XIII. 12. 3. d.*

[11] *Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Tuzsér, 1852. ápr. 21. MOL P. 470. 1. cs.*

[12] *Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Tuzsér, 1858. jún. 20. MOL P. 470. 1. cs.*

találjuk a térség szinte összes birtokosát politikai tekintet nélkül. A központi bizottmányban Lónyay Gábor és Menyhért is helyet kapott. A társulat azonban érdemi tevékenységet a szabadságharc eseményei miatt nem fejthetett ki. Az osztrák kormányzat csupán 1857-ben engedélyezte, hogy a társulat egy évtizedes szünet után ismét közgyűlést tarthasson és felélessze működését (erre az 1855. évi rendkívüli méretű árvíz is ösztönözte őket). A közgyűlés gr. Andrássy Manót, gr. Dessewffy Emilt, gr. Pallavicini Alfonzot és Lónyay Menyhértet – aki ekkor már a Felső-szabolcsi Tiszai Ármentesítő Társulat elnöke – hatalmazta fel arra, hogy kezdjen tárgyalásokat a kormányzattal az államsegély megadásáról, illetve egy esetleges kölcsönfelvétel feltételeiről. Ugyancsak ő volt, aki kidolgozta és meghirdette a társulat 1860-as évtizedre szóló munkaprogramját.

Lónyay meghatározó szerepet vállalt a szintén 1857-ben újjáéledt Magyar Gazdasági Egyesület szabolcsi fiókegyletének a megszervezésében is. Az alapvetően érdekvédelmi egyesület taglétszáma alig két év alatt országosan elérte az ezeregyszáz főt. Lónyayt beválasztották a szervezet vezetőségébe, ahol egyaránt megtalálhatók voltak a konzervatív arisztokrácia és a 48-as liberális nemesség képviselői. De Lónyay nevét ott találjuk azon a néhány évvel későbbi beadványon is, amelyben szabolcsi földbirtokosok a felsőtiszai gőzhajózási részvénytársulat megalapításához kértek engedélyt a hatóságoktól.

A Szabolcs megye területén fekvő mintegy 16 ezer holdnyi földtulajdona közel egy tucat település határában húzódott, közülük a legnagyobb birtoktestek Ibrányban, Halászon, Pátrohán és Dombrádon voltak. Sok elfoglaltságot jelentett számára beregi és szabolcsi birtokain az úrbérrendezés és a tagosítás lebonyolítása. Az 1848-ban kimondott jobbágyfelszabadítás ugyanis számos problémát hagyott megoldatlanul: egyéb kérdések mellett nem rendezték például a földesúr és a (volt) jobbágyok által használt közös haszonvételek (erdő, legelő stb.) felosztását sem. A sok vitás ügy (pl. az egyes földdarabok pontos határainak a meghúzása és tulajdonosainak a meghatározása) megoldása a legtöbb megyében az 1860-as (sőt helyenként az 1870-es) évekre maradt. A rendezés érdekserelemmel és abból fakadóan számos konfliktussal járt, a viták rendszerint peres úton zárultak le. Így történt ez például Lónyay ibrányi birtokán is. A Szabolcs megyei parasztok az uralkodóhoz intézett felségfolyamodványban kérték a tagosítási eljárás beszüntetését, arra hivatkoztak, hogy az általuk igazságtalannak tartott földkimérés következtében koldusbotra jutnának. Mivel azonban az ibrányiak panaszukra nem kaptak választ, 1861 tavaszán visszafoglalták földjeiket és véres összetűzésekre került sor. A rendet a kivezényelt katonaság tudta csak helyreállítani. Az alispáni bíróság később Lónyaynak adott igazat és kártérítésre kötelezte az elkeseredett parasztokat.[13] Az úgynevezett „barátságos egyesség" tehát külső nyomásra létrejött Lónyay és az ibrányiak között, ám a parasztok haragja csak lassan enyhült a családdal szemben. A konfliktus azonban nem vette el Lónyay Menyhért kedvét a birtokvásárlástól: 1864-ben és 1869-ben szerzett újabb földeket a megyében.

Lónyay, hogy növelje birtokainak értékét és gazdasági versenyképességét, valamint megkönnyítse beregi és szabolcsi földjeinek elérését, 1867 után kormányzati pozícióját felhasználva előnyöket járt ki családja és ezáltal a régió számára. Amint azt a fennmaradt források tanúsítják, pénzügyminiszterként komoly befolyást gyakorolt a Nyíregyháza-ungvári vasút gyors és állami támogatással történő megépítésére.

1868 júniusában például az országot érintő kormányzati ügyek megvitatására szolgáló minisztertanács egyik ülése alatt azzal foglalatoskodott, hogy levélben próbált igazságot tenni két civakodó testvére között. Albert és János ugyanis összevesztek azon, hogy melyikőjük birtokának a közelében épüljön meg a munkácsi szárnyvonal egyik állomása. *„Vedd tekintetbe, hogy ő annyit bajlódott ezen vasúti üggyel, ennél fogva természetes benne azon hit, hogy ő fog befolyást gyakorolni az állomás meghatározásánál. Én pedig azt hiszem, hogy nem ő fog decidálni [dönteni], sem consortiuma, de az ország érdeke, melynél fő tényező én leszek s ott, hol az ország érdeke szól, a két testvér érdekét mellőzni fogom, mert ez kötelességem. Úgy hiszem, hogy valószínűleg nem Csapról, de az azontúl állítandó állomásról fog elágazni,*

[13] *A konfliktus hivatalos iratait lásd: MOL D 215. 1862-11-14850 285. cs. Munkások és parasztok mozgalmai Magyarországon, 1848-1867. Iratok. Szerk. Sashegyi Oszkár, Bp. MOL, 1959. 331–335.*

ennélfogva ha a dolog így dől el, valószínűbb az állomás Bórágy és Bátyú közt, mint Somnál. Ha azonban Csapról indul el a munkácsi vonal, az esetben a Beregszász és Csapközti központ fog valószínűleg elfogadtatni. Egyébiránt sok függ attól is, hogy az állomás közel eshet a mai meglévő kőúthoz, illetőleg országúthoz. Ha feljössz Pestre, megbeszéljük ezen dolgot, veled majd közlém a dolgokat. Attól ne tarts, hogy ha tagod [birtokod] hasítja a vasút, kellő kárpótlást ne nyerj." – békítette Albertet.[14]

Lónyay tehát a nemzeti érdekek fő védelmezőjeként a kormányon belül magának tartotta fent az állomás kijelölésének jogát. Testvére előtt racionális érveket sorakoztat fel: az ország javát az szolgálja a legjobban, ha a nyomvonal és a leendő állomás kellően figyelembe veszi az elágazási lehetőségeket és a meglévő úthálózatot. A legidősebb fiú nem dönthet rosszul, hiszen a családi vagyon értéke mindenképpen növekedni fog a beruházással (a szállítási lehetőségek bővülése és az állami kisajátítás révén). Lónyay bár az előírások betartásával járt el, mégis nyilvánvaló, hogy a családi vagyon gyarapítása érdekében kilépett „az állam szolgája" pártatlan szerepéből.

Melegen támogatta továbbá 1868 decemberében egy ellenzéki képviselőtársa, Bernáth Zsigmond ungi honatya arra irányuló javaslatát, hogy a Nyíregyháza-ungvári mellékvonal is kapjon állami kamatgaranciát. Természetesen szigorúan nemzetgazdasági megfontolásokból, mondván lehetővé válik ezáltal az ungvári kincstári uradalom erdőségeinek értékesítése. A képviselőház egyhangúlag áldását adta az újabb állami tehervállalásra. Testvére előtt azonban már korántsem az országos érdekek szempontjából ítélte áldásosnak a család birtokai között létesülő vasúti összeköttetést: *„Nemde nagyszerű dolog Tuzsér–Bátyu–Som közt vasúti összeköttetés. Ily gyönyörű jövőt még álmodni sem mertem. Isten veled. Közöld ezen jó hírt édesanyánknak. Annyival inkább örvendek ezen, mert így édesanyánk a legrosszabb időben is eljöhet Somból Tuzsérra vasúton…".*[15]

Később sem késlekedett közbenjárni a kormányzati hivataloknál, ha veszélyben érezte a vasút megálmodott nyomvonalának megvalósulását. Érvelésében ezúttal is ügyes összhangot teremtett a családi- és a közérdek között: *„Vettem kedves soraid, azonnal nagy Zetter mordiót [éktelen lármát] csináltam a közlekedési ministériumnál, nem a te érdeked megemlítése miatt, de államérdekből, mert a vonalnak, ahol csak lehet rövidnek kell lenni, ezt követeli a forgalom érdeke, ezt kívánja a vállalt biztosítás teherkönnyítése. […] így legalább szebb is lesz a vonal, s a te kívánságod is teljesedésbe megy."*[16]

Ha egy postai levélben nem is lehetett teljesen őszinte, naplójában már leplezetlenül fogalmazhatott. A nemzetgazdasági indokok helyett itt már pusztán az önérdek jelenik meg: *„ezen ministeri tanácsban vittem keresztül az Ungvár-nyíregyházi vasútvonalat, mi engem személyesen mindenek felett érdekel."*[17] 1870 tavaszára ugyanis Lónyay számára világossá vált, hogy a neki kedves pályaszakasz gyors megépítése magántőkéből és az azt kiegészítő állami segélyből nem lehetséges, ezért tárcája együtt a közlekedési minisztériummal – a közforgalom és az államkincstár érdekeire hivatkozva – javasolta a kamatbiztosítás teljes megadását, valamint azt, hogy a pálya kiépítésére szóló engedélyt a térség fővonalait lefektető Északkeleti Vasúttársaság nyerje el (testvére, János itt igazgatótanácsos volt). Az Andrássy Gyula vezette kormány mindkét kérést elfogadta, majd pedig a törvényhozás is (vö. 1870: 28. tc.). A szóban forgó vonalat végül 1872 augusztusa és 1873 februárja között, több ütemben nyitották meg a forgalom előtt, azaz még éppen időben, hiszen az 1873 tavaszán kirobbant pénzügyi válság következtében országszerte leálltak az építkezések.

Mint a fenti eset is bizonyítja, Lónyay számára családja boldogulása és vagyoni biztonsága az elsők között szerepelt (számos politikai támadás érte emiatt). Menyhért a család fejeként egyszerre igyekezett egyengetni négy fia (Béla, Menyhért, János és Gábor) és négy testvére (Albert, János, József és Etelka) sorsát, valamint odaadóan gondoskodott idős édesanyja nyugalmáról. Az 1873-as nemzetközi pénzügyi válság következtében azonban a család vagyoni helyzete rosszra fordult, ráadásul Lónyay politikai befolyása is jelentősen lecsökkent ekkorra már. Megállíthatatlan pénzügyi

[14] Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1868. jún. 10. MOL Filmtár, 34861.
[15] Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1868. dec. 6. MOL Filmtár, 34861.
[16] Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1869. máj. 5. MOL Filmtár, 34861.
[17] Lónyay Menyhért politikai naplója, 1870. márc. 24. MOL Filmtár 37155.

gyengülésük egyre mélyülő keserűséggel töltötte el: körültekintő előrelátást, kitartó szorgalmat és takarékoskodást hirdető életvezetési elveit rokonai legtöbbje (mindenekelőtt tékozló fia, Béla és János testvére) nem tartotta megfelelően szem előtt, ő pedig a család fejeként képtelen volt az anyagi süllyedés visszafordítására.

Mintegy 40 ezer holdra nőtt birtokai jövedelmezőségének a javítására többféle módon is kísérletet tett. Rendre megpróbálkozott birtokai bérbe adásával (esetenként még értékesítésével is), ám a földpiac pangása miatt erre 1873 után egyre rosszabb feltételek mellett volt csak lehetősége. Az 1879-es tiszai árvíz által a birtokaiban keletkezett tetemes károkat látva pedig elkeseredésében az is megfordult a fejében, hogy földjei értéktelenebb részét szétosztja a beregi és szabolcsi birtokaira áttelepülni kész parasztcsaládok között, hogy így szabaduljon meg terheinek legalább egy részétől. *„A másik dolog, mi foglalkoztat, az a colonizatió. Ha módomban lenne a népességet szaporítani bevándorlás által, minden hold értéke 50–60, sőt több forinttal növekednék, ha a népességet meg lehetne kétszerezni, akár 80–100 forintot is. Én szívesen oda adnám ajándékba birtokom 1/4-dét, sőt 1/3-dát, ha az által a népességet megkétszerezhetném, a megmaradó föld értéke sokkal nagyobb lenne, mint a mostani. Erre törvény kell és asszociációja a hasonló viszonyok közt lévő birtokosoknak."* – osztotta meg gondolatait Alberttel.[18]

Eleinte nagy reményeket fűzött az 1870-ben vásárolt 19 ezer hold kiterjedésű erdélyi birtokaiból befolyó jövedelmekhez. A válság miatt azonban egyre halasztódott a Hunyad vármegyében található kincstári vasgyárak modernizációja, amit pedig kormányzati politikusként erősen szorgalmazott, ettől remélve a birtokairól származó fa és vasérc előnyös eladhatóságát; ráadásul a vasútépítések lendülete is megtört. Két évvel elteltével be kellett látnia tervei kudarcát, Hunyad vármegyei birtoka önmaga fenntartására sem volt képes. Nem maradt számára más megoldás, mint hogy szabolcsi birtokai terhére hatalmas kölcsönöket vegyen fel családja és távoli birtokai költségeinek a fedezésére.

A néhány évtized alatt felesége, Kappel Emília öröksége segítségével tekintélyessé növelt családi vagyon lényegében még Lónyay életében szertefoszlott. Az 1881-es esztendő első napjaiban egy álmatlan éjszakán összeszámolta vagyonát, a kapott eredmény lehangoló volt: *„Azon szomorú eredményre juték, hogy nem csak nincsen semmi, miről rendelkezhetem, de még az Emmi vagyona se marad a gyerekek számára intacta [érintetlen]."* [19] Egy évvel később pedig még súlyosabb lett a helyzet: *„Ma kénytelen valék Emmi gyöngyét és gyémántjait elzálogosítani."* [20]

Lónyay Menyhért halálakor majdnem 600 ezer forintnyi adósságot hagyott családjára. Összes vagyona ugyan csaknem elérte az egymillió forintot, ám ezt 1885-re már több mint másfél millió forint adóság terhelte. Az adóságok fedezetét lényegében a Kappel vagyon jelentette. Kappel Frigyes a reformkor egyik legjelentősebb terménykereskedője volt, aki halálakor milliós vagyona általános örököseként idősebbik lányát, Emíliát jelölte meg. Lónyay Menyhértné kitartó szívósággal és odaadással intézte a bonyolódott ügyek rendezését: erőfeszítései eredményeképp a kezelésében lévő apai (férji) vagyon után az örökösökre már 44 ezer forintnyi aktívum elosztása várt, ő maga pedig saját jogon közel 600 ezer forintot hagyott gyermekeire és unokáira 1888-ban bekövetkezett halálakor.[21]

---

[18] Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1879. júl. 1. MOL. P. 470. 2. cs.

[19] Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1881. jan. 18. MOL. P. 470. 2. cs.

[20] Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1882. ápr. 12. MOL. P. 470. 2. cs.

[21] A Lónyay vagyon összetételére vonatkozó adatok alapvető forrását a Lónyay Pálma örökségének megállapítása érdekében a szabolcsi árvaszék által 1885-ben felvett leltár képezi, amit további más megyékből és a fővárosból származó összeírások és egyéb hivatalos iratok egészítenek ki. Lelőhelyük: BFL IV. 1411. b. 191–192. doboz.

Gudenus János József *(Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)*

A Lónyay családról egy családtörténész szemével

Gudenus János József
ny. családtörténész

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy a Tuzsér nagyközség 800 éves évfordulóján rendezett tudományos konferencián előadást tarthatok Önöknek a térségben meghatározó szerepet játszó Lónyay családról, s egyúttal megoszthatom Önökkel azt az örömömet, hogy ez az évforduló egybeesik félévszázados családtörténészi tevékenységemmel.

Engedjék meg, hogy bevezetésként arról szóljak, hogyan kerültem kapcsolatba a genealógiával és a Lónyay családdal.

Mint afféle osztályidegen családból származó gyermeknek az általános iskolában az osztálykönyben a nevem előtti „x" azt jelentette, hogy nem tanulhatok tovább és még középiskolába se vehetnek fel. Ezért ezek a gyermekek nagyrésze egyházi iskolába került, mert ott nem érvényesült ez a diszkrimináció, ez az egyfajta numerus clausus. Így kerültem a pannonhalmi bencés gimnáziumba 1961-ben. Hamarosan eljutottam az ottani Szent Márton Bazilika altemplomába, ahol az oltár mindkét oldalán a falon egy-egy emléktábla hírdette, hogy itt nyugszik nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay Elemér herceg illetve felesége, Stefánia belga királyi hercegnő. 14 éves kisdiákként szembesültem először a Lónyay családnévvel. Megtudtam, hogy a II. világháború végén az idős Lónyay házaspárt a Moson megyei oroszvári kastélyukból menekülve a pannonhalmi bencés rend fogadta be, ott halt meg 1945 augusztusában Stefánia, míg férje a következő évben Budapesten. Közös gyermekük nem lévén végrendeletileg teljes vagyonukat a bencés rendre hagyták. A főmonostor két legfelső folyosói szintjét díszítették a tőlük örökölt Habsburg-Lotharingiai és Szász-Koburg-Gothai családtagokat ábrázoló olajfestmények, ezeket később Szennay András főapát raktárba szállíttatta és helyüket a főapátok arcképcsarnoka foglalta el. Különgyűjteményként kezelték a hét hatalmas üvegajtós könyvszekrényben elhelyezett többezer kötetes Lónyay Könyvtárat, ezekben a szekrényekben véltem felfedezni az elsők között kezembe kerülő családtörténeti könyvek egyikét, a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv nemesi családokról szóló részét. Ismeretes, hogy Stefánia II. Lipót belga király leánya volt, első férje Rudolf trónörökös révén I. Ferenc József magyar király és osztrák császár menye volt. Ebből a házasságból született Erzsébet főhercegnő, akinek első férje herceg Windisch-Graetz Ottó volt, második férje a szociáldemokrata Leopold Petznek, aki révén Erzsébetet „Rote prinzessin"-nek, azaz „vörös hercegnőnek" is nevezték. A Windisch-Graetz leszármazottaknak az 1970-es években lettek visszaszolgáltatva az örökség részét képező ékszerek. Az oroszvári kastéllyal és földbirtokokkal kapcsolatban másfél évtizedes pereskedés után sem jutottak dülőre a szlovák állammal, ezért a jelenlegi főapát, Várszegi Asztrik a közelmúltban a Európa Parlamenthez fordult jogorvoslatért. Egyébként a három Moson megyei települést, Oroszvárt, Csunt és Horvátjárfalut Trianon megkímélte, a Párizsi béke alapján azonban 1947. október 15-én Csehszlovákiához csatolták.

Mint az elébb említettem, a deklasszált elemek gyermekei részben egyházi iskolába kerültek, így a diákok közül többen történelmi családból származtak: a teljesség igénye nélkül felsorolok néhányat a patinás nevek közöl: ippi és érkeserűi Fráter, hedri Hedry, a nádasi Tersztyánszky, ábránfalvi Ugron, úszfalvi és mocsolyai Úsz, vagy az egykori arisztokraták közül: báró Born, báró Heim, spizzai gróf Markovits. Akkoriban a bencés rendben szerzetes testvér volt báró Bánffy István, az állami szociális otthonban élt a feloszlatás előtti utolsó tartományfőnök, a jezsuita báró Csávossy Elemér. A folyo-

són elhelyezett osztálytablókon is történelmi nevek sorakoztak: gróf Crouy-Chanel, gróf Forgách, báró Puchner vagy báró Stipsicz.

Mivel ezekben a családokban a származás tabu téma volt, erről nem beszéltek a szüleink sem, a diákotthonban viszont annál inkább. Ez felkeltette az érdeklődésemet a történelmi múlt, az egykori arisztokrácia irányába.

Mint minden genealógus, én is először a saját családommal kezdtem foglalkozni. A Pannonhalmi Főkönyvtár igen gazdag volt családtörténeti könyvekben, amelyekből megtudtam, hogy családom németalföldi eredetű, apám dédanyja Gudenus Mihály Antal felesége, gróf Batthyány Lujza volt. Családunk házassági kapcsolatba került olyan neves magyar arisztokrata családokkal, mint gróf Csáky, gróf Festetics, gr. Koháry, gr. Kornis, gr. Pongrácz és sorolhatnám. Az érettségit követően kezdtem el az egykori főnemesi családok még Magyarországon élő tagjait felkutatni és felkeresni. Nem volt egyszerű, hiszen alaposan megtépázta a történelem vihara ezeket a családokat, szétszórattak valamennyien országon belül is és azon kívül is: A különböző emigrációs hullámok 1944-1956-ig, majd 1963 után ezen egykori főnemesi családok négyötödét kényszerítette emigrációba. Mint tudjuk a Lónyay család hercegi ága a rangadományozottal 1946-ban kihalt. Itt meg kell említenem, hogy a magyar közjogban, olyan mint magyar hercegi rang korábban nem létezett. Neves családjaink, Batthyány-Strattmann, Esterházy, Pálffy hercegi rangja idegen, német-római szent birodalmi, cseh vagy osztrák hercegi rang volt.

Az első magyar hercegi rangot gróf Festetics Tasziló 1911-ben nyerte el, őt követte 1915-ben gróf Batthyány László, a „szegények orvosa", majd harmadikként és utolsóként gróf Lónyay Elemér 1917-ben.

A magyar családtörténeti irodalomban a családok nagy számához képest meglehetősen kevés családról született önálló monográfia. A Lónyay családról négy is megjelent, kettőt családtag írt, Lónyay Albert 1890-ben Emlék a Lónyay család múltjából, Lónyay Ferenc 1941-ben A nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay család eredete, míg Doby Antal: A Lónyay család címűt 1895-ben, Karácsonyi János pedig Az első Lónyayak címmel 1904-ben Nagyváradon adta ki művét, amely 1912-ben német nyelven Pozsonyban is megjelent.

Ezekben a munkákban a család eredete tekintetében nem egységes az álláspont: Karácsonyi a honfoglaláskori Koppány nemzetségből származtatja a családot, és első őse a honfoglaló vezérek közé sorolt Keczel volt. Lónyay Ferenc a Csák nemzetségben vélte felfedezni a Lónyayak ősét. Mígnem az 1871-es grófi diploma a következőképp emlékezik meg a rangadományozott érdemeiről: „ … arról értesültünk, hogy Te egyik legrégibb magyar család ivadéka vagy, mellynek tagjai a koronás király iránti hűségük, harci vitézség és a közügyek körül szerzett érdemeik által magukat kitüntették kezdve Gurgtól, ki 1032-ben Béla herceget, később magyar királyt, midőn Lengyelországba vonult, hűségesen követé …" Szakadatlan leszármazásuk az 1240-ben élt Berenczei Nánával indul, akinek fia Jakab szatmári ispán IV. Kun László királytól 1285-ben neje jussán nyert birtokadományt a Bereg vármegyei Kis- és Nagylónyára, valamint a Szatmár vármegyei Naményra, amelyek utódaik családnevét illetve nemesi előneveit adták. A Küke melléknéven ismert Jakab fiai közül Bencsencs a lónyai, az ifjabbik Jakab pedig a naményi Vonal megalapítója. Ez utóbbi 1405-ben Luxemburgi Zsigmondtól vásárjogot nyert Naményra, amelyet a XVI. század során már Vásárosnamény néven csatoltak Szatmártól Bereg vármegyéhez. A naményi vonal utóbb Erdélybe húzódott, ahol Fogarasföldön és Alsó-Fejér vármegyében honosodtak meg. Két testvér, Miklós és Pál 1526-ban a mohácsi csatasíkon veszett, míg Ágostonnal 1544-ben végképp kihalt a családnak ez a vonala.

A családnak idősebb lónyai vonalából István, szatmári és tokaji kapitány nőül vette ecsedi Báthory Katalint, ő valamennyi későbbi Lónyay családtag közös őse. Idősebb fiuk, Zsigmond, Bereg és Kraszna vármegye főispánja, I. Rákóczi György fejedelem tanácsura, a pozsonyi és linzi békék egyik szerzője, akit II. Ferdinánd király 1627. január 16-án Bécsben kelt oklevelével magyar bárói rangra emelt. 1649-ben a protestáns rendek nádorjelöltje volt gróf Pálffy Pállal szemben. Leányai közül Anna előbb báró Wesselényi István, majd Kemény János erdélyi fejedelem neje volt. Ezt a második

házasságot Gyöngyösi István 1693-ban énekelte meg a „Porából megéledett Phoenix" barokk époszában. Zsigmonddal a család ezen bárói ága 1653-ban kihalt. István és Báthory Katalin ifjabbik fia, János dévai várkapitány volt, akinek unokája az 1683-ban elhunyt Gábornak fiai két ágat alapítottak. Ferenctől származik a kihalt 1896-os középső grófi és a hercegi ágazat, Istvántól a szintén kihalt 1871-es idősebb, valamint a még virágzó 1910-es ifjabb grófi mellékágazatok, valamint a nemesi ágazatok. I. Ferenc József király 1871. augusztus 3-i bécsi kelettel magyar grófi rangra emelte és címerbővítésben részesítette Lónyay Menyhért osztrák-magyar közös pénzügyminisztert, utóbb m. kir. miniszterelnököt. Ezen idősebb grófi ág, amelynek örökös főrendiházi tagsági jogosultságát az 1886. VIII. tc.-ben erősítette meg, fiágon 1937-ben Jánosban halt ki. Erről a bennünket közelebbről érdeklő ágról még szó lesz.

A középső grófi ágazat címét I. Ferenc József király 1896. október 29-i budapesti kelettel adományozta Gábor és Elemér fivéreknek, címerbővítéssel és az örökös főrendiházi tagsági jogosultság egyidejű adományozásával, amelyet az 1901. XXII. tc. cikkelyeztetett be. Elemér 1917. augusztus 21-i bécsi kelettel magyar hercegi rangot nyert, amely benne 1946. július 20-án Budapesten bekövetlezett halálával kihalt. Gábornak 1954-ben Kalocsán bekövetkezett halálával ez a grófi ágazat is kihalt. Leánya, az 1929-ben Abbaziában született Blanche-Marie férjével, van Nispentot Sevenaer Hubert volt holland követtel együtt Brüsszelben él.

Végül az ifjabb grófi mellékágazat alapítója Menyhért unokaöccse, Albert altábornagy és kir. főpálcamester, aki I. Ferenc József királytól 1910. július 8-án Bad Ischlben nyert oklevéllel a magyar grófi rangot nyerte, de már az örökös főrendiházi tagsági jogosultság nélkül. A főnemesi ágakból ez az egy virágzik, a rangadományozott fiától Ernő Lipótnak Felsőványi Saroltától született három gyermeke: Mária Gertrud Bagley Tennent Harrinton nevű férjével Brüsszelben, míg Lajos Károly, aki 1938-ban Budapesten született, Sándor fiával Bécsben él, míg a harmadik gyermek, az 1953-ban Bécsben született Sándor gyermekeivel, a 23 éves Sophieval és a 20 éves Móriccal Bécsben él. Sándor az 1990-es években a GGK-Budapest médiaügynökség ügyvezetőjeként néhány évig Budapesten élt.

Az élő nemesi ágak az 1871-ben grófságot nyert Menyhért miniszterelnök öccsétől, Jánostól illetve apai nagybátyjától, Lászlótól származik. A harmadik nemesi ágazat az 1910-ben grófságot nyert Albert öccsétől, Gézától ered, de az 1950-ben Budapesten elhunyt Zsigmond fiában el is enyészett. Ezen ágak beregi, ugocsai és szatmári főispánokat, két nemesi testőrt, országgyűlési képviselőket, három johannita rendi lovagot, két aranysarkantyús vitézt, és három császári és királyi kamarást is adtak. A nemesi ágak adopció révén két alkalommal foganatosítottak családnév-egyesítést: I. Ferenc József király 1891-ben legfelsőbb elhatározásával reszegei Jasztrabszky Kálmán által örökbefogadott Lónyay Sándornak a reszegei Jasztrabszky-Lónyay családnév használatát engedélyezte, míg Ferenc 1934-ben a magyar királyi belügyminiszter engedélyével családneve mellé édesanyja nevét vette fel a Lónyay-Dókus kettős családnév formában.

Amikor 1962-től a főnemesi családokkal kezdtem el foglalkozni és amikor a Lónyay családhoz jutottam, abban a hitben voltam, hogy a grófi ágból már nem élt Magyarországon senki. (Mint utóbb kiderült teljes elhagyatottságban, magányban Tuzséron még élt Ambrózy Györgyné született gróf Lónyay Pálma.)

Először Menyhért unokaöccsétől, Jánostól származó nemesi ág tagjait kerestem fel, hiszen ők rendelkeztek főnemesi rokonsággal: Lónyay Sándor Bereg- és Ung vármegyék főispánja, első felesége báró Wangenheim Celesta volt, István fiának felesége báró Groedel Paula, akinek unokája az 1951-ben Budapesten született Lónyay Gábor jelenleg ezen nemesi ág és a család egyedüli magyarországi képviselője. Nagyüzemi konyhai gépek karbantartásával foglalkozik, így amikor egy kórház műszergazdálkodásán dolgoztam 1994 és 2001 között, gyakran találkoztam vele. Mivel Lónyay Gábor nőtlen, majdani halálával már hírvivő se marad a Lónyay családból Magyarországon. István testvéröccse volt az adoptált Jasztrabszky-Lónyay Sándor. Ő gróf Csáky Gabriellát vette nőül. Fiai Bécsben éltek, ahol már csak a számukra előnyösebb Lónyay családnevet viselték. Lónyay Kálmán (1925-2010) máltai lovag és harmadrendi ferences testvér volt, felesége gr. Eltz Sophie, Lónyay Ist-

ván (1926-1995) felesége pedig hg. Auersperg Karolina volt. Mivel gyermek egyik házasságból sem származott, a családnak ez a Jasztrabszky-Lónyay ága is kihalt.

A 80-as évek elején felkerestem Lónyay Ferenc, a neves borász és családtörténeti író leányát, Prepeliczay Györgyné Lónyay Nandine-t, aki gróf Lónyay Menyhért miniszterelnök apai nagybátyjától, Lónyay Lászlótól eredő nemesi ágból származott. Az őrizetében lévő Lónyay Ferenc által összeállított leszármazási táblák adták a Lónyay családról való hiteles ismereteimet, amelyen a másutt nem található, kiskorban elhunyt családtagok is fel voltak tüntettve. Nandine öccse, Lónyay Ferenc Budapesten halt meg 1962-ben. Özvegye, csabacsüdi Dókus Borbála valamint fiai az Amerikai Egyesült Államokba vándoroltak ki. Idősebbik fia Ferenc családneve mellé 1934-ben felvette Édesanyja nevét és lett Lónyay-Dókus, s bár nős volt, de utódja nem származott. Ifjabbik fia, László a kaliforniai Aurorában él, magyar feleségétől, Gyüre Katalintól három fia és két leánya született. Lónyay Ferenc és Dókus Borbála harmadik gyermeke, Lónyay Borbála itthon maradt burjános-óbudai Farkas Tamás feleségeként, sajnos 2007-ben hetvenéves korában súlyos betegségben meghalt.

S végezetül, de nem utolsósorban maradt gróf Lónyay Menyhért miniszterelnök ágának, az 1. idősebb grófi mellékágazatnak ismertetése.

Lónyay V. Menyhért miniszterelnökről itt önálló előadás hangzott el, így róla nem, hanem az utódjairól szólnék.

Kappel Emíliával, Kappel Frigyes bankár leányával 1845-ben kötött házasságából összesen 8 gyermek született, 7 fiú és egy kisleány, közülük négyen kisgyermekkorban elhunytak. Elsőszülött fia, Béla, országgyűlési képviselő örökölte a 17 ezer kat. holdat kitevő Hunyad vm.-i birtokokat, valamint az Alsó-Farkadini kastélyt. Gróf Lónyay Béla elsőfokú unokatestvérét, Lónyay Máriát vette feleségül, házasságukból született Margit, aki kézdivásárhelyi Vásárhelyi Árpádhoz ment nőül, valamint VII. Menyhért, akivel ez a családi ág fiágon 1937-ben elenyészett. Neki ugyanis csak három leánya maradt: Márta, aki gr. Hunyady Ferencné lett, utód nélkül halt meg Budapesten 1948-ban. Mária Antoinette gróf Jankovich-Bésán Józsefné, ők Bécsbe emigráltak, ott is haltak meg 1970-ben illetve 1972-ben. Leszármazottjaik egy része Budapesten él. A harmadik leány, Gabriella a délvidéki birtokos, horgosi Kárász Imre felesége lett. Sok fájdalom, szenvedés érte őket, mégis mindig hűségesen kitartottak egymás mellett. Nem akarták elhagyni őseik földjét. Keményen dolgoztak, hogy fölnevelhessék öt gyermeküket, akiket arra tanítottak, hogy mindig mindenkit tiszteljenek, becsüljenek, szeressenek, és hogy legjobb tudásuk és erejük szerint segítségére legyenek embertársaiknak. Lónyay Gabriella 1966-ban, horgosi Kárász Imre 1979-ben hunytak el, ők voltak az elsők a családból, akik nem a templomkriptában, hanem a falu temetőjében nyugszanak. Unokáik, Kárász Miklós és Imre családjaikkal együtt még ma is az ősi birtokon, Horgoson laknak.

Menyhért miniszterelnöknek Kappel Emíliától született ifjabbik fia VI. Menyhért, aki 35 éves korában Abbaziában halt meg, Tuzsért és az összesen mintegy 10 ezer holdnyi Szabolcs vármegyei birtok haszonélvezeti jogát özvegye gróf Forgách Margit örökölte. Házasságukból négy gyermek született, közülük az első három kisgyermekkorban meghalt. A legkisebb volt gróf Lónyay Pálma, akinek 1931-ben elhunyt édesanyja, majd az 1927-ben Budapesten nőtlenül elhunyt Gábor, és az 1935-ben Salzburgban úgyszintén nőtlenül elhunyt János nagybátyjai után megörökölte a teljes Szabolcs vármegyei uradalmat a tuzséri kastéllyal együtt. Róla és utódairól az Odescalchiakról és Apponyiakról Bene János igazgató úr tart előadást.

Szólnunk kell még a család címeréről illetve a rangemelések által annak bővítéséről és változásairól. Az ősi címerben kék mezőben zöld alapon kettős farkú, vörös nyelvű két arany oroszlán szemközt áll, melyek közül a jobbfelőli bal markában kivont egyenes kardot villogat, a balfelőli jobb markában pedig egy tövön természetes színű tölgyfaágat tart, amelyen három arany makk és közöttük két zöld levél látható.

Sisakdísz: a koronából cölöpösen növekvő, páncélos jobbkar aranymarkolatú, egyenes pallost vízirányosan tart. Takarók: arany-kék, ezüst vörös. A grófi rangra emelés alkalmával ez az ősi címer még egy sisakkal és sisakdísszel bővült, melyen a pajzsbeli tölgyfaág látható, felettük kilencágú rangjelző

grófi korona. Bővült a címer még két pajzstartóval, a jobboldali kettős farkú koronás arany oroszlán, a baloldali koronás arany griff. Jelmondat: PERSEVERO azaz „ÁLLHATATOSAN”

A hercegi rangemelés alkalmával ez a grófi címer annyiban változott, hogy a grófi koronát egy zárt hercegi korona váltja fel és az egész címerpajzsot hermelinnel bélelt bíbor palást takarja. A jelmondat is változott: FORTITER ET CONSTANTER vagyis: „BÁTRAN ÉS KITARTÓAN”

Eddig a nagylónyai és vásárosnaményi nemes, gróf és herceg Lónyay család rövid krónikája. Velük együtt az egész magyar nemesség és arisztokrácia már a múlté, emléküket őrzik a fennmaradt kastélyok és kúriák, a családtörténeti és helytörténeti munkák, valamint a maihoz hasonló tudományos konferenciák.

A Lónyay család birtokai 1911-ben (megyénként)

Abaúj-Torna vm.	Kisbózsva	496 kat. hold	(Menyhért)
	Nagybózsva	401 „ „	(Menyhért)
	Összesen:	**897 kat. hold**	
Bereg vm.	Bátyu	901 kat. hold	(Menyhért)
	Csonkapapi	180 „ „	(Gábor)
	Hetyen	441 „ „	(Gábor id.)
	Mátyus	1.393 „ „	(Gábor id.)
	Nagylónya	354 „ „	(Gábor id.)
	Nagylónya	6.143 „ „	(Gábor ifj.)
	Nagylónya	1.056 „ „	(Menyhért)
	Tiszakerecsény	253 „ „	(Gábor id.)
	Összesen:	**10.721 kat. hold**	
Hunyad vm.	Demsus	6.472 kat. hold	(Menyhért)
	Felsőnyíresfalva	7.852 „ „	(Margit)
	Kékesfalva	1.728 „ „	(Margit)
	Reketyefalva	1.503 „ „	(Menyhért)
	Valiora	119 „ „	(Menyhért)
	Összesen:	**17.674 kat. hold**	
Moson vm.	Dunacsún	1.809 kat. hold	(Elemér)
	Németjárfalu	168 „ „	(Elemér)
	Oroszvár	3.006 „ „	(Elemér)
	Összesen:	**4.983 kat. hold**	
Nógrád vm.	Karancsság	844 kat. hold	(Margit)
Szabolcs vm.	Benk	377 kat. hold	(Gábor)
	Eszeny	804 „ „	(Menyhért)
	Ibrány	2.333 „ „	(János)
	Ibrány	2.886 „ „	(Pálma)
	Kótaj	837 „ „	(János)
	Pátrona	1.865 „ „	(Gábor)
	Tiszaágtelek	375 „ „	(Menyhért)
	Tiszabezdéd	390 „ „	(Menyhért)
	Tuzsér	1.769 „ „	(Menyhértné id.)
	Összesen:	**11.636 kat. hold**	

Ung vm.	Csicser	1.636 kat. hold	(Gábor)
Zemplén vm.	Bodrogolaszi	2.448 kat. hold	(Elemér)
	Bodrogzsadány	1.776 „ „	(Elemér)
	Deregnyő	1.662 „ „	(Gábor)
	Komlóska	424 „ „	(Elemér)
	Sára	365 „ „	(Elemér)
	Összesen:	**6.075 kat. hold**	

A nagylónyai és vásárosnaményi nemes és gróf Lónyay család összbirtoka 1911-ben:

54.466 kat. hold.

A Lónyay család birtokai 1935-ben (birtokosonként, helységenként)

Elemér hg.	Bodrogolaszi	Zemplén vm.	2.026 kat. hold
	Bodrogzsadány	„	1.082 „ „
	Erdőhorváti	„	7 „ „
	Komlóska	„	523 „ „
	Kuncsorba	Szolnok vm.	66 „ „
	Sára	Zemplén vm.	162 „ „
	Sárospatak	„	393 „ „
	Összesen:		4.259 kat. hold
Elemér hg. és neje	Dunacsún	Győr vm.	1.405 kat. hold
	Oroszvár	„	1.485 „ „
	Rajka	„	212 „ „
	Összesen:		3.102 kat. hold
Gábor gr.	Lónya	Szabolcs vm.	2.274 kat. hold
Menyhért gr. örökösei	Kisbózsva	Abaúj-Torna vm.	463 kat. hold
	Pátroha	Szabolcs vm.	1.775 „ „
	Összesen		2.238 kat. hold
Pálma gr.	Barabás	Szatmár vm.	99 kat. hold
	Ibrány	Szabolcs vm.	3.028 „ „
	Mátyus	„	481 „ „
	Nagyhalász	„	2.176 „ „
	Paszab	„	40 „ „
	Tiszabercel	„	28 „ „
	Tiszabezdéd	„	219 „ „
	Tiszakerecseny	„	713 „ „
	Tornyospálca	„	2.761 „ „
	Tuzsér	„	1.285 „ „
	Zemplénagárd	Zemplén vm.	165 „ „
	Összesen:		10.995 kat. hold

Összehasonlító táblázat az 1925, 1935 és 1943. évi összesített birtokok között (birtokosonként)

(A születések és halálozási évszámok utáni helységnevek az egyes birtokosok lakhelyét illetve a birtokközpontot jelölik)

A birtokos neve	birtokai katasztrális holdban		
Család, családtag	1925	1935	1943
Lónyay herceg			
Elemér (1863-1946) : Oroszvár	4.784	4.259	4.259
Elemérné (1864-1945) és Elemér (1863-1946): Oroszvár	4.298	3.102	2.824
Lónyay gróf			
Gábor (1888-1954) : Lónya	2.613	2.274	2.274
Menyhért (1873-1937): Kisbózsva	2.346	2.238	1.775 *
Pálma (1880-1967): Tuzsér (Ambrózy Györgyné)	-	10.995	10.931
Odescalchi herceg			
Miklós (1902-1945)	-	307	-

* Lónyay Menyhért örökösei

Az 1945. és 1946. évi birtokmentesítési ügyek

A 600/1945. ME. számú rendelet 15.§ alapján benyújtott és a Politikai Bizottság által 1945. évben letárgyalt földbirtokmentesítési ügyek

1945. évi kérelmek

Ambrózy Györgyné gr. Lónyay Pálma	Elutasítva
Hg. Odescalchi Margit, Zsurk	300 kat. hold mentesítve
Hg. Odescalchi Miklós, Tornyospálca	300 kat. hold mentesítve

1946. évi kérelmek

Gr. Lónyay Gábor	Elutasítva

Forrásmunkák

Gudenus János József – Szentirmay László: Összetört címerek, 278.o.
Magyarország földbirtokosai és földbérlői (Gazdacímtár) 1935. 12, 16, 109, 159, 274, 275, 278, 290, 293, 294, 305, 366, 367, 368, 399, 414, 420, 429, 430.o.
Rubinek Gyula (szerk) Gazdacímtár 1911
Zentai Dezső: Beszélő számok, 1925, 1943.
Fővárosi Levéltár birtokában lévő lajstromok

Bibliográfia

Addington, Arthur C.: The Royal of Haus Stuart, I. kötet, 47, 217.o. (London, Charles Skilton Ltd. 1969.)
Almanach de Gotha 1918-1943.
A Magyar Legújabb Kor Lexikona 1919-1933. (Életrajzi adatok) (szerk. Strazimir Oszkár) 760. o.(Budapest 1935)
Áldásy Antal. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címjegyzéke II. Címereslevelek, 8. kötet, 489-491.o. Nr. 406. (Budapest 1942.)
Baán Kálmán: Magyar családtörténeti és címertani irodalom 1561-1932. 43, 55.o. (Robur Irodalmi Vállalat, 1932.)
Bakács István: Hont vármegye Mohács előtt, 338.o. (Budapest 1971.)
Bánó Attila: Régi magyar családok – mai sorsok, (Első kiadás, Gemini Budapest, 1996. 134-139.o. Második kiadás, Athenaeum Kiadó, Budapest 2004, 193-198.o.)
Bona, Gábor: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban, 1. kötet, (Budapest 1998)
Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai, 723.o. (Zrinyi Katonai Kiadó, Budapest 1988.)
Bona Gábor: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban II. kötet, 41. o. (Heraldika Kiadó, Budapest 2009.)
Borovszky Samu (szerk.) Magyarország vármegyéi és városai V. Bihar vármegye és Nagyvárad monográfiája, 638.o. (Budapest 1901.)
Borovszky Samu (szerk.) Magyarország vármegyéi és városai XIX. kötet, Szabolcs vármegye monográfiája, 525.o. (Budapest 1900)
Borovszky Samu (szerk) Magyarország vármegyéi és városai XXIV. Kötet, Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely R.T. város monográfiája, 533.o. (Budapest 1906)
Bölöny József: Magyarország kormányai 1848-1987. 47. 54, 61, 62, 83, 122, 162, 196, 203, 214, 243, 327, 434, 446.o. (Harmadik, bővített kiadás) (Akadémiai Kiadó – Budapest 1987.)
Dr. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I. kötet, (1890) 375, 425, 297, 537.o.
Csizmadia János: A Bartakovich, Justh, Rudnayí és Rudnyánszky családok és részben azok rokonsága 38-39.o. (Késmárk 1905)
Doby Antal: A Lónyay család (Budapest 1895)
Fallenbühl Zoltán: Magyarország főispánjai 1526-1848. 151.o. (Argumentum Kiadó, Budapest 1994.)
Frölichsthal, Georg Freiherr von: Der Adel der Habsburgermonarchie im 19. ind 20. Jahrhundert 217.o. (Verlag Bauer & Raspe, Insingen, 2008.)
Genealógiai Füzetek (Szerk. Csíkszentmihályi Sándor Imre és köröspataki és köpeczi Sebestyén József) II. Füzet (1904) 44.o.
Genealogisches Handbuch des Adels Band 100 Fürstliche Häuser Band XIV. (1991) Abteilung III A. 501.o. (CA. Starke Verlag, Limburg an der Lahn, 1991), Gräfliche Häuser Band 130, Gräfliche Häuser XVII. (2003) 327-331.o. (CA. Starke Verlag, Limburg an der Lahn, 2003)
Gerő József: A Királyi Könyvek 95, 128.o. (Budapest 1940)
Gerő József: A magyar királyi belügyminiszter által igazolt nemesek 1867-1938. 227.o. (Budapest 1938.)
Gorzó Bertalan, Szatmár vármegye nemes családjai, pótkötet 19, 71.o. (Nagykároly 1912)
Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Grãflichen Hãuser (1873-1941)
Gothaisches Hofkalender (Genealogisches Taschenbuch der Fürstlichen Häuser (1918-1942)
Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája II. kötet, 203-216. oldal (Tellér Kft. Budapest, 1993.), V. kötet, 147-149. (Heraldika Kiadó, Budapest 1999.)
Gudenus János József – Szentirmay László: Összetört címerek, 17, 213, 216, 238, 278, 318, 334, 432,

487, 492.o. (Mozaik Kiadói Iroda, Budapest, 1989.)
Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. kötet (Abaújvár-Csongrád) 543-544.o. (Budapest 1963)
Tiszabeöi Hellebronth Kálmán: A magyar testőrségek névkönyve, 1760-1918. 239.o. No. 686, 502-503.o. No. 111. (Budapest 1939)
Hanzély László: Sub fide nobili, Budapest 1940. 18, 44.o.
Horváth Hilda: Régvolt magyar kastélyok 245, 296.o. (Gemini Budapest Kiadó, 1998)
Huberty, Michael – Giraud, Alain: L'Allemagne dynastique VII. 730.o.
Dr. Illéssy János: Az 1754-55. évi nemesi összeírás, 17, 29, 96, 101, 144.o. (Budapest 1902)
Illéssy János – Pettkó Béla: A Királyi Könyvek 130.o. (Budapest 1895.)
Irodalmi Szemle 1895. december 8. 449-450.o. (Feöldi Doby Antal: A Lónyay család című könyvének ismertetése)
Karácsonyi János: Az első Lónyayak. (Nagyvárad. 1904.)
Karácsonyi János: Die ersten Lónyay (Pozsony 1912) 104.p.
Kempelen Béla. Magyar főrangú családok, 153-156.o. (Budapest, 1931.)
Kempelen Béla: Magyar nemes családok VI. kötet, 413-414.o. (Budapest, 1913.)
Kempelen Béla: Magyar Nemesi Almanach 1867-1909. 86.o. (Budapest 1910.)
Batzkamadarasi Kis Bálint: Az Árpádok királyi vére Magyarország családaiban „G" táblázat, (Budapest 1895)
Kisebb családi és személyi fondok, Magyar országos Levéltár, P. szekció (Szerk. Bakács István és Dávid Lászlóné) I. kötet, 317-318.o. II. kötet, 11-33.o. (Budapest 1968.)
Kóczy T. László: Helyesbítések és pótlások Baán Kálmán 1561-1932 közötti magyar családtörténeti könyvészetéhez, 137, 179.o. (Könyvértékesítő Vállalat, Budapest 1984)
Kollega Tarsoly István dr., : Királyi Könyvek 1867-1918. 76-77.o. (Babits Kiadó, Szekszárd 1994.) (Magyar nyelvű címerleírás és színes címerábra Lónyay Gábor és Elemér 1896-os grófi diplomájából.)
Kőszeghi Sándor: Nemes családok Pestvármegyében, 216.o. (Budapest 1899)
Levéltári Közlemények XLVIII-XLIX. (1977/78) 144.o.
Le sang de Louis XVI. (szerk. Domingos de Araujo Affonso, Hubert Cuny, Simon Konarski, Alberto de Mestas, Baron Hervé Pinoteau) II. kötet, 335-336.o. (Braga 1962)
Lónyay Albert: Emlék a Lónyay család múltjából. (Budapest 1890. arckép és hat leszármazási táblával.)
Lónyay Ferenc: A nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay-család eredete. (Budapest 1941) 176.p.
L'Ordre de la Noblesse. Familles d'Europe enregistrées in Ordine Nobilitatis 1977-1978. I. kötet, 243.o. (Paris 1978)
Magyar Életrajzi Lexikon II. kötet, 86-87.o. (főszerk. Kenyeres Ágnes) (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.)
Magyar Nemzetségi Zsebkönyv I. Rész (Főrangú családok) (szerk. Fejérpataky László) 158-159.o. (Budapest 1888.)
Magyar Nemzetségi Zsebkönyv II. Rész (Nemes családok) (szerk. Schönherr Gyula) I. kötet, 399-403.o.) (Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, Budapest 1905.)
Maksai Ferenc: A középkori Szatmár megye, „Település- és Népiségtörténeti Értekezések", 4. sz. 183-184.o., Nr. 247.) (Budapest 1940)
Markó László: A magyar állam főméltóságai Szent Istvántól napjainkig, 178.o. (2. bővített, javított kiadás, Helikon Kiadó 2006.)
Monatsblatt der (kais. Kön.) Herladischen bzw. Heraldisch-Genealogoischen Gesellschaft „Adler" 4. füzet, 530.o.,
Mudrák József: Magyarország főispánjai 1867-1944. 365, 377, 388.o. (in: Erdélytörténeti könyvek 3. Fejedelmek, forradalmak, vasutak (Debrecen 2000.)

Muray, Alan de: A magyar genealógia structurája, 16, 18, 62, 64.o. (Lausanne 1975.)
Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal VII. kötet, 156-168.o. (Pest 1860) (A Budapesten 1987-ben kiadott reprintben: színes címerábra az 1871-es grófi diploma alapján, rajzolta Kornis Gabriella)
Novák, Jozef: Rodové prbyna Slovensku, II.: Pet'kova zbierka pečati, 94-95.o. (Bratislava 1986)
Nyulásziné Straub Éva: Öt évszázad címerei 238, 277.o. No. 1150. (Corvina Kiadó, Budapest 1987.)
Paget, Gerald: The Lineage & Ancestry of H.R.H. Prince Charles, Prince of Wales, Volume one, 293.o. ,Volume two, 34, 51, 52, 53, 77.o. (Charles Skilton Ltd, Edinburgh & London, 1977.)
Dr. Petri Mór: Szilágy vármegye monográfiája VI. kötet, 31-35.o. (Budapest 1904)
Révai Nagy Lexikona XII. kötet, 845-847.o., XX. kötet 575.o.
Siebmacher's Grosses und allgemeines Wappenbuch (des IV. Bandes 12. Abteilung) Der Adel von Ungarn (Géza v. Cserghеő, Iván v. Nagy und Josef v. Csoma) 376-377.o. Tábla: 282, pótkötet 86.) (Nürnberg1885-1893)
Dr. Sipos Zsigmond: Borzsova monográfiája 207.o. (Beregszász, 1911.)
Sport & Salon 1909.05.29., Zeitschrift
Szentpétery Imre, Borsa Iván: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke, II. kötet (2-3. füzet) 1272-1290. 364-365.o. Nr. 3397. (Budapest 1961)
Szerencs János (szerk.) A Magyar Főrendiház Évkönyve III. kötet (1907) 342-343, 628, 673.o. (Budapest 1907.)
Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái VII. kötet, 1373-1392. hasáb (Budapest 1900)
Taylor, Stephen (hg.) Who's Who in Central and East Europe, 2. Auflage, Zürich 1937.
Tóth Sándor: Sáros vármegye monográfiája I. kötet, 368.o. (Budapest 1909)
Vajay Szabolcs: A Johannita rend lovagjai 1854-1987. 203-205.o. 513.o. (címerábra), 585.o. (portré)
dr. Várkonyi Tibor: Családtörténet határok nélkül, I. Rész: 85, 97, 99, 101, 111, 119, 120, 128, 138, 158, 184, 222, 259, 303, 346, 391, 429, 464, 491, 510, 525.o. II. Rész: 58, 107, 177, 185, 209, 210, 211, 221, 225, 226, 237, 245, 269, 278, 331, 333.o.
Vásárhelyi Miklós – Szluha Márton: Magyar császári és királyi kamarások ősfái 1740-1918. I. kötet, 71, 94, 101, 126, 216, 250, 253, 256, 257, 260, 289, 298, 351, 356, 514, 516.o. (Heraldika Kiadó, Budapest 2005)
Virág Zsolt (szerk.): Magyar Kastélylexikon, I. kötet, 157, 166.o. (Perfect Project, Budapest 2000), V. kötet, 225.o. (Fo-Rom Invest, Budapest 2004), VII. kötet, 108, 164, 213.o. (Fo-Rom Invest, Budapest 2005), VIII. kötet, 36, 132, 133, 136, 156, 210.o. (Fo-Rom Invest, Budapest 2006), X. kötet, 46, 250.o. (Fo-Rom Invest, Budapest 2009).
Who is Who in Österreich 1. Who is Who in Austria, Wien 1955., Who is Who in Österreich 6. Supplementwerk der Biografischen Enzyklopãdie führender Frauen und Männer Österreicha, 18. Ausgabe, Zug 2002)

Leszármazási vázlat

I. Tábla

Lónyay István X. (1547-1615)
= somlyói *Báthory* Katalin, † 1641.

Zsigmond I. báró
(1593-1653)

I. FŐÁG

János XV. † 1613.
= *Kendeffy* Zsófia

II. FŐÁG

István XII.
= *Sarmasághy* Anna

Gábor III. † 1693.
= *Guthy* Erzsébet

Gábor XIV.
= *Bagossy* Mária

Zsigmond III. 1735.
= csebi *Pogány* Klára

Florentina (1759-1808)
= 1777.

Ferenc V.
= *Girincsi* Borbála

1. ÁG

Ferenc VI.
= *Galambos* Sára

Gábor VI. 1761.
= *Bárczay* Julianna

János XVIII. † 1809.

István XV.
= *Darvay* Klára.

2. ÁG

László XI.
= *Darvas* Zsófia

László XII.
= *Platthy* Anna Mária
(1742-1809) VI. Tábla

b. ÁGAZAT

Gábor VII. (1778-1824)
= báró *Prónay* Piroska, † 1814.

Menyhért IV.
(1751-1816)
= *Szemere* Erzsébet

a. ÁGAZAT

Gábor VIII. (1805-1885)
= 1828. *Kazinczy* Ottilia
II. Tábla

Florentina
(1802-1885)

János XIX.
(1796-1859)

Ödön I. (1834-1885)
= 1859. *Pázmándy* Vilma
(1839-1919)

Menyhért V. gróf (1871)
(1822-1884)
= 1845. *Kappel*
Emilia (1825-1888)
III. Tábla

Albert III.
(1823-1904)
= 1847.
Kubinyi Róza
IV. Tábla

János XXI.
(1829-1897)
= 1856.
Kovnacka Konstancia
V. Tábla

1. GRÓFI MELLÉKÁGAZAT

3. NEMESI MELLÉKÁGAZAT

Gábor X. gróf (1896)
(1861-1917)
= 1885. Báró *Földváry*
Sarolta (1863-1946)

a. GRÓFI ÁGAZAT

Elemér herceg (1917)
(1863-1946)
= 1900.
Sachsen-Coburg und
Gotha Stefánia
(1864-1945)
Belga kir. hercegnő

b. HERCEGI ÁGAZAT

Albert IV. gróf (1910)
(1850-1923)
= 1885. Herceg
Hohenlohe-Bartenstein
Mária (1861-1933)

2. GRÓFI MELLÉKÁGAZAT

A nagylónyai és vásárosnaményi gróf és herceg Lónyay család

II. Tábla

nagylónyai és vásáronaményi *Lónyay* Gábor
* Deregnyő, 1805. † (a teplici frürdőben) 1885.
Országgyűlési követ, az *OMGE* elnöke
= 1828. Kazinczi és alsóregmeczi *Kazinczy* Ottilia
* Berettő, 1810. † Budapest, 1880.

Ödön
* Bodrogolaszi, 1834. † Deregnyő, 1885.
= Baracska, 1859. Szomori és somorodi *Pázmándy* Vilma. * Kömlöd, 1839.
† Pozsoy, 1919.

Olga Klotild
* Buda-Pest, 1845. † 1914.
= Bodrogolaszi, 1881.
erdődi gróf *Pálffy-Daun* Lipót Károly teanoi herceg, * Bécs, 1834. † Berkesz, 1884.

a. KÖZÉPSŐ GRÓFI ÁGAZAT

Gábor gróf (1896-tól)
* Bodrogolaszi, 1861.
† Budapest, 1917.
Cs. és kir. kamarás, főrendiházi tag.
= Kápolnásnyék, 1885. Földvári báró *Földváry* Sarolta, * Pettend, 1863.
† Burgau, 1946.

Gábor
* Deregnyő, 1888. † Kalocsa, 1954.
= Budapest, 1925. Nagyunyomi *Sényi* Anna, * Bécs, 1903. † Waterloo, 1986.

Stefánia Anna
* Abbazia, 1926. † Brüsszel, 1996.
= Brüsszel, 1953. Bulyi és jékei *Jékey-Isaák* Elemér
* Budapest, 1928. † uo. 2007. Máltai lovag

Róza Gabriella
* Deregnyő, 1889. † uo. 1925.

Blanka Mária
* Abbazia, 1929.
= Las Palmas, Kanári szigetek, 1961. van *Nispentot Sevenaer* Hubert
* Pau Basses-Pyrénées, 1928.

b. HERCEGI ÁGAZAT

Elemér gróf (1896-tól, m. herceg (1917-)
* Bodrogolaszi, 1863. † Budapest, 1946.
Cs. és kir. kamarás (1889).*Ultimus Tituli*
= Miramare, 1900. *Sachsen-Coburg-Gotha* Stefánia, * Schloss Laeken, 1864. † Pannonhalma, 1945. Belga királyi hercegnő, II. Lipót király leánya. .(= I. Bécs, 1881. *Habsburg-Lothringen* Rudolf főherceg, m. kir. herceg, * Laxenburg, 1858. † Mayerling, 1889.o.-m. trónörökös.)

Sarolta
* Bodrogolaszi, 1864.
† Bécs, 1913.
= Bodrogolaszi, 1881.
Gróf *Alberti-Enno* Antal, * Graz, 1859. † Bécs, 1913.

Vilma
* Tolcsva, 1869. † Sátoraljaújhely, 1897.
= Pozsony, 1888. Gróf *Hardenberg* Aladár, * Szirmabessenyő, 1861.
† Monte Carlo, 1934.

Mária Sarolta
* Deregnyő, 1891. † Bécs, 1920.
= Budapest, 1912. Gróf *Pachta* Percival, * London, 1882.
† Vichtenstein, 1938.

1. IDŐSEBB GRÓFI MELLÉKÁGAZAT

Nagylónyai és vásárosnaményi gróf *Lónyay* Menyhért V.
* Nagylónya, 1822. † Budapest, 1884. M. gróf: 1871.
v.b.t.t., ogy. követ (1848), pénzügyminiszter (1867-1870)
miniszterelnök és honvédelmi miniszter (1871-1872),
a M.T.A. alelnöke (1861-1871), elnöke (1871-1884)
= Pest, 1845. *Kappel* Emilia, * Buda-Pest, 1825.
† Budapest, 1888.

+ 4 kiskorban elhunyt gyermek

Béla I.
* Buda-Pest, 1846.
† Alsó-Farkadin, 1890.
= Buda-Pest, 1869.
Lónyay Mária
* Nagylónya, 1849.
† Budapest, 1893.

Menyhért VI.
* Budapest, 1849.
† Abbazia, 1884.
= Alsókemence, 1873.
gróf *Forgách* Margit
* Alsókemence, 1851.
† Tuzsér, 1931.

Gábor IX.
* Tuzsér, 1851.
† Budapest, 1927.

János XXII.
* Buda-Pest, 1860.
† Salzburg, 1937.
Cs. és kir. kamarás

Margit
* Pest, 1870.
† Budapest, 1931.
= 1905. *Vásárhelyi*
Árpád, * Szomor, 1877.
† Komáromszentpéter,
1955.

Menyhért VII.
* Pest, 1873.
† Budapest, 1937.
= Pozsony, 1897.
malomvízi *Kendeffy*
Ilona (1873-1958)

István XIX.
* Nagyszalánc, 1874.
† 1874.

Anna Emilia
* Alsókemence,
1875. † 1879.

Mária Erzsébet
* Nagyszalánc, 1877.
† Tuzsér, 1880.

Pálma Eleonóra Vincentia
* Nagyszalánc, 1880. † Tuzsér, 1967.
= I. Tuzsér, 1901. Herceg *Odescalchi*
Zoárd, * Bolhás, 1876. † Demecser,
1917. Cs. és kir. huszárkapitány.
= II. Sédeni *Ambrózy* György
* Sátoraljaújhely, 1885. † Budapest,
1970. Dr. jur., történész, m. kir. huszár
őrnagy, a katonai *Mária Terézia rend*
lovagja. III/A. Tábla

Márta
* Bátyu, 1897. † Budapest, 1948.
= 1921. Gróf *Hunyady* Ferenc
*Agárd, 1895. † Budapest, 1966.
Cs. és kir. kamarás

Mária Antoinette
* Bátyu, 1898.
† Bécs, 1970.
= Budapest, 1921.
Gróf *Jankovich-Bésán*
József, * Geszti, 1896.
† Bécs, 1972.

Gabriella
* Kisbózsva, 1909.
† Horgos, 1966.
= Budapest, 1930.
horgosi *Kárász* Imre
* Szeghalom, 1903.
† Horgos, 1979.

Gróf Lónyay Pálma és herceg Odescalchi Zoárd utódai

Nagylónyai és vásárosnaményi gróf *Lónyay* Pálma
* Nagyszalánc, 1880. † Tuzsér, 1967.
= I. 1901. Szerémi herceg *Odescalchi* Jenő *Zoárd*
* Bolhás, 1876. † (öngyilkos) Demecser, 1917.
= II. Sédeni *Ambrózy* György
* Sátoraljaújhely, 1885. † Budapest, 1970.
Dr.jur., történész, m. kir. huszárkapitány, a
katonai *Mária Terézia rend* lovagja Lásd: III. Tábla

hg. *Odescalchi* Miklós Boldizsár
* Tuzsár, 1902. † (kivégezték)
Sopronkőhida, 1945.
= I. 1923.Brauchitschdorf, Szilézia,
Báró *Lüttwitz* Irma
* Charlottenburg bei Berlin, 1893.
† Baden-Baden, 1974. (Elv. 1926.)
= II. Hamburg, 1927. *Gordon Tietgens*
Virginia, * Hamburg, 1895. † Tuzsér, 1944.
= III. Budapest, 1941. Bonyhádi *Perczel*
Erzsébet, * Budapest, 1920.

2. nejétől:

Margit Pálma
* Tuzsér, 1929. † (öngyilkos)
Tornyospálca, 1944.

Pál Gábor
* Budapest, 1932.
= *Adair-Shankland* Joyce

Margarita
* 1962.

Victoria
* 1963.

hg. *Odescalchi* Margit Johanna
* Tuzsér, 1903. † Kismarton, 1982.
A Magyar Népköztársaság washingtoni
nagykövete
= I. Budapest, 1923. Gróf *Apponyi* György
* Eberhard, 1898. † Saarbrücken, 1970.
Ogy képv. a magyar felsőház tagja
(Elv. Budapest, 1934.)
= II. Budapest, 1936. *Lancia* Guiseppe, olasz
kir. százados.

1.férjétől:

gr. *Apponyi* Albert
* Budapest, 1926.

gr. *Apponyi* Éva
* Szurdokpüspöki, 1928.
= I. Jobbágy, 1946. *Bertók* Sándor
* Budapest, 1923. (Elv. Budapest, 1952)
= II. Szombathely, 1953. *Szabó* Pál
* Bánlak, 1919.

2. IFJABB GRÓFI MELLÉKÁGAZAT

nagylónyai és vásárosnaményi *Lónyay* Albert III.
* Nagylónya, 1823. † Budapest, 1904.
Ugocsa vm. főispánja, a Lónyay család történetírója
= Pest, 1847. felsőkubini és nagyolaszi *Kubinyi* Róza
* Batizfalva, 1829. † Som, 1863.

Ilona
* 1848. † 1934.
= 1880. Báró *Kaas* Ivor
* Lontó, 1842. † Budapest, 1910. Ogy. képv., hírlapíró.

Mária
* Nagylónya, 1849.
† Budapest, 1893.
= Buda-Pest, 1869.
Gróf *Lónyay* Béla
* Buda-Pest, 1846.
† Alsó-Farkadin, 1890.

Albert IV. Gróf (1910-től)
* Nagylónya, 1850.
† Bécs, 1923. Cs. és kir. kam., altábornagy, főpálcásmester.
= Bartenstein, 1885. Herceg *Hohenlohe-Bartenstein* Mária
* Bartenstein, 1861. † Baden bei Wien, 1933.

Róza
* Lónya, 1852.
† Alag, 1940.
= Beregsom, 1874.
gróf *Pejacsevich* János, * Zsombolya, 1848. † Alag, 1926.

Flóra
* 1854.
= 1875.
felsőpulyai *Rohonczy* Gedeon,
* Pest, 1852.
† Budapest, 1929. Ogy. képviselő.

Géza I.
* Som, 1857.
† Budapest, 1917.
Cs. és kir. kam., ogy. képv.
= 1888. Bölsei *Buday* Anna, * 1855.
† Budapest, 1909.

Zsigmond IX.
* Beregsom, 1888.
† Budapest, 1950.
Tűzérfőhadnagy, Johannita rendi lovag

Károly
* Tolna, 1886. † Los Angeles, Kalifornia, USA, 1963.
Dr-phil., cs. és kir. kamarás és Lovaskapitány, máltai lovag

Róza Eleonóra
* Bécs, 1888. † Monte Carlo, 1973.
= Bécs, 1909. *Wood* George Jervis, * London, 1878.
† Monte Carlo, 1958.
Angol. kir. kapitány és Követségi tanácsos.

Ernő Lipót
* Sopron, 1898. † Bécs, 1958.
M. kir. hadnagy.
= Baden bei Wien, 1929.
felsőványi *Felsőványi* Sarolta, * Bécs, 1909.
† Kitzbühel, 1992.

Mária Gertrude
* Baden, 1930.
= Bécs, 1955. *Bagley* Tennent Harrinton, * Annapolis, USA, * 1925. Diplomata

Lajos Károly
* Budapest, 1938.
Elnök-igazgató
= Bécs, 1980. *Modlich* Sylvia, * Posen 1942.

Alexander
* Bécs, 1981.

Sándor Ernő
* Bécs, 1953. Vállalkozó, a GGK-Budapest volt ügyvezetője
= George Town, Great Exuma, Bahama, 1989. *Beran* Christina Maria
* Bécs, 1955.

Sophie
* Bécs, 1989.

Moritz
* Bécs, 1992.

3. NEMESI MELLÉKÁGAZAT

nagylónyai és vásárosnaményi *Lónyay* XXI. János
* Tuzsér, 1829. † Máramarossziget, 1897.
Huszárkapitány, ogy. képv., Bereg- és Máramaros
vm. főispánja (1877-1894)
= 1856. Corvini *Kovnacka* Konstancia

Sándor III.
* 1857. † Budapest, 1911. Cs. és kir. kam., ogy. képv.,
Bereg- és Ugocsa vm. főispánja (1889-1896)
A m. főrendiház tagja, johannita rendi lovag
= I. Debrecen, 1886. Báró *Wangenheim* Celesta,
* Debrecen, 1869. † 1913.
= II. 1894. Tasnádszántói és komlódtótfalusi *Becsky* Ida,
* Érdengeleg, 1874. † Budapest, 1942.

István XX.
* Máramarossziget, 1887.
† Lónya, 1938. Ogy. képv.
= Budapest, 1913. Báró *Groedel* Paula
* Máramarossziget, 1893. † Genf, 1968.

Sándor V.
* Budapest, 1914.
= Budapest, 1945.
Kibédi Margit
* Budapest, 1919.

Gábor XIII.
* Budapest, 1951.

Gábor XII.
* Budapest, 1917.
= 1963. *Jósa* Andrea

Tivadar II.
* és † Budapest, 1918.

Mária Erzsébet
* Budapest, 1920.
= I. Budapest, 1938.
Kuchinka István
= II. Budapest, 1947.
Milos Endre, * Agárd,

Sándor *„Jasztrabszky-Lónyay"*
* Máramarosziget, 1889. † Landshut,
1945. Huszárfőhadnagy, *Jasztrabszky*
Kálmán adoptált fia.
= Budapest, 1924. Gróf *Csáky* Gabriella
* Székesfehérvár, 1902. † Bécs, 1983.

Kálmán III.
* Budapest, 1925.
† Bécs, 2010.
= Tillysburg, 1963.
gróf *Eltz* Zsófia.
* Tillysburg, 1925.
† Bécs, 2000.

István XXI.
* Budapest, 1926.
† Bécs, 1995.
= Bécs, 1963.
herceg *Auersperg*
Karolina,
* Friedland, 1925.
† Bécs, 1999.

László XVI.
* Beregszász, 1895.
† München, 1954.
Aranysarkantyús
vitéz, johannita
lovag.
= I. Radványi és
Sajókazai *Radvánszky*
Erzsébet, * Budapest,
1905.
= II.Budapest, 1932.
Egervári *Egerváry*.
Erzsébet , * Budapest, 1896.

Johanna Mária
* 1898.
= Budapest, 1918.
Ocskói és felső-
dubóványi *Ocskay*
István
* Bécs, 1888.

b. (Nemesi) ÁGAZAT VI. Tábla

nagylónyai és vásárosnaményi *Lónyay* László XII.
* 1750. Bereg vm. alispánja, ogy. követ, királyi tanácsos,
Aranysarkantyús vitéz (1790)
= turóczdivéki és nagypalugyai *Platthy* Anna Mária
* Toporc, 1742. † 1809.

László XIII.
* 1791. † Puszta-Császta, 1865. Ogy. képv., 1848/49-es
honvéd őrnagy.
= tolcsvai *Bónis* Terézia, * 1791. † Tiszaoszlár, 1836.

Ferenc VIII. * 1821. † 1857. 1848-as honvéd főhadnagy = 1851. Bernátfalvi *Bernáth* Eugénia, † 1923.	Lujza * 1832. † 1899. = 1856. *Szomjas* (*Durst*) József * Varsány, 1831. † Budapest, 1895. 1848-as honvéd őrnagy, ogy. képviselő.	László XIV. * 1834. † Budapest, 1902. szolgabíró. M. kincstári uradalmi tiszttartó. = 1859. Pazonyi Elek Teréz, * 1842. † Beregszász, 1936
Ferenc IX. * Nyírpazony, 1861. † Budapest, 1945. Dr.rer. pol., min. tanácsos, Borászati kormánybiztos, családtörténetíró. = Nagyar, 1891. Kölcsei *Kende* Nandin, * Domahida, 1871. † Budapest, 1955.	Ilona * 1863. † Beregszász, 1939. = Oros, 1880. Nagykállói *Kállay* Lipót, * Napkor, 1852. † Nyírbogdány, 1920. Ogy. képviselő.	László XV. * 1862. † 1864.
Ilona * Budapest, 1892. † uo. 1966. = Budapest, 1910. Beniczi és micsinyei *Beniczky* György, * Egercsehi, 1879. † 1950.	Nandine * Budapest, 1898. † uo. 1985. = Szigetfalu, 1920. Vágszerdahelyi *Prepeliczay* Jenő, * Detta, 1893. † Budapest, 1955.	Ferenc X. * Budapest, 1900. † uo. 1962. = Budapest, 1931. Csabacsüdi *Dókus* Borbála, * Sátoraljaújhely, 1908. † Mountain View, Cal. 1995.
Ferenc XI. „*Lónyay-Dókus*" * Budapest, 1932. = Oakland, 1965. *Morisson* Patricia, * 1924.	László XVII. * Budapest, 1935. = Aurora, 1957. *Gyüre* Katalin, * 1934.	Borbála * Budapest, 1937. † uo. 2007. = Budapest, 1961. Burjános-óbudai *Farkas* Tamás.

Katalin, * Aurora, 1958. László XVIII. * Aurora, 1961. = Aurora, 1993. *Szabó* Sharon — Zsuzsanna, * Aurora, 1963. = Aurora, 1990. *Potter* Neil — János XXIII. * Aurora, 1969. — Levente I. * Aurora, 1974.

László Róbert XIX. * Aurora, 1994. — Elizabeth, * Aurora, 1997.

Dr. Aradi János *(Debreceni Egyetem)*

Tuzsér, a modernkori solymászat hazai bölcsője

Dr. Aradi János
kutató

Bevezetés

A Tuzséri Hercegi Birtok és Tuzsér korai 20. századi történelmének egy érdekes, és fontos, eseménye volt a solymászat, egy klasszikus vadászati mód, bevezetése Odescalchi Zoárd herceg javaslatára. A solymászat bevezetése Tuzséron látszólag jelentéktelen dolog volt, az Odescalchi-Lónyay család szórakozását szolgálta, és munkát adott néhány falubeli embernek és Angliából betelepült solymásznak. Figyelembe véve azonban a solymászat szociális és kultúrtörténeti jelentőségét, kapcsolatát a honfoglalás, valamint középkori magyar hagyományokkal, valamint kapcsolatát az európai nemesség 19. század végi ez irányú érdeklődésével, a solymászat felújítása Tuzséron jelentős kapcsolati tőkét is eredményezett, hagyományőrző szerepe mellett. Tuzsér ezzel még inkább bekerült az európai nemesség, ipari és mezőgazdasági arisztokrácia látókörébe. A vadászkultúra eme klasszikus gyöngyszeme iránti érdeklődés az európai nemesség és pénzarisztokrácia részéről ebben az időszakban újra éledt, jelentősen emelkedett, mely azt is eredményezte, hogy ha másért nem, de a solymászat miatt tudták hol van Tuzsér, és tudták, hogy ott magas színvonalú vadászat folyik idomított ragadozó madarakkal. Ez kedvezően hathatott a nagyjelentőségű mezőgazdasági fejlesztésekhez kötődő üzleti kapcsolatokra. A tuzséri solymászat egyben a középkori magyar solymászat megújulását is elindította; Tuzsér a modernkori solymászat hazai bölcsője lett.

Néhány szó a solymászatról

Ahhoz, hogy a fentiekben leírt, a solymászat jelentőségét hangsúlyozó mondatokat korrekten értékelhessük, és a solymászat Tuzséri Hercegi Birtokra történő bevezetésének jelentőségét megérthessük, röviden, néhány mondatban, ismertetnem kell a solymászat történelmének néhány elemét, és helyét a vadászkultúrában.

A solymászat idomított ragadozó madarakkal történő vadászat, egy ősi vadászati mód, melynek történelmi nyomai több mint 4000 évesek. Ez a fajta vadászat valahol Belső-Ázsia végtelen füves pusztáin alakult ki. A solymászat, korai időszakában, fontos szerepet töltött be a népesség táplálékkal történő ellátásában, de már a 3-5. században az előkelőségek sportjává, nemesi passzióvá vált. A solymászat lassan elismerten a királyok sportjává emelkedett, de még a 19. században is a samarkandi, isfahani és más nagy ázsiai városok piacain a solymászok által hajnalban fogott fürjek tömegét árulták, így az egyszerűbb emberek megélhetését biztosította ez a vadászati forma több helyen, Ázsiában és valószínűleg Európában is. Európába a hunok és más vándorló nomád népek, valamint az Ibériai Félszigeten keresztül mórok közvetítésével került be. Európai népszerűségére jellemző, hogy Shakespeare műveiből meg lehet tanulni solymászni.

A honfoglaló magyar törzsek ismerték és magas szinten művelték a solymászatot; őseink talán a solymászat kialakításában „fejlesztésében" is részvettek valahol Ázsia pusztáin. A turul legenda, Emese álma, a magyarság csodálatosan romantikus eredetmondája jelzi eleink misztikus kapcsolatát a vadászó madarakkal. A legrégebbi magyar solymászábrázolást a Képes Krónikában találjuk, Álmos herceg, Könyves Kálmán öccse, Csór vára alatt varjura vadászik sólymával. IV. Béla több pénzén solymászjelenet van, egyik érmén a király sólymot tart öklén. Nagy Lajos főlymásza, Magyar László, könyvet írt a solymászatról, melynek töredékei maradtak fenn. A végvári vitézek is aktívan

solymásztak, amit bizonyítanak Balassi Bálint solymászattal kapcsolatos költeményei. Számos helységnév (Solymár, Solymos, Kerecsend, Kelecsény, Szokolya stb.) is a solymászat széleskörű jelenlétét bizonyítja a magyarság évezredes történelmében.

A lőfegyverek elterjedésével a 19. sz. elejére a solymászat elvesztette jelentőségét, szinte feledésbe merült. Hollandiában 1839-1855 között működött, még a középkori hagyományokat őrző Royal Loo Hawking Club, de ennek megszűntével, az európai solymászat utolsó szikrája is kialudni látszott. Az 1850-es években megalakuló angliai Old Hawking Club folytatta az európai nemesi solymászhagyományok őrzését, mely az 1910-es években egyre kisebb aktivitással működve befejezte tevékenységét. Az Old Hawking Club-hoz kapcsolódva, ennek mintegy fiatal életerős hajtásaként jelent meg a tuzséri solymászat, amikor 1901-ben Odescalchi Zoárd herceg, részben angol barátja C. E. Ratclyffe lord (aki az Old Hawking Club tagja volt) hatására Angliából 2 hivatásos solymászt és 7 betanított vándorsólymot valamint egy héját hozatott birtokára. Ezzel elkezdődött az újkori magyar solymászat, és egy Európa hírű új solymászközpont alakult.

Mi történt Tuzséron?

Mint fentebb megjegyeztük 1901októberében két solymász érkezett Tuzsérra Angliából Richard Best és William Lightfoot. Hét idomított vándorsólymot és egy héját hoztak magukkal. Megjegyzendő, a héja éppen olyan klasszikus solymászmadár, mint a vándorsólyom, bár az angliai nemesi solymászatban kevésbé használták. Tuzsér környékének gazdag fogoly állománya, a nagy nyílt területek ideális lehetőséget szolgáltattak az un. köröző stílusú solymászat számára. Ennél a vadászati módszernél először a pointer vagy a vizsla jelzi a fogoly, fácán, vagy Skóciában a fajd jelenlétét, majd elengedik a sólymot, mely a vadászok felett magasan köröz. A felzavart, repülő vadra zuhanó sólyom sebessége sokszor a 200 km/órát is meghaladja, látványa nagy esztétikai élményt nyújt. A Tuzsér környékének akkori vadbőségre jellemző, hogy a mindig pointerekkel vadászó Angol solymászok itt szinte mindig kutya nélkül vadásztak; egyszerűen annyi volt a fogoly, hogy nem volt szükség kutyákra. Következő tavaszon (1902) Odescalchi Zoárd herceg Best fősolymász vezetésével magyarországi vándorsólymok, kerecsensólymok és kabasólymok beszerzését indította el. A madarakat Tuzsér környéki fészkekből (kerecsen és kabasólyom) valamint északi középhegységeink szikla fészkeiből (vándorsólyom) szerezték be. Így 1902 őszére a tuzséri solymászatban 14 vándorsólyom, 3 kerecsensólyom és két kabasólyom volt. A vándorsólymokat és kerecsensólymokat elsősorban fogoly vadászatra használták, a kabasólymokkal, kis termetük miatt, kizárólag fürjre és apró madarakra vadásztak. Ezzel a bővítéssel a tuzséri solymászat abban az időben vezető helyett foglalt el Európában. Külön pozitívuma volt az itteni vadászatoknak, a solymászatra leginkább alkalmas sík terep és az óriási vadbőség. Európa és Magyarország solymászat iránt érdeklődő előkelőségei között hamarosan híre ment a tuzséri solymászatoknak, így nem volt véletlen, hogy az akkoriban az un. „field sport"-ok terén vezető angol lap, a Country Life 1903 június 20-i száma terjedelmes, fotókkal illusztrált, riportot közölt a tuzséri solymászatról: Falconry in Hungary cimmel. Ebből a riportból tudhatunk meg részleteket a tuzséri solymászatokról. A szerző leírja, hogy a család, és a meghívott vendégek, kocsin illetve lóháton mentek a vadászterületre. Lónyay Pálma, Odescalchi Zoárd felesége is aktív résztvevője volt a vadászatoknak, ha csak tehette mindig kiment solymászni; sőt a riport megjegyzi, hogy saját maga is idomított egy sólymot, mellyel eredményesen vadászott. Volt olyan vadász szezon, hogy több mint 300 zsákmányt (többnyire foglyot) ejtettek vadászmadaraikkal. Ezeknek a solymászatoknak, a nyugat-európai (főleg angliai) solymászatokhoz képest volt három egyedi jellegzetessége. Ezek: (1) kerecsensólymot is használtak köröző stílusú vadászatra, (2) nem, vagy csak ritkán használtak vizslaféléket a vad felkutatására, (3) lóháton követték a vadászatot (ennél a vadászstílusnál ez nem szokásos). Az is kiderült a riportból, hogy a solymászatra igen komoly összegeket költött a herceg, luxus ellátást biztosított hivatásos solymászoknak, a vadászmadaraknak, valamint a nagyszámú hazai és külföldi vendégnek, akik ide jöttek, megcsodálni ezt a klasszikus, izgalmas, szép vadá-

szati módot. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy az európai solymászat egyik központja és valószínűleg legjobban menedzselt központja volt a tuzséri. Kitűnően idomított vadászmadarak, vadban gazdag területek, vendégszerető környezet elegáns kastély várta a meghívott érdeklődőket.

A tuzséri solymászat szerepe a hazai solymászat újraindításában

Az 20. század elejére a valamikor nagyhírű magyar solymászat gyakorlatilag teljesen megszűnt. Odescalchi Zoárd herceg kezdeményezése volt az, amely a solymászat modern kori megjelenésének az alapját szolgáltatta hazánkban. A tuzséri példa eredményezte, hogy a 20. sz. elején több grófi birtokon (Károlyi, Eszterházy, Szapári, Sztáray) ismét feléledt a solymászat ősi hagyománya, sőt közvetve, ez a példa indította el a solymászatot a gödöllői királyi vadászati rezervátumban Nemeskéri Kiss Géza irányításával. Ennek egyenes következménye volt a Magyar Solymász Egyesület megalakulása 1937-ben Bástyai Lóránt elnökletével és Lelovich György titkári tevékenységével. Ez az Egyesület ma is él és működik. A mai magyar solymászok ismerik a 800 éves Tuzsér szerepét kedvenc vadászatuk hazai újraélesztésében. Tuzsér a modernkori solymászat hazai bölcsője.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetemet fejezem ki Tuzsér Nagyközség Önkormányzatának a tudományos konferenciára történő meghívásért, és a lehetőségért, hogy előadhattam a tuzséri solymászattal kapcsolatos ismereteinket, véleményünket. Köszönetemet fejezem ki Révészné Dr. Tóth Rékának, amiért felhívta figyelmemet a Country Life-ban megjelent értékes cikkre, és kölcsönadta a muzeális értékű, 109 éves folyóiratot, melynek tartalma nagyban elősegítette ennek az anyagnak az összeállítását, és az előadás megtartását.

Dr. Aradi János
A Magyar Solymász Egyesület korábbi elnöke

Vándorsólyom portré

A tuzséri solymászat legfontosabb vadászmadara

Kerecsensólyom
A tuzséri solymászatban a hazai állományból származókat használták.
Ezt a madarat ritkán alkalmazzák köröző stílusú vadászathoz, ahogy ezt Tuzséron tették.
Feltételezhető, hogy a kerecsensólyom őseink turul madara

COUNTRY LIFE

OFFICES: 20, TAVISTOCK STREET, LONDON, W.C.

VOL. XIII.—No. 337. [REGISTERED AT THE G.P.O. AS A NEWSPAPER.] SATURDAY, JUNE 20th, 1903. PUBLISHED WEEKLY, PRICE SIXPENCE. SUBSCRIPTION RATES, PER ANNUM, PAID IN ADVANCE, INLAND, 7s. 8d. FOREIGN, 8s.

NOW IS THE TIME TO PLANT

A folyóirat címlapjának részlete, melyben a szerző beszámol a tuzséri solymászatról

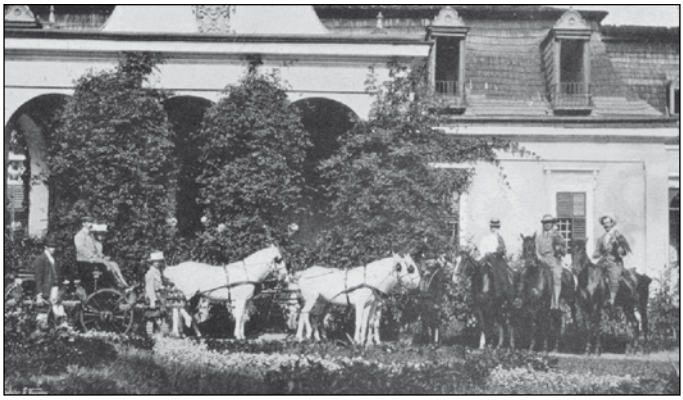

Tuzséri solymászatok: Indulás otthonról
Country Life 1903. június 20-i száma alapján

Keresztül a tarlón
Country Life 1903. június 20-i száma alapján

Zsákmányolás után
Country Life 1903. június 20-i száma alapján

Dr. Bene János *(Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, Nyíregyháza)*

Tuzsér a XX. században

Dr. Bene János
múzeumigazgató

Tuzsér története a XX. század első felében szorosan összeforrt az uradalommal, s a nagybirtokos család, a Forgácsok, Lónyayak és Odescalchiak sorsával. Akkoriban a kisközség 142 házában 1306 lakos élt. Határa 2608 katasztrális holdban állapodott meg. A lakosok túlnyomó többsége magyar volt.

A faluban akkor két nagybirtokot, Salamon Forgách Margit grófnő 1188 holdas és gróf Lónyay Menyhért 777 holdas uradalmát tartották számon, az utóbbi haszonbérlő kezén volt. Az együttesen 1965 holdas nagybirtok mellett, 590 hold föld jutott a falu 137 gazdájának. Ez a mindössze 4,3 holdas parcellaátlag a család megélhetését éppen csak biztosította, de hogy mégsem történtek nagyobb megmozdulások a századvégi agrárszocialista mozgalmak idején, sem pedig az Amerikába történő kivándorlás nem öltött nagy méreteket a XX. század első éveiben, az annak köszönhető, hogy az uradalom jelentős mennyiségű földet adott bérbe, és nagyszámú idénymunkást is alkalmazott. A megélhetés tehát helyben biztosítottnak látszott. A termények értékesítésére és a falu ellátásának javítására 1911-ben alakult meg a Hangya Szövetkezet helyi szervezete 2056 taggal.

Az I. világháború kitörése után a községi képviselőtestület egy kisebb, tízágyas kórházat állított fel a faluban a könnyebb sebesültek fogadására. Az öt évig tartó háborúban a falunak 29 hősi halottja volt. A tuzséri fiatalok Munkácsra a császári és királyi 65. gyalogezredhez, a szintén munkácsi magyar királyi 11. honvéd gyalogezredhez, valamint a nyíregyházi császári és királyi 14. huszárezredhez vonultak be.

Lónyay Pálma grófnő naplója szerint 1914. augusztus 15-én jöttek tömegesen a behívók Tuzsérra. Elsőként férjét, herceg Odescalchi Zoárd huszárkapitányt hívták be, aki ezredével, a császári és királyi 10. huszárregimenttel a szerb hadszíntérre vonult el. A bevonulás után nagy munkanélküliség mutatkozott, mind otthon, mind pedig a gazdaságban, ennek enyhítésére később orosz hadifoglyokat helyeztek ki az uradalomba, még a kastélyban is szolgáltak.

Lónyay Pálma a háború kitörése után bölcs előrelátással azonnal beiratkozott egy ápolónői tanfolyamra. Ennek elvégzése után a kastély egyik melléképületében tizenkét ágyas kórházat alakított ki, ahová az ungvári tartalékkórház küldte a betegeket.

Szintén Lónyay Pálma naplója őrizte meg az őszirózsás forradalom és a tanácsköztársaság, majd a román megszállás helyi eseményeinek történetét is. 1918. november 1-jén a frontról hazatérő katonák részegen, lövöldözve járták végig a falut, majd hamarosan elkezdték fosztogatni a zsidó üzleteket. A baj akkor kezdődött, amikor idegen katonaság jelent meg, s a kastély kifosztására készülődtek. A fosztogatást végül is egy Munkácsról vezényelt „repülőszázad" akadályozta meg. A Tanácsköztársaság győzelme után a nagybirtokokat felosztották, termelőszövetkezeteket létesítettek.

Az 1920-as évek első felének kétségkívül a legnagyobb vállalkozása a Nagyatádi-féle földreform végrehajtása volt, amely ugyan alapvetően nem változtatta meg a korábbi birtokviszonyokat, de házhelyek és parcellák osztásával valamelyest erősítette a törpe- és kisbirtokosokat. A szükséges földet az Országos Földbirtokrendező Bíróság Salamon Forgách Margit grófnő birtokából váltotta meg. Ekkoriban alakult ki a falutól mintegy egy kilométer távolságban Újfalu vagy Újtelep, ahol elsősorban a szegény sorban élők építkeztek. 1931-re felépült az óvoda épülete is, elsősorban Forgách grófnő anyagi támogatásával.

Az 1930-as évek elején – elsősorban az uradalom jóvoltából – az egyre gyarapodó község nehezen tűrte, hogy ügyes-bajos dolgai intézésére nap nap után a szomszéd Tiszabezdédre kell átjárnia. Hosszas egyeztetés, főleg az után, hogy Lónyay Pálma és férje, Ambrózy György az új községháza részére telket adtak a falunak, Szabolcs vármegye alispánja 1933. június 26-án Tuzsért körjegyzőségi székhellyé nyilvánította.

A falu központjában épült fel a községháza, melynek munkálatait 1936 októberében fejezték be. A hivatalok és a lakás mellett egy orvosi rendelő is helyet kapott az épületben.

Az 1930-as évek végén megjelent megyei monográfia így ír az uradalomról: Ambrózy Mintagyümölcsös és Gazdaság. Tuzsér. Tulajdonosa sédeni Ambrózy Györgyné született Lónyay Pálma grófnő. A régi telepítésű almás 130 hold, ezt növelte 1912-ben Odescalchi Zoárd herceg 90 holddal, s végül az Ambrózy György 200 holdas telepítése az 1930-as évek elejétől. A gyümölcsösben legalább 50 fajta alma termett, batul, sóvári, téli arany parmen, jonathán, húsvéti rozmaring, melyek nagy sikert aratattak minden mezőgazdasági kiállításon. Akkor évente mintegy 90 vagon almát termelt a gazdaság, melyet Budapesten bérelt hűtőtárolókba helyeztek, s onnan vitték külföldre. A gazdaság válogató és érlelő telepe az egyetlen volt az országban.

A második világháborúban a tuzséri katonák is kivették részüket a véráldozatokból. A fiatalok elsősorban a nyíregyházi és a megyéhez viszonylag közeli laktanyákban, Kassán, Ungváron, Körösmezőn teljesítettek szolgálatot. A falu első hősi halottainak értesítői a Don-kanyarból érkeztek 1943 elején. A front közeledtének hírére a leventéket Mándokra, onnan a Záhony– Sátoraljaújhely–Miskolc vonalon nyugatra vezényelték.

A faluba 1944. október 31-én délután vonult be az orosz katonaság, elsősorban a kastélyban rendezkedtek be. A Tisza vonalán hat hétig állt a front, de a nép életveszedelemben nem volt. Egyedül a templomtornyot érte három lövedék, melyek a felső részét rongálták meg. Az oroszok 1944. december 5-én vonultak tovább, magukkal hurcolva minden mozdítható értéket.

Az új rendszer egyik legfontosabb feladata a földosztás volt. Az ekörüli feszültségek ékes bizonyítéka, hogy két év alatt háromszor alakult újjá a községi földigénylő bizottság. Az első bizottság osztotta fel a tuzséri uradalmat, kihasítva abból negyven hold gyümölcsöst az árván maradt herceg Odescalchi Pál részére. Az uradalom nagysága akkor 838 hold 523 négyszögölet tett ki.

A háború után megalakult községi nemzeti bizottság, majd megszerveződtek a pártok is.

A fordulat évében, 1948-ban is készült egy megyei címtár. Ennek adatai szerint a falu lakossága 2018 fő, a falu határa 2606 hold.

A tanácsrendszer bevezetése után a falu önálló tanácsú község lett. Ugyanebben az évben, 1950-ben a tiszai járás megszűnt, és a kisközség a kibővített kisvárdai járás része lett.

Az 1956-os forradalom helyi eseményei az országosan ismertek szerint zajlottak, felvonulások, szavalatot, a címerek és csillagok eltávolítása, termelőszövetkezetek felbomlása. Rendbontás nem, megtorlás viszont történt.

Az 1960-as évek elején fejeződött be a falu villamosítása, addig csak az utcákon és néhány lakásban, hivatalban volt elektromos világítás.

A falu a nagy agitációs kampány után 1960-ban termelőszövetkezeti község lett.

Az 1950-es évek végétől indult el Tuzsér nagyobb arányú fejlődése, amikor is megkezdődött a Szovjetunióból érkező faimport átrakása a Komoróig megépített széles nyomtávú vasútról a hazai normál nyomtávú vagonokba. Az első ide telepített üzem az Erdért 14. számú vállalata volt.

Az 1970-es évek közepén két és fél millió köbméter fa érkezett évente a Szovjetunióból. Ennek válogatása és feldolgozása is itt történt meg.

Az iparosításnak új lendületet adott a Hungarofruct 1969-ben üzembe helyezett hűtőháza. Az ezer vagonos hűtőházban és a háromezer vagonos tárolóban a rendszerváltás előtt évi kétszázötvenháromszáz ezer tonna alma felvásárlását és átrakását biztosította az üzem.

1980-ban a lakosság száma 3029 fő volt, ebből az aktív keresők száma 1241. 1984. január 1-jével a kisvárdai járás is megszűnt. Tuzsér, mint Kisvárda városkörnyékének települése községi közös ta-

nácsként működött tovább Komoró társközséggel, míg 1989. január 1-jén a települést nagyközséggé nem nyilvánították, 1990-től pedig önálló nagyközségként intézi ügyeit.

Odescalchi Zoárd herceg 1917. április 3-i öngyilkossága után Lónyay Pálma sédeni Ambrózy György jogászdoktor, történész, huszárkapitány, a katonai Mária Terézia rend lovagjához ment feleségül. E frigyből nem született gyermek a birtokon az első házasságból való Odescalchi Miklós (1902) és Margit (1903) nevelkedtek.

Odescalchi Miklós – Niki herceg, ahogy becézték – 1920 júniusában érettségizett a nyíregyházi evangélikus főgimnáziumban. 1922–23-ban töltötte le egyéves önkéntesi évét a nyíregyházi huszárezredben.

Az 1930-as években ő is az akkor az úri társaság egyik kedvenc sportjával, a repüléssel barátkozott. A budaörsi repülőtéren, magánúton letett vizsgái után vett egy kétüléses Junkers Junior sportrepülőgépet, melyet a tuzséri Nagyerdőn épített hangárban tartott.

A bohém, szertelen ifjú hajmeresztő mutatványairól országszerte beszéltek. Háromszor nősült. Második feleségtől, a német-amerikai Gordon Tietgens Virginiától, Gini hercegnőtől két gyermeke született, Margit (Baby) 1929. április 25-én és Pál Gábor 1932. február 20-án.

Niki herceget 1940-ben behívták a légierőhöz, és mint tartalékos, további repülőkiképzésen vett részt. Ekkor kapta tartalékos hadnagyi rendfokozatát Nyíregyházán. A légierő azonban nem vette át a hivatásos állományba, ezt életkorával és kevés harctéri tapasztalatával indokolták.

1944 elején a pilótahiány miatt aztán mégis behívták, átképezték a Messerschmidt Me–210 gyorsbombázó vezetésére. Májusban Nyíregyházára vezényelték a felállítandó 102/1. gyorsbombázó repülő századhoz. Május 6-án az alakulat a hajdúböszörményi tábori repülőtérre került át.

Nem szerette a németeket, gyűlölte és megvetette az SS-t. 1944 májusában szerzett egy Budapest–Milánó útvonalat ábrázoló légiforgalmi térképet, melynek segítségével (június 4-én, vagy 13-án – a dátum a mai napig nem biztos) pedig gyakorlórepülésre indult a böszörményi repülőtérről a 102/1. (Sas) gyorsbombázó század egyik ME–210 Ca–1-es kétüléses gépével. Társának, Bajusz (Bajsz) Ferenc szakaszvezető, rádiós-lövésznek is csak a levegőben árulta el a tervét, hogy a szövetségesekhez mennek. Mivel nem tért vissza, balesetre gyanakodva kiadták a körözést.

Június 14-én a katonai elhárítás emberei a házkutatás során megtalálták a térképet. Húgát június 14-én, Jobbágyiban tartóztatták le. Odescalchi Miklós és társa téves navigáció és némi ellenszél miatt ezerhatszáz kilométeres repülőút után Itáliában, a német zónában landolt.

A Gestapo letartóztatta őket. Sokáig Bécsben voltak őrizetben, majd 1945. január 17-én Sopronkőhidára szállították. Január 20-án állt Dominich Vilmos hadbíró őrnagy tanácsa elé, s másnap reggel fél nyolckor már kihirdették a halálos ítéletet, és minden régi szokást felrúgva még aznap délelőtt tíz órakor felakasztották.

A háború után Vörös János honvédelmi miniszter Odescalchi Miklóst post mortem őrnaggyá léptette elő, átvették hivatásos állományba, hogy özvegye nyugdíjat, Pál fia árvaellátást kapjon. 1946. március 20-án holttestét hazahozták Tuzsérra, s még aznap délután két órakor katonai pompával temették el a kastélykertben lévő családi sírkertben.

1944. február 10-én, hosszas betegség után meghalt Gini hercegnő, május 29-én pedig szerelmi bánatában öngyilkos lett a lánya, Baby is. Tuzséron egyedül Lónyay Pálma maradt.

A kastélyt elvették tőle, a bútorokat és az értékeket széthordták. Pálma néni, az egykori tulajdonos, a falu jótevője a kastély északi szárnyépületében kapott mint bérlő egy szobát kamrával és egy konyhát. 1952-től haláláig dr. Török Dezső körzeti orvos felesége pártfogolta és hordta neki az ebédet. 1967. július 17-én, 87 éves korában halt meg. Tuzséron, a kastély parkjában lévő sírkertben temették el.

Másik gyermeke, Odescalchi Margit fiatalkorában azzal tűnt ki, hogy hajnalban kelt, és együtt dolgozott a parasztlányokkal. Első férje gróf Apponyi György országgyűlési képviselő, a főrendiház örökös tagja volt. A házasságból két gyermek: Éva Mária (ma Németországban él) és Albert György Jenő Zoárd (ma Belgiumban újságíró) született.

Bátyja repülőútja után őt Debrecenben tartotta fogva a Gestapo. Kiszabadulása után Salgótarjánban bujkált s csak 1945-ben tért haza birtokára, Jobbágyiba. Földjeiről önként lemondott, dolgozott a helyi Nemzeti Bizottságban, majd segédmunkásként a Mátravidéki Hőerőműben és a Ganz Hajógyárban. A „vörös hercegnőt" innen emelték ki, előbb az MNDSZ budapesti elnöke, az 1947-es választások után a Külügyminisztérium Sajtóirodájának helyettes vezetőjévé nevezték ki.

1949-ben a washingtoni magyar követség tanácsosa lett, de jó fél év múlva minden indoklás nélkül hazarendelték, állását megszüntették. 1956. október végén gyermekeivel együtt elhagyta az országot, és Ausztriában, a burgenlandi Mittendorfban telepedett le. Soha nem érezte jól magát ott, Tuzsérra, gyermekkora falujába vágyott vissza. Az emigrációban segítséget nem fogadott el, nappal újságot árult Bécsben, éjjel egy közeli baromfitelepen csirkéket őrzött. 1982. március 4-én, hosszas betegség után halt meg egy eisenstadti kórházban. Március 10-én temették el Mittendorfban.

Tartalom

Köszöntő 5

Dr. Istvánovits Eszter – Dr. Németh Péter:
Honfoglalók a Boszorkány-hegyen 6

Dr. Németh Péter:
A Rozgonyiak és familiárisaiak: a Tuzsériak – Tuzsér a középkorban – 10

Dr. Takács Péter:
Töröktől zaklatva, magyar hitet választva, a lakosság együtt élt a természettel 14

Mészáros Kálmán:
Források a Lónyay család és Tuzsér XVII–XVIII. századi történetéhez 24

Dr. Tóth Áron:
Kastély vagy kúria? A tuzséri Lónyay-kastély 32

Dr. Hermann Róbert:
Lónyay Menyhért – a forradalom az utolsó rendi országgyűlésen 42

Dr. Cieger András:
Lónyay Menyhért, a politikus és a földbirtokos 49

Gudenus János József:
A Lónyay családról egy családtörténész szemével 58

Dr. Aradi János:
Tuzsér, a modernkori solymászat hazai bölcsője 75

Dr. Bene János:
Tuzsér a XX. században 80

Pillanatképek a konferenciáról

Tilki Attila országgyűlési képviselő megnyitja a konferenciát

Regisztráció

Testvértelepülésünk, Szilágynagyfalu küldöttsége, Posta Rózsika és Katona Sándor alpolgármester

Lakatos Bertalan alpolgármester köszönti a jelenlévőket

Megtelt a Lónyay-kastély díszterme